

ISSN 1512-6609

Glasnik

Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

ISSN 1512-6609-9

9 771512 660006

5-6

Sarajevo

maj-juni 2018.

VOL. LXXX • Str. 423-570

U ovom broju pišu:

Enes Martinović • Abdussamed Podojak • Mensur Valjevac i Mr. Mina Valjevac •
Muhamed Okić • Adis Sultanović • Mustafa Agić • Jusuf Ramić

| Sadržaj

Tefsirske teme

429-442 Prof. Enes Martinović • Sunnet u Ibn Kesirovom tefsiru

Islamske teme

443-454 Hfz. Abdussamed Podojak • Genetički inženjering u islamskoj pravnoj misli

455-468 Dr. Mensur Valjevac, Mr. Mina Valjevac • Tesavvuf kao metod duhovnog odgoja

469-474 Mr. Muhamed Okić • Ezan jedinstveni simbol islama

Pogledi

475-484 Mr.sc. Adis Sultanović • Muhamed Ždralović kao istraživač povijesti kulture jugoistočnih evropskih prostora

Osvrti

485-486 Prof. Mustafa-ef. Agić • Osvrt na knjigu *Akaidaska učenja Ebu Hanife* autora Adnana Silajdžića i Samira Beglerovića

Preseljenja na ahiret

487-490   Dr. Jusuf Ramić • Naši merhumi Mehmed Kico, 1949-2018

Prilog

491-502   Halal status genetski modificiranih organizama stručno mišljenje

Službeni dio

505-541   Aktivnosti Rijaseta

542-550   Aktivnosti Sabora

551-569   Dekreti

فهرست

موضوعات تفسيرية

٤٤٢-٤٢٩ أنس مارتينوفيتش • السنة النبوية الشريفة في تفسير ابن كثير

موضوعات إسلامية

٤٥٤-٤٤٣ عبد الصمد بودويك • الهندسة الوراثية في الفكر الإسلامي الشرعي

٥٦٨-٤٥٥ منصور فاليفاتس ومينا فاليفاتس • التصوف كمنهج للتربية الروحية

٤٧٤-٤٦٩ محمد أوكيتش • الأذان - رمز مميز للإسلام

نظرات

٤٨٤-٤٧٥ آدس سلطانوفيتش • محمد شدرالوفيتش بصفته باحثًا في تاريخ الثقافة في مناطق الشرق الجنوبي للقارة الأوروبية

ملحات

٤٨٦-٤٨٥ مصطفى أغيتش • لمحة إلى كتاب عدنان سيلاجيتش وسامر بغليروفيتش «المذهب العقائدي لأبي حنيفة»

ارتحالات إلى الحياة الآخرة

٤٩٠-٤٨٧ يوسف راميتش • مرحومنا محمد كيتسو (١٩٤٩-٢٠١٨م)

ملحق

٥٠٢-٤٩١ مسألة الحلال للكائنات الحية المعدلة وراثيًا - الرأب التخصصي

رسميات

٥٤١-٥٠٥ نشاطات الرئاسة

٥٥٠-٥٤٢ نشاطات المجلس الأعلى

٥٦٩-٥٥١ قرارات التوظيف والعزل عن الوظيفة

| Contents

Tafsir Themes

429-442   Enes Martinovic • Sunnah in Ibn Kathir's Tafsir

Islamic Theme

- 443-454   Hfz. Abdussamed Podojak • Genetic
Engineering in Islamic Legal Thought
- 455-468   Dr. Mensur Valjevac, Mr. Mina Valjevac • Tasawwuf
as a Methodology of Spiritual Education
- 469-474   Muhamed Okić • Athan - The Unique Symbol of Islam

Views

475-484   Mr. Sc. Adis Sultanovic • Muhamed Zdravovic as the Researcher
of the History of Culture of Southeast European Region

Reviews

485-486   Prof. Mustafa-ef. Agic • Review of the Book: Aqidah Teachings of
Abu Hanifa by Adnan Silajdzic and Samir Beglerovic

Passing Away

487-490   Dr. Jusuf Ramic • Our Deceased (Mehmed Kico, 1949-2018)

Contribution

491-502   Halal Status of Genetically Modified Organisms - Expert Opinion

The Official Part

505-541   The Activities of Riyasat

542-550   The Activities of Sabor

551-569   Decrees

Sunnet u Ibn Kesirovom tefsiru

Prof. Enes Martinović

profesor islamske teologije
enes.mart7@gmail.com

Sažetak

Komentiranje Kur'ana Poslanikovim sunnetom je poslije komentiranja Kur'ana Kur'anom najbolja metoda u tefsiru. Ibn Kesirov *Tefsiru-l-Kur'ani-l-'azim* reprezentativan je primjer poslaničkog tumačenja Kur'ana i ovaj rad sadrži analizu pozicije sunneta u istom. Problem rada je elaboracija različitih aspekata Ibn Kesirovog korištenja građe iz Poslanikova, a.s., sunneta, koje ćemo razjasniti razmatranjem brojnih fragmenata ovog djela. Ibn Kesir je među poznatijim tradicionalnim mufesirima, komentatorima Svetog teksta, veliki naučnik u hadisu, Poslanikovo, a.s., tradiciji i pravu, dok njegov tefsir stoji u vrhu najboljih tefsirskih ostvarenja i predstavlja reprezent poslaničkog tumačenja Kur'ana. Uvažavajući bitnost sunneta, Ibn Kesir mu poklanja pažnju u svom djelu, komentirajući ajete riječima ili fragmentima iz života Poslanika, a.s. U radu se promatraju primjeri iz sunneta kroz dva aspekta, a to je da se navode hadisi koji potvrđuju odredbu koju Kur'an donosi, ili da su ti hadisi u funkciji komentiranja nejasnih i općenitih dijelova Kur'ana.

Ključne riječi: Kur'an, Poslanik, a.s., sunnet, hadis, tradicionalni tefsir, komentiranje, potvrđivanje, pojašnjavanje

Biografski podaci o Ibn Kesiru i reference o njegovom komentatorskom djelu

Isma'il ibn 'Umer ibn Kesir ibn Davv ibn Dir' el-Kureši el-Busrevi ed-Dimeški Ebu-l-Fida' Hafiz Imaduddin¹ je hafiz hadisa, Poslanikove, a.s., tradicije, komentator Kur'ana, pravnik (fakih), historičar, izuzetno plodan pisac. Rođen je 701/1301. godine u današnjoj Siriji, u gradu Busri. Ibn Kesirov otac bio je poznati predavač, hatib u Busri, nakon čije smrti će stariji brat - naučnik Abdulvehhab voditi brigu o dječaku Ibn Kesiru. Svoje prvo obrazovanje stekao je upravo pred starijim bratom, a sljedeće, 706. godine po Hidžri, obrazovanje u islamskim naukama² nastavit će u Damasku, gdje će provesti veći dio svog života. Osim titule hafiza hadisa, tj. onog koji memorira, baštini i posebno je posvećen Poslanikovo tradiciji, dao je veliki doprinos brojnim islamskim disciplinama. U posljednjem periodu života Ibn Kesir je ostao bez vida, umro je u Damasku 774/1373. godine. Ukopan je pored svog profesora Ibn Tejmije.

Ibn Kesirov tefsir *Tefsiru-l-Kur'ani-l-'azim*, odnosno *Tumačenje veličanstvenog Kur'ana* je među njegovim najznačajnijim djelima. Neka od brojnih Ibn Kesirovih djela su: *El-Bidaje ve-n-nihaje (Početak i kraj)*, *Musnedu-š-šejhajn*, *Menakibu-š-Šafi'i* - biografsko djelo o imamu Šafiji, *El-Ahkamu-l-kebire* - pravno djelo, *Et-Tekmil fi ma'rifeti-s-sikati ve-d-du'afa'i ve-l-medžahil* - hadisko djelo o prenosiocima hadisa, *El-Hedju ve-s-senenu fi ehadisi-l-mesanidi ve-s-suneni* - djelo u kojem su hadisi Poslanika, a.s., poredani po poglavljima, *Šerhu Sahihi-l-Buhari* - komentar Buharijeva sahiha, hadisko djelo, nije dovršeno, *Kitabu-l-ahkam* - veliko pravno djelo, nije dovršeno, *Ihtisaru-s-sireti-n-nebevije* - skraćena biografija Muhammeda, a.s., štampana pod imenom *El-Fusul fi ihtisari sireti-r-Resul*, dva djela o džihadu *Risale fi-l-džihad* i *El-Idžtiħad fi talebi-l-džihad*.

Tefsir Ibn Kesira *Tefsiru-l-Kur'ani-l-'azim* jedan je od poznatijih komentatorskih ostvarenja, u okviru *et-tefsiru bi-l-me'sur*, odnosno tradici-

1 Slična verzija imena navedenog naučnika, poznatog kao Ibn Kesir, je Ebu-l-Fida' 'Imaduddin Isma'il b. Omer b. Kesir b. Dav' b. Kesir b. Dir' el-Kureši el-Busrevi ed-Dimiški. Više vidi, Hajruddin ez-Zirikli, *El-E'alam*, 1/320; Muhammed b. Dža'fer el-Kettani, *Er-Risaletu-i-mustatrefe*, str. 175.

2 Pored Ibn Tejmije, naučnici koji će bitno utjecati na obrazovni razvoj Ibn Kesira između ostalih su: Burhanuddin Ibrahim el-Fezzari, Ahmed ibn Ebi Talib Ibnu-š-Šehine, Behaaddin el-Kasim ibn Asakir, Ibnu-š-Širazi, Ishak el-Amidi Afifuddin, Muhammed ibn Zerrad, Džemaluddin Jusuf el-Mizzi, Šemsuddin Muhammed ez-Zehebi, Ebu Musa el-Karafi, Ebu-l-Feth ed-Debusi.

onalnog tefsira.³ Tradicionalni tefsir (*et-tefsiru bi-l-me'sur*) je komentiranje Kur'ana (*el-menqul*) predajom, mutevatir, tj. predajom koju prenosi veliki broj prenosilaca, također i predajom koja nije mutevatir, odnosno koju prenosi manji broj prenosilaca. Tradicionalni tefsir obuhvata komentiranje Kur'ana Kur'anom, Poslanikovim sunnetom, te izrekama ashaba i tabiina, i ova vrsta tefsira se još zove i *et-tefsiru bi-l-menquli*. Ibn Kesirovo komentatorsko djelo je u okviru metodologije tradicionalnog tefsira, tumačenja Kur'ana, dato u uvodu njegovog djela. Izvori tradicionalnog tefsira su primarni i sekundarni, a) primarni izvori - Kur'an i sunnet, b) sekundarni izvori - idžtihad ashaba i tabiina u komentiranju Kur'ana, arapska džahilijetska poezija i ranije objavljene Knjige. Osobenost Ibn Kesira kao mufesira, komentatora Kur'ana, što ističe jedan broj naučnika, izuzetno je zastupljena metoda komentiranja Kur'ana Kur'anom, opisujući negov tefsir kao „onaj u kojem je najviše ispunjavano nizanje odgovarajućih ajeta s istim semantičkim sadržajem“.⁴

Ibn Kesir, u uvodu, pojašnjavajući najbolji način tefsira tumačenja Kur'ana, predstavlja mišljenje svog profesora Ibn Tejmije: „Ako ne pronađeš tumačenje kur'anskih ajeta ni u Kur'anu ni u sunnetu, onda konsultiraj riječi ashaba, jer to oni najbolje poznaju budući da su jedino oni bili prisutni i živjeli u okolnostima u kojima je Kur'an objavljivan, te da su bili nadareni izvanrednim shvatanjem i ispravnim znanjem, naročito učenjaci i oni koji su se istakli među njima, kao što su četverica ispravnih halifa (*el-hulefa' er-rašidun*), pravedni predvodnici i Abdullah ibn Mes'ud, koji je rekao: 'Tako mi Onoga pored kojeg drugog boga nema, nema nijednog ajeta u Allahovoj Knjizi da ja ne znam gdje i povodom čega je objavljen.' On je, također, rekao: 'Kada bi neko od nas naučio deset ajeta, ne bi učio dalje dok ne bi spoznao njihova značenja i obaveze koje iz njih proistječu.'“⁵

3 Tradicionalnom *tefsiru*, komentiranju Kur'ana, pripadaju i svoje važno mjesto nalaze, uz Ibn Kesirov *Tefsiru-l-Kur'ani-l-azim*, sljedeća komentatorska djela: *Tenviru-l-miklas min tefsiri Ibni Abbas*, komentatorski doprinos Ibn Abbasa; *Džami'u-l-bejan fi te'vili-l-Kur'an*, djelo Ibn Džerira et-Taberija; *Me'alimut-tenzil* Husejna el-Begavija, *Ed-Durru-l-mensur fi-t-teftiri bi-l-me'sur* Dželaluddina es-Sujutija; *Envarut-tenzili ve esrarut-te'vili* (Svjetla Objave i tajne njenog tumačenja) Nasiruddina el-Bejdavija eš-Širazija; *Mefatihul-gajb* Fahriddina er-Razija; *El-Džami'u li ahkami-l-Kur'an* Muhammeda el-Endelusija Ebu Abdillaha el-Kurtubija, kao i brojna komentatorska djela tradicionalnog tefsira koja ovdje nisu navedena.

4 Vidi: Ez-Zehabi, *El-Tefsir ve-l-mufessirun*, I, str. 244.

5 Ibn Kesir, *Tefsir El-Mukaddime*, I, str. 3.

Saglasnost vezana za korištenje kazivanja tabiina, u okviru tumačenja Kur'ana, ne postoji među klasičnim islamskim naučnicima, o čemu Ibn Kesir kaže: „Ako tumačenje nisu našli u Kur'anu, niti u sunnetu, niti u kazivanjima ashaba, učenjaci su se obraćali kazivanjima tabiina, kao što je Mudžahid ibn Džebr, koji je bio veliki autoritet u tefsiru. O njemu Muhammed ibn Ishak piše: 'Eban ibn Salih prenosi da mu je Mudžahid kazivao: 'Ibn 'Abbasu sam tri puta predočavao mushaf, uvijek počevši od sure El-Fatiha pa do kraja, zaustavljajući ga na svakom ajetu, da bih ga pitao o onome što me je interesiralo.'“⁶

Ove riječi Ibn Kesir je, ustvari, preuzeo od svog šejha Ibn Tejmije: „Kada se tumačenje kur'anskog ajeta ne nađe u Kur'anu ni u sunnetu, pa ni među riječima ashaba, mnogi islamski učenjaci u tom slučaju obraćali su se na riječi tabiina: Mudžahid ibn Džebr koji je bio prvak u tefsiru, Katade (ibn Du'ame es-Sudusi), Se'id ibn Džubejr, 'Ikrima - oslobođeni Ibn 'Abbasov rob, 'Ata' (ibn Ebi Rebah), Hasan el-Basri, Mesruk, Ibnu-l-Musejjeb, Ebu-l-'Alije, Ed-Dahhak ibn Muzahim i dr.“⁷

Tumačenje Kur'ana Poslanikovim, s.a.v.s., sunnetom u Ibn Kesirovom tefsiru

Tefsir, komentiranje Kur'ana sunnetom Poslanika, a.s., (*tefsiru-l-Kur'ani bi sunneti*) je, nakon komentiranja kur'anskog teksta kur'anskim tekstom (*tefsiru-l-Kur'ani bi-l-Kur'ani*), najbolja metoda u tefsiru Kur'ana, što predstavlja samo načelo tradicionalnog tefsira. Ebu-l-A'la el-Mewdu-di to pojašnjava ovako: „Allahova volja nije htjela samo otkriti se putem Knjige, već istovremeno za interpretatora i garanta određuje Poslanika.“⁸

Sunnet Poslanika, a.s., između ostalog, komentira i pojašnjava Kur'an i Poslanik, a.s., to čini vjerodostojno, autentično i ispravno, bez realne mogućnosti da Poslanik, a.s., u tome, među ljudima ima takmaca. „U skladu sa svojim šafijskim obrazovanjem, Ibn Kesir ističe važnost sunne, smatrajući da je sunna, također objavljena objavom (vahj) kao što je i Kur'an, mada sunnet nije bio recitiran (od Džibrila) kao što je slučaj sa

6 Safvet Halilović, *Osnovi tefsira*, Zenica, 2005, str. 280.

7 Ibid., str. 280-281.

8 El-Mewdudi, Ebu 'l-A'la, *Osnovne pretpostavke za razumijevanje Kur'ana*, Sarajevo, 1984, str. 49.

Kur'anom.⁹ U tumačenju Kur'ana sunnetom Poslanika, a.s., u obzir dolaze samo autentični (*sahih i hasen*) hadisi, čime su ostavljeni po strani slabi (*daif*) i apokrifni (*mewdu'*) hadisi. Tefsir Ibn Kesira je reprezentativan primjer poslaničkog komentiranja Kur'ana, *tefsiru-l-Kur'ani bi sunneti* i on uz tekst hadisa skoro uvijek navodi i njegovu ocjenu vjerodostojnosti, te učenjaka i hadisko djelo odakle određeni hadis uzima.

U uvodu svog tefsira, u poglavlju „Metode tumačenja“, navodi riječi Šafije: „Svaki sud koji je donio Allahov poslanik Muhammed, s.a.v.s., zasnovan je na njegovom razumijevanju Kur'ana.“¹⁰ Može se kazati da je ovo jedan od bitnih principa za razumijevanje pozicije sunneta Poslanika, a.s., u tefsiru Ibn Kesira. Mnoge hadiske zbirke sadrže poglavlja o hadisima koji tumače kur'anske ajete, što je slučaj i kod ovog tefsira. Djelo *Tefsiru-l-Kur'ani-l-'azim* je velika enciklopedija hadisa, sunneta i uopće, života Poslanika, a.s., te se može kazati da je ovo hadiski tefsir. S obzirom na sve prethodno rečeno, u proučavanju ovog djela, ova tema je jedna od bitnijih.

U historiji klasičnog i savremenog tumačenja Kur'ana nastala su mnoga vrhunska tefsirska djela, ali samo Poslanikov, a.s., sunnet zauzima poziciju, za muslimane, obavezujućeg objašnjenja kur'anskog teksta, kao što Poslaniku, a.s., pripada jedna od pozicija u vertikali objavljivanja i primarna u horizontali dostavljanja Svetog teksta. Brojne su definicije sunneta, ovisno o poziciji definiranja. Definicija znanstvenika hadisa tretira sunnet u najširem smislu: „Znanstvenici hadisa ističu da se pod sunnetom misli na sve ono što se odnosi na poslanički život Muhammeda (s.a.v.s.), tj. na riječi, djela, odobrenja, tjelesne i moralne osobine Poslanika (s.a.v.s.), sva njegova stanja mirovanja i kretanja, na javi i u snu, bez obzira na to da li su prije ili poslije poslanstva...“¹¹

Ibn Kesir u svom tefsiru na četiri načina upotrebljava primjere iz sunneta Poslanika, a.s.:

- Uobičajeno navođenje primjera iz sunneta Poslanika, a.s.:

9 McAuliffe, Jane Dammen, „Hermeneutika Kur'ana: pogledi Taberija i Ibn Kesira“, u: Karić, Enes (prir.): *Kur'an u savremenom dobu I*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997, str. 192.

10 Ibn Kesir, *Tefsir*, skraćeno izdanje, 2. izdanje, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2002-1423. po H., str. 24.

11 Zuhdija Hasanović, „Etimološko i terminološko definiranje sunneta“, u: Zuhdija Hasanović (prir.): *Pristupi sunnetu*, hrestomatija, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 32.

- a. Navođenje jednog ili više hadisa, الأحاديث القولية riječi Poslanika, a.s., ili الأحاديث الفعلية postupka, čina, djela, gesta Poslanika, a.s., poslije više ajeta, jednog ajeta ili dijela ajeta. Tefsir Ibn Kesira sadrži brojne primjere ovog tipa u komentaru skoro svih sura Kur'ana;
- Navođenje primjera iz sunneta Poslanika, a.s., po poglavljima unutar određenih komentara sura:
- b. Naslov poglavlja naznačava da se kroz hadise govori o preciziranoj temi, npr. "Hadisi koji govore o neophodnosti pranja nogu"¹², "Hadisi u kojima je objašnjeno zabranjivanje vina"¹³, u suri El-Maide;
- c. Naslov poglavlja ukazuje da određeni hadisi govore o nekoj temi, ali tema nije naznačena u naslovu, te se može zaključiti iz sadržaja teksta prije poglavlja ili iz samog poglavlja, npr. "Hadisi u vezi s tim"¹⁴, u suri En-Nisa;
- d. Naslov poglavlja precizira temu, ali ne ukazuje da se tema objašnjava hadisima, a sami sadržaj poglavlja ukazuje na to, npr. "Komentar ovih sedam velikih grijeha"¹⁵, "Svojstva Isaa, a.s."¹⁶, u suri En-Nisa.

Odnos hadisa prema Kur'anu sa stanovišta dokaznosti¹⁷

Hadis potvrđuje odredbu utemeljenu tekstom Kur'ana

Kur'an donosi i precizira neku odredbu, a Poslanik, a.s., je potvrđuje. Ova odredba utvrđena Kur'anom a podržana hadisom ima dva argumenta, iz Kur'ana i sunneta. Kur'anski ajeti u mnogo slučajeva sami sebe međusobno tumače i pojašnjavaju (*El-Kur'an u jufessiru ba'dahu ba'dan*), te nije uvijek neophodna komentatorska intervencija sunneta, koji nekad samo potvrđuje iskaz nekog ajeta, jer „ono što je Kur'an iznio na jednom mjestu sažeto, na drugom je prošireno, što je na nekom mjestu nejasno

¹² Ibn Kesir, *Tefsir*, str. 349.

¹³ Ibid., str. 387.

¹⁴ Ibid., str. 262.

¹⁵ Ibid., str. 272.

¹⁶ Ibid., str. 328.

¹⁷ Omer Nakićević, "Značaj Kur'ana i hadisa u islamskoj teologiji", u: Enes Karić (prir.): *Kur'an u savremenoj dobi I*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997, str. 245.

rečeno, na drugom je objašnjeno¹⁸. Slučajevi u kojima je prisutna ova relacija Kur'ana i sunneta, naredba je vjernicima da vjeruju u jednog Boga, odredbe o izvršenju islamskih šartova, odnosno stubova islama, namaza, posta, zekata, hadža itd.

Sljedeći primjer iz sure 49:15 govori o čvrstom vjerovanju u Allaha, dž.š., te Ibn Kesir citira hadis Poslanika, a.s., koji to potvrđuje:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

„Pravi vjernici samo su oni koji vjeruju u Allaha i Njegova Poslanika, i u to zatim ne sumnjaju, i imecima svojim i životima svojim bore se na Allahovom putu! Takvi su oni iskreni.“¹⁹ Imam Ahmed prenosi od Ebu Seida el-Hudrija, r.a.: ‘Zaista je Vjerovjesnik, a.s., rekao: ‘Vjernici na dunjaluku dijele se u tri skupine: oni koji vjeruju u Allaha, dž.š., i Njegova Poslanika, s.a.v.s., i u to ne sumnjaju i bore se na Allahovu putu, imecima i životima svojim; oni kojima ljudi mogu povjeriti svoje imetke i svoje živote, i oni koji, kada osjete pohlepu, ostave je zarad Allaha, dž.š.’”²⁰

U ajetu 64:10 se kaže: *A oni koji nisu vjerovali i ajete Naše su poricali, bit će stanovnici Vatre, u kojoj će vječno ostati.* Poslanik, a.s., kaže: „Što se tiče stanovnika Vatre, kojima to i pristoji, oni tamo neće umrijeti, niti će živjeti! To su ljudi koje je zbog njihovih grijeha zadesila Vatra, koja ih umrtvljuje, pa kada postanu ugljenisani, tada im se dozvoli šefaat.“²¹

Hadis tumači i pojašnjava nešto što Kur'an općenito i načelno spominje

Interpretacija teksta Kur'ana je pravo Poslanika, s.a.v.s., koje mu daje Bog, a to je u isto vrijeme i dužnost Poslanika, a.s., jer, pored Poslanikovog, a.s., dostavljanja Kur'ana, njegovo pojašnjenje teksta Kur'ana je, također, univerzalnog značenja. Hadisi su „nakon Kur'ana, najvažniji izvor svega islamskog i, zapravo, konstituiraju prvi komentar Kur'ana.“²²

¹⁸ Ez-Zehebi, *nav. dj.*, str. 37.

¹⁹ *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

²⁰ Ibn Kesir, *Tefsir*, str. 1286.

²¹ *Ibid.*, str. 55.

²² Seyyed Hossein Nasr, *Srce islama: trajne vrijednosti za čovječanstvo*, El-Kalem, Sarajevo, 1423/2002, str. 60.

Primjeri koji odgovaraju ovoj relaciji Kur'ana i sunneta su načini obavljanja namaza, posta, zekata, hadža, klanja kurbana, objašnjenja određenih odredbi i vrijednosti vršenja istih itd., čiji se načini obavljanja ne objašnjavaju u Kur'anu, već Poslanik, s.a.v.s., to pojašnjava riječima i praktično.

Komentiranje i objašnjavanje smislova Kur'ana sunnetom Poslanika, s.a.v.s., temelji se na sljedećim argumentima:

- jasan nalog samog Kur'ana,
- općekulturni i intelektualni nivo većine ashaba,
- vjerska zapovijed da se Kur'an praktično primijeni u životu muslimana,
- Poslanikovo, s.a.v.s., tumačenje je uvjet za shvatanje smisla nekih ajeta kod većine ashaba.
- Poslaniku, s.a.v.s., naređuje se od Boga da tumači Kur'an, što se vidi iz ajeta u suri 16:44:
وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نَزَلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
...A i tebi Kur'an objavljujemo da bi ljudima objasnio to što im se objavljuje, da bi oni razmislili.²³

Na narednim stranicama ćemo pojasniti poziciju sunneta kao komentatora u Ibn Kesirovom tefsiru, s obzirom na dvije podjele kur'anskih ajeta:

a. Jasni (*muhkem*) i nejasni (*mutešabih*) ajeti

Uloga hadisa Allahovog Poslanika, a.s., u tumačenju nejasnih, općenitih i načelnih dijelova Kur'ana je komentiranje, opisivanje ili specifikiranje, ali je obično u funkciji specifikiranja (*tahsis*). U Kur'anu postoje *muhkem* (jasni, razgovijetni i shvatljivi) ajeti i *mutešabih* (nejasni) ajeti, koji mogu biti *mudžmel*, *muevvel* i *muškil* ajeti.

Mudžmel je težak ajet koji sadrži sažetu riječ, a nju detaljizira jasni *mubejjen* ajet, *muevvelu* je potrebno vraćanje prvotnom značenju da bi ukazao na svoje značenje, a *muškil* je težak, problematičan, zato što je dvosmislen ajet. Pored Kur'ana, ove nejasne ajete često tumače, objašnjavaju, detaljiziraju, konkretiziraju, razjašnjavaju hadisi Poslanika, a.s.

---

²³ Prijevod Kur'ana, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

U poglavlju "Vrste komentara" Ibn Kesir govori o četiri vrste komentara: „Što se pak tiče nivoa tumačenja koje poznaje samo Allah, dž.š., to se odnosi na „nejasni“ (*mutešabih*) dio Kur'ana. Stoga je svaki onaj koji ustvrdi da poznaje značenje nejasnih ajeta u Kur'anu, osim Allaha, lažac.“²⁴

Primjer za mutešabih ajet može se uzeti iz sure 31:34:

إن الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الأرحام وما تدري
نفس بأي أرض تموت إن الله عليم خبير

*Zbilja, samo je u Allaha znanje o Smaku svijeta, i On spušta kišu, i zna šta je u matericama! A ne zna nijedna duša šta će sutra steći! I ne zna ni jedno žiće u kojoj to zemlji umrijet će! Doista, Allah sve zna i o svemu je obaviješten.*²⁵

Poslanik, a.s., ukazuje da značenje određenih ajeta i stvari, općenito, zna samo Bog, dž.š., i u sljedećem hadisu nam govori o gore navedenom mutešabih ajetu: "Imam Ahmed prenosi od Ibn Umera hadis: 'Ključevi gajba jesu pet stvari koje ne zna niko osim Allaha.'"²⁶

b. Općeniti (*âmm*) i specifični (*hâss*) ajeti

U Kur'anu su sadržani univerzalni, generalni, općeniti, ali i specifični, posebni iskazi, te postoje *âmm* (općeniti) i *hâss* (specifični) ajeti. „Riječ *âmm* znači opće, općenito i u tefsiru označava kur'anske ajete koji obuhvataju opće naredbe, moralne upute i tome slično.“²⁷

Ranije je rečeno da je primarna metoda u tumačenju Kur'ana, tumačenje ajeta samim ajetima, te općenite *âmm* ajete tumače specifični, posebni *hâss* ajeti, i čine ih *tahsis* specifičnim, ali kada nema kur'anskog ajeta koji će ga specificirati, tu je sunnet Poslanika, s.a.v.s., kao sljedeća metoda tumačenja Kur'ana.

حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى وقوموا لله قانتين (سورة البقرة

*I čuvajte namaze, onaj središnji posebno, i pred Allahom stojte odano.*²⁸

U ovom ajetu الصلاة الوسطى *âmm* je općenit izraz, jer svaki namaz može biti srednji namaz. Imam Ahmed prenosi od Semure: "Allahov Poslanik,

²⁴ Ibn Kesir, *Tefsir*, str. 25.

²⁵ *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

²⁶ Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 1047.

²⁷ Karić, Enes, *Uvod u tefsirske znanosti*, Sarajevo, 1997, str. 138.

²⁸ *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

s.a.v.s., je rekao: 'Čuvajte sve namaze, a naročito srednji namaz!' Nama je rekao da je to ikindija!"²⁹ Ibn Džerir navodi hadis s nizom od Ebu Hurejre: "Srednji namaz je ikindija-namaz."³⁰

Sljedeći primjer gdje Poslanik, s.a.v.s., specificira kur'anski tekst u ajetu 108:1:

إنا أعطيناك الكوثر

*Mi smo tebi, zbilja, mnogō dobro podarili.*³¹

Općenit *amm* izraz u ovom ajetu je riječ الكوثر, što vidimo iz sljedeće predaje: Muslim u svome Sahihu od Enesa ibn Malika navodi da je rekao: "(...) rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s.: 'To je rijeka s mnogo dobra, koju mi je obećao moj Gospodar.'" ³²

Allahov Poslanik, a.s., u tumačenju ajeta 9:81 slikovito pojašnjava stepen jačine Vatre:

قل نار جهنم أشد حرا لو كانوا يفقهون

*Ti reci: 'Vatra džehennema žešća je!' O, kad bi oni razmislili.*³³

Prenosi Imam Malik od Ebu-Hurejre da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: „Vatra sinova Ademovih koju potpaljuju sedamdeseti je dio džehennemske vatre.”³⁴

Allah, dž.š., u suri 22:34 propisuje klanje kurbana i uči vjernike smislu tog imperativa:

ولكل أمة جعلنا منسكا ليزكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمة الأنعام فإلهمك إله واحد فله أسلموا
وبشر المخبتين

*Svakoj vjerskoj zajednici propisali smo prinošenje žrtve da bi spominjali Allahovo ime na onom što ih je On od domaćih životinja opskrbio! A vaš Bog je jedan Bog, Njemu predani budite! A ti obraduj poslušne.*³⁵

Allahov poslanik Muhammed, a.s., informira muslimane o porijeklu institucije kurbana i velikom značaju poštovanja istog u narednom hadisu: „Imam Ahmed prenosi od Zeida bin Erkama: 'Upitao sam: 'O Božiji Poslaniče, što su ovi kurbani?' 'To je sunnet vašeg oca Ibrahima.' 'Šta mi

29 Ibn Kesir, *nav. dj.*, str.160.

30 Ibid.

31 *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

32 Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 1537

33 *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

34 Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 567.

35 *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

imamo od toga?" Odgovorio je: 'Za svaku dlaku sevap - nagradu.' 'Šta je sa vunom?' 'Za svaku dlaku od vune sevap'" (Hadis prenosi Ibn Madže).³⁶ Poslanik, s.a.v.s., pojašnjava kako treba postupati sa kurbanom: „Jedite kurbansko meso, dijelite ga kao sadaku, a kurbansku kožu nemojte prodavati, nego je nastojte iskoristiti.“³⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

*O vjernici! Strpite se, i postojani budite, i nepokolebljivi na granicama nek' ste! I Allaha se bojte da biste uspjeli!*³⁸ (3:200)

Allahov Poslanik, s.a.v.s., pojašnjava dio ajeta وربطوا ...i nepokolebljivi na granicama nek' ste!, ukazujući na veliku vrijednost straže na Allahovu putu. Muslim navodi predaju od Selmana el-Farisija, koji prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Straža u trajanju od jednog dana i noći bolja je od posta i klanjanja čitavog mjeseca! A ako umre u tom stanju, stalno će mu se bilježiti nagrada za to djelo, i odrediti opskrba i bit će sačuvan od (kaburskih) iskušenja."³⁹

Čovjekov odnos prema Božijim imenima preciziran je hadisom u kome se pojašnjava ajet 59:24 - *On ima najljepša imena, a hvale Ga i oni na nebesima i oni na Zemlji! On je Silni i Mudri!* Buharija i Muslim navode od Ebu Hurejre, r.a., da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: „Allah ima devedeset i devet imena, dakle jedno manje od stotinu. Ko ih razumije i radi po njima, ući će u Džennet.“⁴⁰

Pored gore navedenih primjera verbalnog hadisa الأحاديث القولية bit će navedeni primjeri praktičnog hadisa الأحاديث الفعلية Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kojim on, kroz svoje postupke, djela, gestove i praksu tumači kur'anske ajete.

وإن كنتم مرضى أو على سفر أو جاء أحد منكم من الغائط أو لامستم النساء فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا فامسحوا بوجوهكم وأيديكم إن الله كان عفوا غفورا (43) النساء

A ako ste bolesni, ili ste na putu, ili je neko od vas obavio veliku nuždu, ili ste odnos sa suprugama imali, a vode niste našli, tada rukama čistu ze-

³⁶ Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 872.

³⁷ Ibid., str. 873.

³⁸ *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

³⁹ Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 252.

⁴⁰ Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 30.

*mlju dotaknite i lica vaša i ruke vaše potarite! Allah zbilja preko grijeha prelazi i On doista prašta.*⁴¹

Sljedeći primjeri iz prakse Poslanika, s.a.v.s., tumače dio *أو لمستم النساء ... ili ste odnos sa suprugama imali*. Ibn Džerir navodi predaju od Habiba, koji navodi predaju od Urveta, a on od Aiše: "Allahov Poslanik, s.a.v.s., poljubio bi neku od svojih žena i nije uzimao abdest."⁴² Ibn Džerir navodi predaju od Ummu Seleme: "Allahov Poslanik je nju (Aišu) poljubio dok je postio, a zatim se nije omrsio, niti obnovio abdest."⁴³

Postoji i treća vrsta hadisa s obzirom na odnos sunneta prema Kur'anu sa aspekta dokazivosti, a to je hadis kao glavni i jedini izvor neke odredbe o kojoj Kur'an ne govori. "...Sunnet nije samo objašnjenje Kur'ana i njegova dopuna već i nezavisan izvor Šerijata."⁴⁴

Međutim, primjeri samostalnosti sunneta u donošenju šerijatskih propisa ne mogu se naći u tefsiru Ibn Kesira, te ovu vrstu hadisa nećemo elaborirati u radu.

Zaključak

Tradicionalni tefsir je tumačenje Kur'ana tradicijom, a Ibn Kesir je jedan od najvažnijih predstavnika ove vrste tefsira. Sadržaj njegova tefsira predstavlja prezentaciju poslaničkog tumačenja Svetog teksta, time se cijelo djelo može označiti kao hadiski tefsir. Komentiranje Kur'ana Kur'anom je primarna, a komentiranje Kur'ana sunnetom sekundarna metoda tradicionalnog tefsira i ovo je osnovni princip koji određuje Ibn Kesirovo ukupno tefsirsko djelovanje. Poslaniku, a.s., Bog naređuje da pojašnjava Sveti tekst i to objašnjenje je neophodno, ali i obavezujuće za sve muslimane. Ibn Kesir slijedi princip božanskog porijekla sunneta, koji zauzima važno mjesto u njegovom tefsiru i koristi ga kroz cijelo djelo, te brine o autentičnosti hadisa koje citira. U nekim slučajevima, u ovom tefsiru, navedeni hadisi samo potvrđuju sadržaj određenih ajeta koji su jasni, a na drugoj strani, na mnogo mjesta, Ibn Kesir tumači, spe-

⁴¹ *Prijevod Kur'ana*, preveo Enes Karić, FF, Bihać, 2006.

⁴² Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 280.

⁴³ Ibn Kesir, *nav. dj.*, str. 280.

⁴⁴ Kamali, Mohammad Hashim, "Odnos objave i razuma u Šerijatu", u: Esposito, John L. (prir.): *Oksfordska historija islama*, Selsebil, Živinice, 1426/2005, str. 122.

cificira, svodi, detaljizira nedovoljno jasne ajete primjerima iz sunneta, nakon što utvrdi da Kur'an to ne čini u datoj situaciji.

أنس مارتينوفيتش

السنة النبوية الشريفة في تفسير ابن كثير

إن تفسير القرآن الكريم بالسنة النبوية الشريفة أفضل طرق التفسير بعد تفسيره بالقرآن نفسه، وتفسير القرآن العظيم لابن كثير مثال مميز للتفسير النبوي للقرآن الكريم، وأما هذه المقالة فهي عبارة عن تحليل لموقع السنة في تفسير القرآن. واعترافاً بأهمية السنة النبوية فقد خصص ابن كثير في تفسيره مبلغاً واسعاً من اهتمامه للسنة وذلك بتفسير الآيات القرآنية بأقوال النبي عليه الصلاة والسلام أو بأفعاله في حياته اليومية. ومن المنظور إليه في هذه المقالة أمثلة من السنة ذكرها ابن كثير في كتابه من خلال وجهين - إما أن تذكر الأحاديث لغرض تأكيد حكم من أحكام القرآن وإما أن يكون ما يذكر منها في خدمة تفسير الآيات المتشابهة.

Enes Martinovic

Sunnah in Ibn Kathir's Tafsir

Summary

The interpretation of the Quran by the Holy Prophet's Sunnah is, after the interpretation of the Quran by the Quran, generally the best method in Tafsir, the interpretation of the Quran. Ibn Kathir's Tafsir 'l-Qur'ani 'l-'azim is a representative example of the prophetic interpretation of the Quran. This paper contains an analysis of the Sunnah's position in his Tafsir. Considering the significance of the Sunnah, Ibn Kathir, in his work, pays special attention, interpreting verses with words or fragments from the life of the Prophet, a. s. The article deals with the examples from the Sunnah, which Ibn Kathir states in his work, in two aspects: one is to mention the Hadiths which confirm the provision that the Quran brings, and the other is that the mentioned hadiths are in the function of interpreting the unclear and general parts of the Quran.

Genetički inženjering u islamskoj pravnoj misli

Hfz. Abdussamed Podojak

diplomirani inženjer genetike i bioinženjeringa
podojakabdussamed@gmail.com

Sažetak

U ovom tekstu tretirat će se dozvoljenost i kompatibilnost genetičkog inženjeringa sa islamskom pravnom naukom. U početku će se dati tačna definicija genetičkog inženjeringa zbog lakšeg razumijevanja mjesta ove nauke u islamskoj pravnoj misli. S obzirom na to da je nastala prije par decenija, potrebno je dodatno objasniti i dati određene smjernice u vezi s njenim korištenjem, jer muslimani dolaze sve više u dodir sa njenim tehnikama, čija procedura i upotreba su veoma sumnjive. Također, ponudit će se mišljenja najeminentnijih akademija za islamsko pravo budući da su u samom početku nastanka ove nauke islamski učenjaci pokušali dati odgovor na ovo pitanje. Niko od klasičnih islamskih učenjaka nije pisao o ovoj nauci, stoga su savremeni islamski učenjaci ponudili neka rješenja iz plemenitog Šerijata o kompatibilnosti genetičkog inženjeringa sa islamskim pravom.

Ključne riječi: Genetički inženjering, islamsko pravo, fikh, DNK, geni, liječenje, manipuliranje

Uvod

Kontekst vremena u kojem se današnji muslimani nalaze iziskuje rješavanje mnogih novonastalih pitanja, koja je potrebno prvobitno izučiti te na osnovu temeljnih izvora Šerijata donijeti sud i zaključak o njima. Razvojem tehnologije i pojavom globalizacije u svim sferama života nastale

su situacije i pitanja koja nisu potpuno jasna i koja traže dodatno objašnjenje njihove dozvoljenosti, odnosno kompatibilnosti sa islamskim pravom. Postoji dosta definicija genetičkog inženjeringa koje razni autori iznose u svojim knjigama, objašnjavajući ovu granu genetike nastale i razvijane u posljednjih par decenija. Kada se spomene izraz genetika ili genetički inženjering, oblikuju se mnoga kriva razumijevanja te je zbog toga potrebno tačno i precizno utvrditi šta znači genetički inženjering i koje metode koristi ova nauka u svome djelovanju. Tek kada se pravilno i u potpunosti razumije domen i pravac djelovanja, moći ćemo razumjeti i ciljeve ove nauke, te kako i na koji način postoji osnov za dozvoljenost u islamskom pravu.

Prije svega treba razumjeti kontekst vremena i savremenosti u kojem današnji čovjek živi, što podrazumijeva razne stvari, a jedna od njih jeste i veoma brz tehnološki i naučni napredak. U ovu kategoriju spada i genetički inženjering, koji se svakodnevno veoma rapidno razvija, donoseći nove tehnike, nova rješenja koja savremeni čovjek jednostavno ne može zaobići ili ostati nezainteresiran i indolentan prema njima. To je jedan razlog više zbog kojeg bi islamski učenjaci, pravnici i stručnjaci trebali reagirati na ovakve i slične pojave s kojima se susrećemo.

Islamski pravnici danas, vjerovatno, imaju najviše posla i najviše iskušenja, susrećući se svakodnevno sa različitim i mnogobrojnim novonastalim meselama od islamskog bankarstva, korištenja mnogobrojnih tehnoloških sredstava, pa sve do medicine i njenih grana, koje uključuju genetiku, genetički inženjering, humanističku genetiku, reproduktivne tehnologije, koje uključuju veoma raznolik spektar tehnika i eksperimenata, od kojih se neki oslanjaju na neku sličnu situaciju u islamskom pravu ili iziskuju sasvim novo pravno rješenje koje će dati odgovor na moderne zahtjeve muslimanskog društva.

Na prvom mjestu potrebno je tačno, precizno, konkretno i jasno definirati genetički inženjering i definirati ono što spada u ovu nauku. Nakon toga podrobno i detaljno objasniti i obrazložiti šta svaka tehnika podrazumijeva i zbog čega spada u genetički inženjering, te nakon toga objasniti i argumentirati kako to utječe na život muslimanskog društva, odnosno zabranjenost ili dozvoljenost određenih tehnika. Tema

genetičkog inženjeringa i svega onoga što ona podrazumijeva u islamu veoma je osjetljiva. Razlog tome jesu veoma sumnjive stvari koje se koriste, a nažalost mogu biti i zloupotrijebljene. S druge strane imamo temeljne vrijednosti čovjeka, koje Šerijat brani u svakom slučaju na prvom mjestu, a to je čovjekov život, svet u svakoj situaciji, kao što nam je to Poslanik, s.a.v.s., poručio u govoru na Oproštajnom hadžu:

أيها الناس إن دماءكم وأعراضكم حرام عليكم إلى أن تلقوا ربكم كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا بلدكم هذا

„Zaista su vam vaši životi i vaši imeci i vaša čast sveti kao što vam je svet ovaj dan u ovom gradu i u ovom mjesecu. Jesam li vas obavijestio” (Al-Bukhari 2004: 1(460)).

Zbog osjetljivosti ovog pitanja, potrebno je veoma detaljno i sa velikom ozbiljnošću ući u ovu tematiku kako bismo što detaljnije i preciznije pronašli ispravne odgovore i rješenja, po uzoru na naše dobre prethodnike, Allah im se smilovao.

Genetički inženjering

Genetički inženjering sadrži dvije riječi, a to su genetika i inženjering. Prije same definicije genetičkog inženjeringa smatram da je potrebno objasniti pojmove genetika i inženjering ili bioinženjering. Zbog učestalog pogrešnog razumijevanja i miješanja tehnika koje spadaju u genetički inženjering s nekim drugim tehnikama iz drugih grana genetike ili biotehnologije, potrebno je zasebno objasniti ova dva pojma da bismo tačnije i preciznije odredili i spoznali šta znači i šta spada u genetički inženjering.

Prema Beckeru, Hardinu, Kleinsmithu, genetika je nauka koja proučava ponašanje gena, posebnih hemijskih cjelina uključenih u sakupljanje i prenošenje nasljednog materijala. (Becker i dr. 2009). Dok je prema Klugu, Cummingsu, Spenceru, Palladinu genetika grana biologije koja se bavi proučavanjem nasljednog materijala i varijacija, ili još detaljnije, proučavanjem postanka i porijekla, prenošenja, izražaja te evolucije genetičkih informacija (Klug i dr. 2012).

Prema ovim definicijama može se zaključiti da je genetika zasebna nauka koja se bavi proučavanjem gena, njihove uloge i načina na koji se

geni prenose iz jednog genotipa¹ u drugi te kako se izražavaju na fenotip².

Prema rječniku inženjerskih pojmova, inženjering se definira kao nauka pomoću koje se svojstva materije i izvori energije u prirodi dovode u korisno stanje ljudima, u vidu različitih struktura, mašina i završnih proizvoda (McGrew i Hill 2002). Naravno, shodno tehničkim i prirodnim naukama postoji više vrsta inženjeringa - mašinstvo, elektronski inženjering, softverski inženjering, genetički inženjering, bioinženjering i mnoge druge vrste.

Možemo primijetiti da se genetika poklapa sa određenim poljima drugih nauka, kao što su medicina, biologija, biotehnologija, bio-informatika, gdje je nezamislivo da istraživači rade određene eksperimente, a da tehnika jedne nauke ne prethodi tehnici druge.

Genetički inženjering usko je povezan sa definicijama, teorijama i praksom raznih drugih nauka, bilo da je to biotehnologija, bio-informatika, imunologija, molekularna biologija i mnoge druge srodne nauke, jer njegova aplikacija je primjenjiva na razna polja, s obzirom na to da se bavi mijenjanjem i modificiranjem genoma³ živih organizama. Primjena genetičkog inženjeringa može biti raznovrsna, npr. primjenjuje se u medicini, agrikulturi, prehrambenoj tehnologiji, farmaceutskoj industriji. Na osnovu toga, genetički inženjering može se definirati kao grupa tehnika kojima je zadatak mijenjanje genetičke konstitucije ćelija ili individua selektivnim otklanjanjem, umetanjem ili modifikacijom pojedinih gena ili grupe gena. Genetički inženjering je aplikacija i primjena rekombinantnih DNK tehnologija⁴ na praktičnim problemima, primarno u medicini i agrikulturi. Rezultate genetičkog inženjeringa vidimo najviše u ishrani, lijekovima ili direktnom liječenju određenih genetičkih poremećaja. Tako naprimjer rezultate genetičkog inženjeringa u medicini

---

1 Genotip - genetička konstitucija, ili konstitucija alela jednog organizma. Genetička konstrukcija organizma.

2 Fenotip - vanjski izgled genetički kontrolirane osobine. Vidljiva fizička karakteristika organizma, pripisuje se izražavanju ili ekspresiji genotipa organizma.

3 Genom - set nasljednih informacija enkodiranih u DNK (deoksiribonukleinska kiselina) određenog organizma, koji uključuje obje, protein - kodirajuće i protein - nekodirajuće sekvence.

4 Rekombinantne DNK tehnologije su tehnologije koje proizvode molekule pomoću vještačkog spajanja različitih DNK molekula, dobijenih iz više različitih izvora.

ili farmaceutskoj biotehnologiji vidimo kroz proizvodnju ljudskih hormona, inzulina, hormona za liječenje neplodnosti, hormona rasta, vakcina i mnogih drugih lijekova (Nicholl 2008).

Koristi se i za proizvodnju životinjskih modela ljudskih bolesti. Najčešće genetski modificirani organizam je miš ili svinja. Miš se najčešće koristi za ispitivanje raznih ljudskih bolesti, kao što su kancer, gojaznost, srčane bolesti, dijabetes, anksioznost i druge. Dok se svinje koriste u cilju transplantacije organa ljudima, ali pojava različitih retrovirusa još uvijek sprečava ovaj projekat. Međutim, genetički inženjering veoma je često predmet pogrešnih razumijevanja s obzirom na to da je primjetno da se veoma često odvaja od tehnike kloniranja ili tehnika vezanih za matične ćelije, jer su to tehnike koje su u temeljima vezane za genetički inženjering. Također, genetički modificirani organizmi (GMO) predmet su pogrešnog razumijevanja, što će biti objašnjeno u nastavku (Lodish i dr. 2007).

Upotreba genetičkog inženjeringa

Prije samog govora o korisnosti i dozvoljenosti genetičkog inženjeringa potrebno je definirati kada i kako genetički inženjering generalno može biti upotrijebljen. Možemo reći da su tehnike genetičkog inženjeringa „mač sa dvije oštrice“ budući da se mogu koristiti u humane svrhe, kao što su očuvanje ljudskog života, briga o zdravlju, briga o čovječanstvu, ako se koriste na ispravan način. Međutim, veoma često ove tehnike mogu biti zloupotrijebljene. Manipuliranje ljudskog genoma, stvaranje novih vrsta virusa, pogrešno modificiranje organizama i mnoge druge loše strane. Zbog toga je potrebno tačno definirati mogućnost upotrebe genetičkog inženjeringa, kako bi se lakše razumjela njegova pozicija u islamskom pravu.

Prema tome, možemo razlučiti između četiri osnovna principa upotrebe tehnika genetičkog inženjeringa:

1. **Dijagnostički razlozi** - pri čemu se misli na pretporodajne ili postporodajne testove, kako bi se mogla utvrditi prisutnost patologija genetskog poremećaja. Naprimjer, vrše se postporodajni testovi, koji služe za dijagnosticiranje određenih bolesti, tako dvije

osobe vrše testiranje gdje se utvrđuje da su obje jedinke nositelji gena recesivnih genetičkih poremećaja ili bolesti, kao što je na primjer talasemija, gdje oni ulaze u rizik da dobiju potomke koji će biti bolesni u 25% slučajeva. U domenu građanskog prava koristi se za testove za očinstvo, ili u domenu krivičnog prava koristi se za identificiranje osumnjičenih osoba.

2. **Razlozi proizvodnje u farmaceutskoj industriji** - kao što je već spomenuto, koristi se za proizvodnju ljudskih hormona, inzulina, interferona, različite vrste vakcina, uz pomoć rekombinantnih DNK tehnologija. Također, biotehnologije koje se koriste za agrikulturu i ishranu uključene su u ovaj princip.
3. **Manipuliranje** - ciljana proizvodnja modifikacija koje nisu terapijske prirode, nego izborne i selektivne i već korištene na biljkama i životinjama, ali su također hipotetski za ljude, sa ameliorativnim, poboljšanim genetičkim inženjeringom (selektivno biranje visine jedinki).
4. **Terapijski razlozi** - otklanjanje ili prevencija bolesti, kao što je genskom terapijom, premještanjem određenih gena ili njihovim brisanjem, odnosno mijenjanjem njihove pozicije unutar genoma (Atigetchi 2007).

Međutim, problem nastaje u muslimanskim društvima, jer muslimani ostaju u dilemi kada se nađu pred ovakvim problemima, jer do sada su o ovoj temi u islamskom pravu pisali neislamski autori.

Islamsko pravo i genetički inženjering

Zemlje u razvoju, koje nisu napredovale tehnološki i naučno, nisu još uvijek imale priliku susresti se s ovim pitanjima u okvirima islamskog prava, ali ni sa stanovišta etike. Međutim, veliki broj muslimana koji žive na Zapadu, mnogobrojno puta su se sreli s ovim pitanjima, bilo da je to korištenje raznih lijekova, direktno interveniranje zbog liječenja bolesti ili korištenja GMO⁵. Također, u muslimanskim zemljama nije bilo specifičnih diskusija o prijetnjama koje mogu proisteci iz genetičkog inženjeringa. Međutim, vjera u Božiju riječ i Njegov zakon obavezuju nas

---

5 GMO - Genetski modificirani organizmi.

direktno da nađemo odgovarajuća rješenja i odgovore za novonastale situacije u kojima se nađemo. Tako su islamski učenjaci definirali generalne principe i vrijednosti kojima se treba voditi pri karakteriziranju dozvoljenosti genetičkog inženjeringa, a s obzirom na veliku bliskost sa medicinom i njenim granama, određena pravila se mogu izvoditi iz već formiranih pravila o tim naukama (Haq J. 1992).

Principi i pravila pri rukovanju tehnika genetičkog inženjeringa u islamskom pravu

Islamski pravници su definirali određena generalna pravila i vrijednosti pri rukovođenju u aplikacijama genetike i genetičkog inženjeringa sa strane islamskog prava:

1. Princip pravde (*istihsan*).
2. Princip općeg interesa (*masleha*).
3. Poštivanje fizičkog integriteta ljudskog tijela (*Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem*).
4. Poštivanje psihičkog integriteta čovjeka (*Ne treba se mijenjati Allahova vjera, jer to je prava vjera, ali većina ljudi to ne zna*) (*Zatim mu savršeno udove uobličiti, i život mu udahne, i On vam i vid i sluh i pamet daje, a kako vi malo zahvaljujete*).
5. Zaštita porodičnog genetičkog naslijeđa. Šerijat odbacuje svaku nedosljednost ili zbunjivanje prilikom određivanja legitimnog roditeljstva. U jednom hadisu koji imam Gazali navodi kaže se da je potrebno da pažljivo biramo svoje potomstvo, s obzirom na to da je potomstvo jedno od bitnijih i ključnih pitanja. Na osnovu ovoga, neki učenjaci su odbacili i zabranili usvajanje, dokazujući to ajetom: *niti je posinke vaše sinovima vašim učinio* i sljedećim ajetom iste sure: *Zovite ih po očevima njihovim, to je kod Allaha ispravnije*.
6. Zabrana manipuliranja „stvaranjem“.

Kur'an veoma jasno govori o ovome u sljedećem ajetu: *I navodit ću ih sigurno na stranputice, i primamljivat ću ih sigurno lažnim nadama, i sigurno ću im zapovijediti pa će stoci uši rezati, i sigurno ću im narediti pa će stvorenja Allahova mijenjati, a onaj ko za zaštitnika*

šejtana prihvati, a ne Allaha doista će propasti. Islamski učenjaci, međutim, upozoravaju da ovo ne znači potpunu zabranu svake intervencije na stvorenjima, jer bi to značilo zabranu svake hirurške i terapijske intervencije, koje predstavljaju bez sumnje „pozitivno“ mijenjanje stvorenja.

Kada se govori o genetičkom inženjeringu sa kur'anskog ili sunnet-skog stanovišta, potrebno je stvoriti jedan balans u ovom principu koji se vodi manipulacijom, sa ostalima koji su pozitivni za ljude (Hathouth i Lustig 1993).

7. Terapeutski principi kojima je cilj briga i zaštita ljudskog života.
  - a. *...ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva, kao da je svim ljudima život sačuvao.*
  - b. Bilježi Ahmed od Ibn Mesuda da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: „Zaista Allah, dželle dželaluhu, nije stvorio nijednu bolest a da za nju nije dao i lijek.“
  - c. *Allah želi da vam olakša, a ne da poteškoće imate.*
8. Šerijatski principi.

درء المفاسد مقدم على جلب المصالح.

Sprečavanje zla ima prednost nad pribavljanjem dobra.

لا ضرر ولا ضرار

Ne smije se nanositi šteta niti na štetu uzvraćati štetom.

U svjetlu gore navedenih principa, sve što promovira život, zdravlje i dobro stanje pohvalno je i Allah za to obećava nagradu, ali je potrebna kontrola i preventivno djelovanje protiv različitih manipulacijskih namjera i situacija. S obzirom na veoma rapidan razvoj ovih tehnika, potrebno je stalno redefiniranje određenih slučajeva.

Svjetska islamska liga o genetičkom inženjeringu

S obzirom na prirodu ove problematike, koja se veoma brzo razvija i napreduje, islamski učenjaci su se samom pojavom, odnosno na samom početku razvitka genetičkog inženjeringa, potrudili da odrede mjesto genetičkog inženjeringa u islamskom pravu.

Vijeće islamskog prava Svjetske muslimanske lige u Meki je 31.10.1998, na svom petnaestom zasjedanju, donijelo sljedeće zaključke o genetičkom inženjeringu i korištenju biotehnološkog istraživanja:

1. Dozvoljeno je korištenje genetičkog inženjeringa u slučaju prevencije, tretmana ili ameliracije bolesti, u slučajevima koji dalje neće izazvati nikakvu štetu.
2. Zabranjeno je korištenje genetičkog inženjeringa za zle i kriminalne radnje, i ono što je Kur'anom, Sunnetom ili konsenzusom islamskih učenjaka zabranjeno.
3. Zabranjeno je korištenje genetičkog inženjeringa i njegovih tehnika da se mijenja ljudski personalitet, odgovornost ili miješanje gena za poboljšanje ili mijenjanje ljudske rase.
4. Zabranjuje se bilo koje istraživanje ili terapija ljudskih gena, osim u ekstremnim potrebama, nakon kritičke evaluacije njegovih beneficija i opasnosti nakon službene saglasnosti islamskih učenjaka, poštujući ekstremnu povjerljivost informacija i ljudskih prava i digniteta kao što je propisano islamskim pravom, Šerijatom.
5. Dozvoljeno je korištenje bioinženjeringa u poljima agrikulture i životinja, u uvjetima predostrožnosti, preduzetih da se ne bi proizvela nikakva šteta, ljudima, okolini, životinjama ili vegetaciji.
6. Pozivaju se biotehnološke kompanije, fabrike hrane i medikamente da objavljuju strukture bioinženjerskih produkata, kako bi mogli biti tretirani sa oprežnošću, da bi se spriječila potencijalna šteta, ili ako je nešto zabranjeno islamskim pravom.
7. Preporučuje se svim doktorima, fabrikama i laboratorijama da se boje Allaha, i da u svakoj situaciji gledaju mogućnost izbjegavanja šteta, i donošenja koristi svim ljudima, cjelokupnom društvu i okolini⁶.

Iz navedenih zaključaka Svjetske islamske lige vidimo da se generalno dozvoljava upotreba genetičkog inženjeringa, ali samo u slučajevima općeg interesa, odnosno zaštite temeljnih ljudskih vrijednosti, koje ustvari i jesu cilj Šerijata.

---

6 Islamsko pravno vijeće Svjetske islamske lige u organizaciji muslimanskih zemalja, 1998

Zaključak

Tehnološkim razvojem i naučnim napretkom ljudi dolaze u situacije koje su u najmanju ruku sumnjive i traže dodatno objašnjenje, odnosno iznalaženje propisa za njihovo pozicioniranje u islamskom pravu. Još od začeca klasične genetike, i njenog osnivača Gregora Mendela, genetika kao grana biologije smatrana je humanističkom i plemenitom naukom. I kasnijim razvojem genetičkog inženjeringa i različitih biotehnologija, koje su dio nauke o genetici, smatrano je da je cilj da se olakša ljudski život, odnosno da se poprave određeni mogući nedostaci u ljudskom genomu.

Međutim, općepoznato je da ljudi uvijek prelaze granicu i istražuju nedopustive stvari, koje mogu dovesti do većeg nereda na Zemlji. Genetički inženjering i kao nauka i kao praktične tehnike razvijene su s ciljem iznalaženja novih metoda za do sada neizlječive bolesti, koje su odnijele mnoge ljudske živote. A prema vjerodostojnom hadisu Božijeg Poslanika, za svaku bolest postoji lijek, koji je potrebno pronaći, a kako su genetika i genetički inženjering prvenstveno usmjereni ka očuvanju integriteta ljudskog života i zdravlja, to je jedan motiv više za bavljenje ovom naukom, ali i njene generalne dozvoljenosti u islamskom pravu. Možemo reći da je generalno genetički inženjering dozvoljen, međutim njegova zloupotreba u nehumane svrhe nije dozvoljena. Također, neke tehnike koje se koriste nisu dozvoljene, ali zbog toga ne možemo reći da je generalno genetički inženjering koji ima cilj popraviti ljudsko zdravlje, zabranjen.

Ako koristimo nepoznate izvore germinalnih ili matičnih ćelija, to je nedopustivo, ali korištene iz poznatog i dozvoljenog izvora, dopustivo je i preporučljivo ako se čovjek nađe u takvoj situaciji.

Veoma poznata tema, koja se tiče u velikoj mjeri genetičkog inženjeringa, ljudsko kloniranje, veoma je osjetljiva i spekulativna tema.

Generalno, islamsko pravo dozvoljava i ne sprečava razvoj i korištenje genetike i genetičkog inženjeringa, ali u mjerama dozvoljenosti i nepretjerivanja, koje može biti tehnika miješanja gena različitih vrsta, namjerno izazivanje virusa i retrovirusa, kako bi se pospješila proizvodnja farmaceutskih proizvoda, genska terapija kojom se mijenjaju prvobitni

oblici i izgled tijela prije rođenja djeteta. Dokazano je da su posljedice takvih slučajeva još štetnije za dijete, kao i za roditelje, budući da stvara deformitete tijela i genetske bolesti, ljudsko kloniranje u smislu pravljenja identičnog dvojnika, iako to još nije uspjelo nijednom istraživaču niti naučniku, zabranjeno je raditi na takvom istraživanju i unapređivanju istog.

Literatura

- Al-Aqeel AI (2009) *Ljudsko kloniranje, istraživanje matičnih ćelija*, Islamska perspektiva Saudi Med J 30(12):1507–1514.
- Buhari (2004) *Buharijina zbirka hadisa*, El-Kalem.
- Fadel HE (2012) *Razvoj u istraživanju matičnih ćelija i terapijskom kloniranju*: Islamsko gledište, Bioethics 26(3):128–135.
- Genetics, Genetic Engineering (13–15 October 1998) *The Human Genes and Genetic Treatment – An Islamic Perspective* 12, Kuwait.
- Haq (Al) J. (1992) *Islam, religija etike*, Serour G.I. (ed.), Etički principi za istraživanje ljudske reprodukcije u muslimanskom svijetu, Kairo, IISPCR, 11.
- Hathouth H i Lustig B.A. (1993) *Razvitak bioetike u islamu*, Lustig B.A., Brody B.A. i dr. (eds.), Bioetika godišnjak- teološki razvitak u bioetici, Kluwer, 133-147.
- Lodish H, Arnold B, Chris A K, Monty K, Matthew P S, Anthony B, Hidde P. (2008); *Molekularna biologija*. W. H. Freeman and Company, New York. 147-148.
- Merchant S.S., Prochnik S.E., Vallon O., Harris E.H., Karpowicz S.J., Witman G.B., Terry A., Salamov A., Fritz-Laylin L.K., Marechal-Drouard L., Marshall W.F., Qu L.H., Nelson D.R., Sanderfoot A.A., Spalding M.H., Kapitonov V.V., Ren Q., Ferris P. Grossman A.R. Science (2007) Život ćelije, 318:245-250.
- Mohammed Ali Al Bar i Hassan Chamshi Pasha (2009) *Savremena bioetika, islamska perspektiva*, Springer, London.
- William K, Michael C, Charlotte S, Michael P. (2014) *Osnovi Genetike*, Pearson, London. 331-333.

الهندسة الوراثية في الفكر الإسلامي الشرعي

يتناول المؤلف في هذه المقالة مسألة جواز الهندسة الوراثية وتوافقها مع تعاليم الشريعة الإسلامية. وفي بداية المقالة تعريف دقيق لمصطلح الهندسة الوراثية وذلك لتسهيل فهم موضع هذا العلم في الفكر الإسلامي الشرعي. ونظرا إلى أن هذا العلم حديث العهد فمن اللازم أن تشرح حقيقته شرحا إضافيا وأن تعطى تعليمات مناسبة فيما يخص تطبيقه وذلك لتزايد اتصال المسلمين بفنونه، والتي تبدو إجراءاتها وممارساتها مشكوك فيها شكلا لا بأس به. ونظرا إلى أن القدامى من علماء الإسلام لم يكتب أحد منهم عن هذا العلم فقد قدم المعاصرون من العلماء حلولاً شرعية فيها بعض التوافق بين الهندسة الوراثية والشريعة الإسلامية.

Hfz. Abdussamed Podojak

Genetic Engineering in Islamic Legal Thought

Summary

The author in this text writes about the permissibility and compatibility of genetic engineering with Islamic legal science. Initially, the exact definition of genetic engineering is given for the easier understanding of the place of this science in Islamic legal thought. Since this science has emerged only a few decades ago, it needs to be further explained and some guidelines regarding its use should be given, as Muslims are getting more in touch with its techniques, whose procedure and use are very suspicious. Since none of the classical Islamic scholars have written about this science, the contemporary Islamic scholars have offered some solutions from the noble Sharia on certain compatibility of genetic engineering with Islamic law.

Tesavvuf kao metod duhovnog odgoja

Dr. Mensur Valjevac

ipf – zenica
valjevac.mensur@gmail.com

Mr. Mina Valjevac

osnovna škola „mak dizdar“ – zenica
valjevac.mina@gmail.com

Sažetak

Tesavvuf je autentična islamska disciplina, kao što su to *fikh*, *tefsir*, *hadis* i sl. *Tesavvuf* nije mistika niti filozofija, već bit i suština islamske duhovnosti. Gnosa i odgoj su njegove dvije glavne odrednice tako da je ucijepljen u samu srž islamskog koncepta obrazovanja. Svjedok tome je i Gazi Husrev-beg, utemeljitelj visokog vjerskog obrazovanja u našim krajevima, koji je tik uz samu svoju medresu sagradio i *hanikah* – školu za duhovni odgoj, čije je pohađanje bilo sastavni dio obrazovanja u tom periodu. Islamska zajednica i njene obrazovne institucije su u nasušnoj potrebi za ponovnim uvođenjem i revitalizacijom predmeta *tesavvuf* u nastavnim planovima i programima, kao savremene metodike duhovnog odgoja.

Ključne riječi: *tesavvuf*, misticizam, filozofija, autentičnost, duhovnost, *tarik*at, metoda, metodika

Uvod – tesavvuf nije misticizam

Zapadnim otkrivanjem islamskog svijeta islamske znanosti su, orijentalnim istraživanjima, pozicionirane u već postojeće europocentrične

sistematizacije. Tako je islamska znanost *tesavvufa*, koja je legitimna disciplina u sastavu tradicionalnih islamskih znanosti, oslovljena misticizmom. *Tesavvuf* ili sufizam ne može se ni jezički ni terminološki dovesti u vezu sa značenjem misticizma na Zapadu, ali ni na Istoku. Sufizam je znanost, u punom smislu te riječi, sa svojom historijom, svojim hronikama, literaturom, znanstvenicima, disciplinama i terminologijom - utemeljena ne mnogo kasnije od drugih islamskih tradicionalnih znanosti, kao što su *fikh*, *hadis*, *tefsir* i dr.¹

Na isti način i pojedine škole, pravci i učenja unutar sufizma pozicionirane su u okvire već postojećih filozofskih ili religijskih pravaca na Zapadu ili Istoku. Npr. Ibn Arebijevo² učenje o apsolutnom egzistencijalnom monizmu, tj. nedjeljivosti i neuporedivosti Božije Egzistencije (*Vahdetu-l-vudžud*) sa bilo kime ili čime, oslovljeno je bezbožničkim Spinozinim naukom o panteizmu koji se pojavio na Zapadu znatno kasnije.

Allahova egzistencija neodvojiva je od Njega Samoga, te je izlišno govoriti o bilo kakvom *panteizmu* ili *panenteizmu*, već samo o projekcijama Allahove egzistencije na ogledalima Njegovog stvaranja, ogledalima koja nisu i ne mogu biti On.

---

1 O nastanku tesavvufa kao legitimne islamske discipline vidjeti: Abdul-Kadir Isa, 1998: 57-60, ili arapski izvor: Abdul-Kadir Isa, 1993: 22-27.

2 Profesor Rešid Hafizović u svome predavljanju Ibn Arebija kaže: „Abu Bakr Muhammad Ibn ‘Arabi al-Hatimi al-Tai rođen je 560/1165 u gradu Mursiji na jugu Španije. U islamskom svijetu je bio poznat kao Ibn ‘Arabi, Aš-Šayh al-Akbar (Doctor Maximus) i po pridjevku Muhyiddin ili oživotvoritelj vjere. Njegov svakidašnji život bio je u tolikoj mjeri naglašen duhovnim pregnućem: molitvom, zazivom, usredotočenjem, duhovnim posjetama prijašnjim rodoslovniciima sufijske gnoze i teognostičkim uvidima, tako da i dandanas nije lahko opisati njegov životopis a da on jednodobno ne predstavlja neku vrstu duhovne biografije par excellence koja ima paradigmatičku vrijednost za sve potonje pustolove i tragače za tajanstvenim vrelima žive sufijske gnoze. To je, jednodobno, razlog zbog kojeg Ibn ‘Arabijevi biografi još uvijek zaokružuju njegovu duhovnu biografiju, čija punina ovisi o potpunom identificiranju njegova nesvakidašnjeg razudenog, ezoterijskog, sufijskog književničkog opusa. Pošto ni danas nije potpuno istražen njegov književnički opus, to ni njegova duhovna biografija nije do kraja napisana. Kada taj čin bude do kraja izveden, to će značiti da je do krajnjih granica osvijetljen preširoki i preuboki duhovni obzor ezoterijske tradicije islama kao takve, jer tu tradiciju je, upravo, ovaj mistični filozof iz Andalusa snagom svog vlastitog duhovnog genija i bogatstvom svog književničkog opusa normirao i izveo do potpune sustavnosti, a sam se toj tradiciji nametnuo kao njen neprevazidljivi zasvodni kamen i krunski dovršetak.“ „Godine 621/1223, nakon godina krstarenja po cijelom islamskom imperiju, najposlije se skrasio u Damasku i ondje ostao sve do smrti 638/1240. pokopan je u Salihiji, sjeverno od Damaska, u podnožju brda Qasijun, gdje i dandanas postoji njegov mauzolej sagrađen od strane sultana Selima II i služi kao jedan od mnogobrojnih sufijskih svetogeografskih toposa koje je mjesto hodočašća brojnih poklonika i poštovaoca Ibn ‘Arabijeva nauka.“ Hafizović, 1999: 137-8; 140.

I pored žestoke kritike Ibn Arebija, velikana *tesavvufske* misli, Ibn Tejmije³ govoreći o njegovom razumijevanju *Vahdeti-vudžuda* kaže:

فَإِنَّهُ يَفَرِّقُ بَيْنَ الظَّاهِرِ وَالْمَظَاهِرِ فَيَقِرُّ الْأَمْرَ وَالنَّهْيَ وَالشَّرَائِعَ عَلَى مَا هِيَ عَلَيْهِ وَيَأْمُرُ بِالسُّلُوكِ بِكَثِيرٍ مِمَّا أَمَرَ بِهِ الْمَسَائِكُ مِنَ الْأَخْلَاقِ وَالْعِبَادَاتِ وَلِهَذَا كَثِيرٌ مِنَ الْعِبَادِ يَأْخُذُونَ مِنْ كَلَامِهِ سُلُوكَهُمْ فَيَنْتَفِعُونَ بِذَلِكَ وَإِنْ كَانُوا لَا يَفْقَهُوْنَ حَقَائِقَهُ وَمَنْ فِهْمَهَا مِنْهُمْ وَوَافَقَهُ فَقَدْ تَبَيَّنَ قَوْلُهُ

„On pravi jasnu razliku između Vidljivog (*Ez-Zāhiru*) i manifestacija (*el-mezāhir*) tako da potvrđuje naredbe, zabrane i šerijatske odredbe onakvima kakve su, te umnogome zahtijeva da se slijedi ono što su zahtijevali prvi učitelji u pogledu lijepog ponašanja i ibadeta. Stoga mnogi ljudi usklađuju svoje ponašanje prema njegovom govoru, te od toga imaju koristi, iako ne razumijevaju njegova stvarna značenja (*hakāik*). Oni koji su ih shvatili, i usaglasili se s njim, objasnili su njegove izjave“ (Tejmije, 1995: 2/470-471).

Tesavvuf nije filozofija

Imam El-Gazali pravi jasnu distinkciju između sufizma i onoga što se islamskoj kulturi razvilo i oslovalo *islamskom filozofijom*.⁴

Šejh Fejzullah Hadžibajrić,⁵ jedan od savremenih bosanskih interpretatora šejha Abdullaha Bošnjaka,⁶ slavnog komentatora Ibn Arebijevih djela, govori o Bošnjakovoj kongenijalnosti: „Sufije ne dopuštaju da su filozofi, jer oni polaze od istine, a filozofi idu ka istini. Na istini oni se sreću, i tu istinu nam jednako ili slično prenose i slikaju. Šejh Abdullah je slijedio Ibn Arebija, i nije bio pod utjecajem Platona i Plotina, ali su ideje koje su istina istovjetno ili slično prikazivali“ (Hadžibajrić, 2004: 54).

3 Preselio 728. god. po H.

4 Vidjeti šire: El-Gazali, 1998: 31-49.

5 Šejh Fejzullah Hadžibajrić (1913-1990) bio je duhovno vezan za šejha Selima Samija Jašara. Preveo je i objavio značajan broj radova sufijske provenijencije. Kao *mesnevihan* (osoba sa dozvolom za prevode nje i tumačenje djela *Mesneviya*) naslijedio je hadži Mujagu Merhemića. Napisao je više prikaza i radova o Šejhu Abdullahu Bošnjaku. Šire o njemu vidjeti u: Beglerović, 2004: 10-39.

6 U djelima bibliografske naravi, bilo da su ona pisana na arapskom, turskom ili zapadnim jezicima čija su tematika islamski učenjaci, nezaobilazno ime, među Bosancima, je šejh Abdullah Bošnjak Abdi, poznat pod nadimkom šārihu-l-fusūs, tj. komentator *Fususa*, jednog od najpoznatijih i najsloženijih djela najvećeg učitelja islamske duhovnosti svih vremena, Andaluzanina Muhjiddina ibn Arebija. Činjenica da se jedino za njegovo ime u bibliografskim djelima, među drugih 150 komentatora ovog djela, veže ovaj atribut (šārihu-l-fusūs) dovoljno govori za sebe. Abdullah Bošnjak je jedan od najistaknutijih predstavnika Ibn Arebijeve bosanske škole. Šire o njemu vidjeti u: Čolo, 2004: 180-202.

Čedomil Veljačić, iz svoga eurpocentričnog okruženja, donosi očekivane zaključke. Naime, on pišući o Ibn Arebiju i Abdullahu Bošnjaku, ističe: „...u doba evropske renesanse bi čuven kao ‘islamski Platon’ ne samo u istočno-mediteranskim zemljama. Kao najistaknutiji panteistički filozof svoga vremena mogao je i neposredno djelovati iz svoje španjolske domovine na razvoj evropske filozofije. Ako ga u tom smislu shvatimo kao neoplatonistu, onda i njegovom bosanskom komentatoru treba priznati jedan od najvrednijih priloga neoplatonskoj renesansnoj interpretaciji ‘kozmosa univerzalnih ideja’. Tako ga doista i ocjenjuju noviji zapadni historičari islamske književnosti koji su zapazili važnost njegova djela za razvoj Ibn Arebijeve škole“ (Veljačić, 1978: 398).

Veljačić previđa činjenicu da su ključna djela Ibn Arebija u kojima on obrazlaže svoja naučavanja nastala mnogo kasnije, za vrijeme njegova boravka na islamskom Istoku, a ne u rodnoj Andaluziji, gdje njegova naučavanja skoro nisu ni pustila korijena.

Tesavvuf je izvorna islamska disciplina

Tesavvuf, kao islamska disciplina, nastao je uporedo kada i *ilmu-l-fiqh*, *ilmu-t-tefsīr*, *ilmu-l-hadīs* i dr. On, kao i druge islamske discipline nije bio ustanovljen kao znanost za vrijeme Muhammeda, a.s., i prvih generacija *islama*. Naš savremenik dr. Džasir Auda⁷ kaže:

„U početku islama nije bilo među naukama onoga što se, u poznatom značenju, naziva naukom *tefsira*, ili naukom *fikha*, niti je bilo nauke *hadisa*, niti nauke o ljudima koji prenose predaje, niti nauke o metodologiji šerijatskog prava, niti nauke o *da’vi*, niti nauke o *akaidu*. Ali, ljudi su imali potrebu za inoviranjem, kategorizacijom i evidentiranjem ovih nauka kako bi prvo naučili, a zatim podučili... Nauka o duhovnom putu, ili nauka *tesavvufa*, ili nauka duhovnog čišćenja, kako god da je nazovemo, jedna je od islamskih nauka. Na početku islama ona nije bila poznata

7 „Prof. dr. Džasir Auda uistinu je interesantna ličnost. Riječ je o čovjeku koji ima široku naobrazbu, koji je dugo živio na Zapadu (Kanada, Amerika, Velika Britanija), koji ima dva doktorata i koji perfektno govori engleski jezik i drži predavanja na nekoliko renomiranih univerziteta u svijetu. Posebno je interesantno to da je profesor Auda doktor islamskog prava (*el-fikh*) i intencija šerijata (*mekasidu-š-šeria’h*), on predmete iz te oblasti i predaje studentima u Dohi i na drugim univerzitetima. Radi se, dakle, o čovjeku koji posjeduje vrhunsku naobrazbu iz šerijatskog prava, a istovremeno izučava i sufijsku misao i literaturu“ (dr. hfz. Safvet Halilović u predgovoru: Auda, 2012: 8).

pod ovim imenom, kao što nisu bile poznate ni druge nauke, zatim se razvila kao što su se razvile i druge islamske nauke. Da, u njoj su zastranili neki ljudi, isto kao što su neki ljudi zastranili u *fikh*u, neki u *akaidu*, neki u *tefsiru*, a neki svojim razmišljanjima u metodologiji šerijatskog prava. U svakoj nauci ima onih koji joj se prisposobljavaju, zloupotrebljavajući je na ovaj ili onaj način. Međutim, kao što sam već istakao, zastranjivanje u nauci ne osporava samu nauku, niti potrebu za njenim učenjem i podučavanjem“ (Auda, 2012: 16-17).

Zatim nastavlja: „Od ove nauke ne bi trebalo da te odbije to što su neki ljudi u njoj zastranili, ili što su neki ljudi koji joj se prisposobljavaju nemarni u odnosu na probleme današnjice ili probleme islama, ili što su odustali od aktivnosti, ili što su razvili neko pogrešno shvaćanje, kao npr. oslanjanje na Allaha tako da je ono postalo pasivnost, ili pogrešno razumijevanje nade u Allaha, dž.š., tako da je ona postala sigurnost, ili pogrešno razumijevanje straha od Allaha, dž.š., tako da je on postao beznađe, ili druga shvaćanja koja su kriva i ekstremna, neumjerena i neodmjerena ispravnim mjerilom. Sve to ne treba da nas odbije, već treba da se prihvatimo ove nauke, ali sa mjerilom pravednosti, ispravnosti i umjerenosti“ (Auda, 2012: 18).

Pored svega navedenog, *sufije* ili *mutesavvifi*⁸ jako su ljubomorni na svoj nauk, jer je on ustanovljen na primarnim izvorima *islama*, tj. Objavi i Predaji, a pored toga, iskustveno (*zevkan*) i eksperimentalno (*tedžribeten*), provjerljiv je metodama koje su ucijepljene u samu srž božanske Objave i Poslanikove predaje, tj. nadahnuće (*ilhām*) i istiniti san (*er-ru'jā es-sādika*), koji legitimno pripadaju učenjacima dostojnim vjerovjesničkog naslijeđa, kako je to definirao Božiji Poslanik:

إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

„Uistinu, učenjaci su nasljednici vjerovjesnika“ (Et-Tirmizi, 1975: 5/48).

Bitno je napomenuti i da islam, samim time i sufizam kao njegova sastavnica, nije isključiv u pogledu drugih kulturoloških i civilizacijskih iskustava i postignuća (*el-urf*) ukoliko ona nisu u suprotnosti sa općim intencijama Božanskog zakona (*mekāsиду-š-šer'ah*). Muhammed, a.s.,

⁸ *Sufije* su općenito pripadnici i sljedbenici sufizma, a *mutsevvifi* su znanstvenici sufizma.

uči nas da su mudrost i spoznaja izgubljena stvar vjernika kojom se on treba okoristiti ma gdje da je pronađe:

الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا

„Riječ mudrosti je izgubljena stvar vjernika. Gdje god da je nađe, on ima najviše prava na nju“ (Et-Tirmizi, 1975: 5/51).

Također, moli da mu se ne učini blagoslovljenim dan u kojem ne poveća svoje znanje koje će ga još više približiti Bogu:

إِذَا أَتَى عَلَى يَوْمٍ لَا أَرْدَادَ فِيهِ عِلْمًا يُقَرَّبُنِي إِلَى اللَّهِ تَعَالَى فَلَا بُورِكَ لِي فِي طُلُوعِ الشَّمْسِ ذَلِكَ الْيَوْمِ

„Kada mi dođe dan u kojem neću povećati neko znanje koje će me približiti Allahu Uzvišenom, ne bio mi blagoslovljen izlazak sunca toga dana“ (El-Hindi, 1981: 10/136).

A u nekim predajama spomenuto je općenito znanje, kao npr.:

إِذَا أَتَى عَلَى يَوْمٍ لَا أَرْدَادَ فِيهِ عِلْمًا فَلَا بُورِكَ فِي طُلُوعِ شَمْسِ ذَلِكَ الْيَوْمِ

„Kada mi dođe dan u kojem neću povećati neko znanje, ne bio blagoslovljen izlazak sunca toga dana“ (Et-Taberani 1415. god. po H.: 6/367).

Definicije tesavvufa

Smatramo da je najbolje, kao i za svaku drugu naučnu oblast, da poslušamo same sufije ili mutesavvife o tome šta je sufizam.

U referentnoj literaturi mogu se pronaći desetine i stotine definicija *sufizma*, kao i brojna mišljenja o njegovoj etimologiji, i etimologiji riječi *sufi*. U nekima prevladava njegova **odgojno-metodička** dimenzija, u nekima **spoznajna**, ili kako to lijepo kaže Eva de Vitray Meyerovitch:

„Definicije što su ih predložili veliki učitelji sufizma samo su, dakle, približne, budući da ima onoliko ‘putova’ koliko hodočasnika, i da duša opaža samo ono što je sposobna dokučiti“ (Meyerovitch, 1988: 18).

Ona sama kaže da je tesavvuf „živo srce islama“ (Meyerovitch, 1988: 17).

Mi bismo izdvojili par definicija koje nudi jedan od utemeljitelja ove znanosti, imam El-Kušejri (p. 1072).

1): (الدخول في كل خلق سني والخروج من كل خلق ديني) „:“ Tesavvuf je prakticiranje svakog lijepog ponašanja, i napuštanje svakog niskog, nedoličnog ponašanja (naravi).“

2): (أن يكون العبد في كل وقت بما هو أولى به في الوقت) „:“ Tesavvuf je da čovjek uvijek bude u onom poslu koji mu je u datom trenutku najpreči.“

3): „(التصوف خلق فمن زاد عليك في الخلق فقد زاد عليك في الصفاء)“: „(El-Kušejri, 1959: 34).

Spomenuti šejh Hadžibajrić kaže:

„Tesavvuf je kao nebo o kojem mnogo znamo, ali ne sve. Uvijek se na nebu otkriva nešto novo“ (Hadžibajrić, 2004: 55).

Šejh Mustafa Čolić, predstavnik Ibn Arebijeve škole, savremeni bosanski šejh, (1921-2004)⁹ daje ovakvu definiciju *sufizma*:

„Tesavvuf nije misticizam... Tesavvuf je stalna revizija, stalno čišćenje, stalno prečišćavanje svoga vjerovanja“ (Čolić, 1996: 12).

Abdul-Kadir Isa,¹⁰ autor opsežnog djela o tesavvufu *El-Hakāiku ‘anit-tesavvufi*, prevedeno na naš jezik kao *Istine o tesavvufu* i objavljeno u Tuzli 1998, zaključujući izlaganje o definiciji ovog pojma kaže:

وعلى كل فإننا لا نهتمم بالتعابير والألفاظ بقدر اهتمامنا بالحقائق والأسس ونحن إذ ندعو إلى التصوف إنما نقصد به تركية النفوس وصفاء القلوب وإصلاح الأخلاق والوصول إلى مرتبة الإحسان نحن نسمي ذلك تصوفاً. وإن شئت فسمه الجانب الروحي في الإسلام أو الجانب الإحساني أو الجانب الأخلاقي أو سمه ما شئت مما يتفق مع حقيقته وجوهره إلا أن علماء الأمة قد توارثوا اسم التصوف وحقيقته عن أسلافهم من المرشدين منذ صدر الإسلام حتى يومنا هذا فصار عُرفاً فيهم

(Abdul-Kadir Isa, 1993: 21)

U navedenom prijevodu to je izraženo na sljedeći način: „U svakom slučaju, mi ne pridajemo značaj izrazima i riječima koliko istinama i principima, i kada pozivamo u *tesavvuf*, onda podrazumijevamo prije svega čišćenje duša, čistoću srca, usavršavanje morala i stizanje do stepena dobročinstva. I mi to zovemo *tesavvufom*, a ti (o, čitaoče) ako hoćeš, zovi ga duhovna strana islama, ili strana dobročinstva, ili moralna strana, zovi ga kako god želiš, s tim da taj naziv odgovara njegovoj biti i njegovom istinskom karakteru, ali su svi učenjaci ove vjere *islama* ime *tesavvuf* i njegovu istinsku bitnost nasljeđivali od svojih predaka koji su

9 U Bosni, od vremena fetha pa do današnjih dana, djelovao je i radio veliki broj učenjaka relevantnih u cjelini za islamski svijet, među kojima je bio i veliki broj živih sufija – učitelja naše duhovnosti. Neki su djelovali usmenom riječju, a neki i usmenom i pisanom. Šejh Mustafa-efendija Čolić jedna je od najblistavijih zvijezda našeg duhovnog neba. Najbolji svjedok toga jeste njegov životni put, te njegova djela i radovi koje je ostavio iza sebe. Životni put uvaženog šejha na intelektualnom planu bio je jako plodan. On je iza sebe ostavio veliki broj prijevoda, komentiranih prijevoda i autorskih djela. Do sada je objavljeno preko dvadeset naslova, a veliki broj, u rukopisima i pripremi, čeka na objavljivanje. To svrstava rahmetli Šejha u najplodnije autore sufijske provenijencije našeg podneblja.

10 Preselio 1412. god. po H.

ih u to upućivali (*muršidi*) od prvih dana *islama* do današnjih dana, pa je taj naziv među njima uobičajen“ (Abdul-Kadir Isa, 1998: 56).

Sličan zaključak iznosi dr. Auda: „Ovo duhovno čišćenje i ova nauka, nauka o duhovnom čišćenju, jedna je od izvornih islamskih nauka. Katkada je neki ljudi imenuju naukom *tesavvufa*, ili se za nju upotrebljavaju neki drugi termini, kao što je nauka skrušenosti (*hušū*), ili nauka duhovnog puta (*sulūk*), nauka Božanskog odgoja (*rebbānīje*), ili nauka srcā (*kulūb*), ili nauka unutrašnjeg (*bātin*). Termini nisu važni, važna su značenja koja se kriju iza termina“ (Auda, 2012: 16).

Tesavvuf kao islamska duhovnost

Inače, sama duhovnost u *islamu* svoje najdublje uozbiljenje pronašla je u *tesavvufu* tako da se slobodno može kazati da je *tesavvuf* duša i duh *islama*. Imam Malik¹¹ je kazao:

مَنْ تَقَفَّهَ وَلَمْ يَتَّصِفْ فَقَدْ تَفَسَّقَ وَمَنْ تَصَوَّفَ وَلَمْ يَتَّقَهُ فَقَدْ تَزَلَدَقَ وَمَنْ جَمَعَ بَيْنَهُمَا فَقَدْ تَحَقَّقَ

„Ko se bavi samo *fikhom*, a ne i *tesavvufom*, bit će grešnik; ko se bavi *tesavvufom* a ne i *fikhom*, postat će heretik; ko napravi spoj između njih doći će do istine.“¹²

Imam Ahmed,¹³ prije nego što se upoznao sa sufijama, savjetovao je svoga sina Abdullaha:

„Dijete moje, drži se *hadisa*, a čuvaj se druženja sa ovima koji sebe nazivaju sufijama, jer neki od njih vrlo često ne poznaju propise svoje vjere.“ Međutim, kada se pobliže upoznao sa sufijom Ebu Hamzom el-Bagdadijem¹⁴ i stanjem tih ljudi, rekao mu je:

يا ولدي عليك بمجالسة هؤلاء القوم فإنهم زادوا علينا بكثرة العلم والمراقبة والخشية والزهد وعلو الهمة

„Dijete moje, obaveza ti je da se družiš sa ovim ljudima, jer su oni znaniji od nas, imaju veću samokontrolu, strah, suzdržavanje i duhovnu snagu.“¹⁵

11 Jedan od četverice poznatih imama u šerijatskom pravu. Preselio 179. hidžretske godine u Medini.

12 Vidjeti: Abdul-Kadir Isa, 1998: 16, ili arapski izvornik: Abdul-Kadir Isa, 1993: 456.

13 Jedan od četverice poznatih imama. Preselio 241. god. po H.

14 Preselio 289. god. po H.

15 Vidjeti: Abdul-Kadir Isa, 1998: 16, ili arapski izvornik: Abdul-Kadir Isa, 1993: 457.

Etimologija tesavvufa

Postoji više mišljenja o etimologiji riječi *sufija* iz koje je deriviran glagol *tesavvefe* – postati (ponašati se kao) *sufija*¹⁶ čija je glagolska imenica *tesavvuf*.

Od tih mišljenja izdvojiti ćemo dva koja, po našem skromnom sudu, održavaju samu bit *sufija*, odnosno *tesavvufa*.

Prema prvome, *sufije* su nazvane tako prema ljudima koji su se u preislamskom periodu posvećivali *ibadetu* i služili hodočasniciima kod Kabe (الصُّوْفَة).¹⁷

Ibn Tahir el-Makdisi¹⁸ navodi da je Velid ibnu-l-Kasim¹⁹ na upit zašto se vezuje riječ *sufija* odgovorio:

كَانَ قَوْمٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يَقَالُ لَهُمْ صُوفَةٌ انْقَطَعُوا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَقَطُّنُوا عِنْدَ الْكَعْبَةِ فَمَنْ تَشَبَّهَ بِهِمْ فَهُوَ الصُّوفِيُّ

„U neznanožbožackom periodu bili su ljudi koji su se zvali *sūfe*. Oni su bili predani samo Allahu i boravili su i služili kod Kabe. Onaj ko njima nalikuje zove se *sufija*“ (El-Makdisi, 1416. god. po H.: 154).

Prema drugom mišljenju²⁰ etimologija ovog pojma vezana je riječ *safā* (صَفَاء) – čistota, nepomućenost, bistrina, vedrina...²¹

Tako, Bišr ibnu-l-Haris²² kaže:

الصوفي من صفا قلبه لله

„*Sufija* je onaj koji je svoje srce očistio radi Allaha“ (El-Kelabazi, 1992: 26).

Tarikat – metodika tesavvufa

S obzirom na to da je *tesavvuf*, između ostalog, i tarikatska teorija,²³ onda možemo zaključiti da je *tarikat* konkretizacija *tesavvufa*, tj. metod, put, pravac i način primjene tesavvufskih načela u praksi, ili metodā duhovnog odgoja (*tezkiye*).

¹⁶ Vidjeti: Muftić, 1997: 825.

¹⁷ Vidjeti: El-Isbehani, bez godine: 298.

¹⁸ Preselio 507. god. po H.

¹⁹ Nismo našli biografske podatke o njemu u nama dostupnim djelima.

²⁰ Vidjeti: Abdul-Kadir Isa, 1998: 55.

²¹ Vidjeti: 1997: 806.

²² Preselio 227. god. po H.

²³ Vidjeti: Arebi, 2005: 448.

Šejh Fejzulah Hadžibajrić dao je ovu definiciju za *tarikata*:

„Idejno-praktična metodologija tesavvufa. Idejni sistem načina života zasnovan na šerijatu, kako ga je shvatio i primjenjivao neki vjerski velikan. Takvi vjerski velikani bili su osnivači tarikata (pīr). Tarikat je plan i program, te metod i režim nekog sufijskog reda. Postoji dvanaest glavnih tarikatskih redova. Oni se u svom cilju ujedinjuju, ali se kod primjene u izvjesnim propisima razlikuju“ (Hadžibajrić, 1989: 212).

El-Džurdžani daje sljedeću definiciju *tarikata*:

„الطريقة هي السيرة المختصة بالسالكين إلى الله تعالى من قطع المنازل والترقي في المقامات“ - Tarikat je specifično kretanje za putnike ka Uzvišenom Allahu, a ogleda se u prelasku položaja i uzdizanju na stupnjeve“ (El-Džurdžani, 1996: 183).

Poznati bosanski mutesavvif i šejh Midhat-ef. Čelebić, posmatra *tarikata* kao jednu od tri istovremenosti *tesavvufa*:

„Unutarnjost, shvaćena kao istovremenost šerijata, tarikata i hakikata – sredstva, metoda i cilja, označava se izrazom tesavvuf“ (Čelebić, 1421. god. po H.: 25).

Što se tiče ove praktične i metodičko-odgojne strane *tesavvufa*, odnosno *tarikata* kao takvog, slavni islamski teolog i filozof, imam El-Gazali, koji je iznova dao legitimnost duhovnosti u okvirima *islama*, samim time i *tesavvufu* kao njenom najdubljem izrazu, smatra da je duhovnost, odnosno duhovni odgoj (*tezkija*) kao metoda oduhovljenja, stroga individualna dužnost (*fardu ‘ajn*) za čije nepoznavanje je odgovoran svako pojedinačno,²⁴ a s obzirom na činjenicu da su samo Božiji poslanici bili sačuvani (*ma’sūm*) od svih duhovnih pošasti i metafizičkih oboljenja.

Tesavvuf i obrazovanje

Također, evidentna je i tradicionalna povezanost obrazovanja i *tesavvufa*, kao metode duhovnog odgoja i čišćenja.

Tako, Gazi Husrev-begova medresa, temeljna obrazovna institucija bošnjačkog naroda, najbolji je svjedok toga. Kako je poznato, njen utemeljitelj, tik uz nju, izgradio je *hanikah* (školu za duhovni odgoj) u kojem je nastava za učenike njegove medrese bila sastavni dio obrazovnog procesa.

²⁴ Vidjeti: El-Gazali, bez godine: 16; El-Gazali, 2004: 1/58.

Za duhovno ozdravljenje jednog naroda neophodni su kadrovi koji su prošli proces duhovnog odgoja i sami duhovno narasli da mogu i druge odgajati. U periodu prije posljednjeg rata o duhovnom odgoju vodilo se računa samo u privatnim krugovima. Danas, u demokratskom društvu, prvi put nakon povlačenja Osmanlija, iz naših krajeva pruža nam se prilika da institucionalno oživimo metodiku duhovnog odgoja.

Prije svega mislimo na nastavni proces u našim medresama, bošnjačkim gimnazijama, na islamskoj vjeronauci i na visokoškolskim islamskim institucijama.

Najveća potreba, za tako duhovno ozdravljenim i preporođenim kadrom, ima Islamska zajednica kao duhovna pastirica našeg naroda. Najpotrebnije je da budući pastiri – imami i vjeroučitelji budu ti koji će biti duhovno jaki i druge duhovno jačati i usmjeravati.

Umjesto zaključka

I na kraju, šejh Mustafa-efendija Čolić, čija autorska djela i prijevodi, pored izrazito spoznajne, imaju i duhovno-odgojnu dimenziju, govoreći o potrebi za duhovnošću i metodici duhovnog odgoja, kaže:

„*Tesavvuf* nije misticizam... *Tesavvuf* je stalna revizija, stalno čišćenje, stalno prečišćavanje svoga vjerovanja. *Tesavvuf* je defakto *takvaluk*, a *takvaluk* znači bezgrešnost, potpuna moralizacija čovjeka islamom. *Takvaluk* neki prevode kao bogobojažnost, što je pogrešno. Bojanje Allaha i robovanje Njemu iz straha i kazne znači prisilno robovanje i to se zove *ibadet*. To je šerijatska stvar. U *tarikatu* *takvaluk* nije po sili robovanja, nego po sili ljubavi, po sili volje. Kod svake naše džamije, s jedne strane treba da bude *mekteb*, a s druge strane *tekija*. Što se u *Šerijatu* teoretiziralo, u *tarikatu* se realiziralo. Tarikat je zapravo šerijatski Šerijat... Prvo sam čitao *Ihjau ulumu-d-din*. Ovo djelo je *sufara* u *tarikatu*. Gazali je u svom djelu defakto realizovao *tarikat*... Islamski svijet je dobrim djelom evropeiziran, što će reći racionaliziran, tumači se i ispovijeda mozgovna vjera, a srčana vjera je zapostavljena... Tarikatski posao je da se omili vjera, da čovjek vjeru zavoli, a ne da ga uči kako se vjera praktikuje. U našim uvjetima svaki derviš, a pogotovo svaki hodža je dužan da nauči *tarikatski ilmihal* uporedno sa šerijatskim vjerovanjem. Jedno bez drugog

ne može. Ne može mozak bez srca, niti može srce bez mozga. Ne može *Šerijat bez tarikata*, kao što ne može *tarikati bez Šerijata*. Ko je neprijatelj *tarikatu*, on je neprijatelj prosvjeti, jednoj posebnoj prosvjeti, duhovnoj prosvjeti. On defakto pasivizira vjeru, on je, kako se to kaže, umrtvljuje... Ja sam predlagao ranijem reisu-l-ulemi h. Jakubu ef. Selimovskom da se u medresama zavede uporedno, komparativno proučavanje *Šerijata* i *tarikata*, jer su to dvije osnove kategorije... To bi trebalo biti praksa i na islamskim fakultetima. Na fakultetima islamskim i u Kairu, Mekki i Medini je ista situacija...²⁵ Predstoji nam da prekinemo s takvom praksom i da priznamo da osim juristike islamske, *Šerijata*, postoji i šerijatski *Šerijat*, a to je *tarikati*“ (Čolić, 1996: 12-13).

Na jednom naučnom skupu, posvećenom časnom Kur'anu, održanom u Zenici 1996. godine, Šejh je izjavio:

„Osvješćenje Islama i muslimana i njihovo oduhovljenje i oživljavanje je neminovnost ovog stoljeća“²⁶ (Čolić, 1996: 18).

Literatura i reference:

- Arebi I.M. (2005) *Tekstovi mudrosti, biti i suštine*. Visoko: Tekija Šejh Husejn-baba Zukić - Hukeljići-Živčići (Fojnica).
- Auda Dž. (2012) *Duhovni put ka Allahu*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Beglerović S. (2004) *Crte iz života hadži šejha Fejzulaha efendije Hadžibajrića*. Znakovi vremena – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu. Br. 25. Sarajevo: Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“.
- Čelebić M. (1421 god. po H.) *Suština islama*. Sarajevo.
- Čolić M. (1996) *Analiza i analitika evidentnog Božanskog obznamenog univerzuma i njegovih fakultetiveta: insana, Kur'ana i alemskog univerzuma*. Zbornik radova - 1. seminar o Časnom Kur'anu, Zenica, 31.03. – 01.04.
- Čolić M. (1996) *Tarikati je, zapravo šerijatski šerijat (intervju)*. Sarajevo: Preporod – islamske informativne novine. Br. 13/596. 15. septembar.

²⁵ Kao poseban predmet na islamskim fakultetima, na Zapadu, prema našim uvidima, *tesavvuf* kao **metodika duhovnog odgoja** (*tezkiya*), trenutno se samo izučava na islamskim fakultetima u Parizu, Zenici i Bihaću.

²⁶ Tj. 15. stoljeća po Hidžri.

- Čolo N. (2004) Šarihul-Fusus – Abdullah Bosnevi (k.s.). *Znakovi vremena* – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu. Br. 25. Sarajevo: Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“.
- El-Džurdžani A.I.M. (1996) *Et-Ta'rifat*. Bejrut: Darul-kitabil-arebijj.
- El-Gazali E.H. (1998) *Izbavljenje iz zablude*. Visoko: Neimar.
- El-Gazali E.H. (2004) *Oživljavanje vjerskih znanosti*. Sarajevo: Bookline.
- El-Gazali E.H. (bez godine) *Ihjau ulumiddin*. Kairo: Daru ihjail-kutubil-arebijeti.
- El-Hindi A.A.I.H. (1981) *Kenzul-'ummal fi sunenil-akvali vel-efa'ali*. Bejrut: Muesesetur-Risale.
- El-Hudžviri A.I.O. (bez godine) *Raskrivanje velova*. Paris-Sarajevo-Istanbul-Damascus: Pres orinet ineternacional.
- El-Isbehani R. (bez godine) *Mu'džemu mufredat elfazil-Kur'an*. Bejrut: Darul-fikr.
- El-Kelabazi, E.M. (1992) *Et-Te'arruf li mezhebi ehlit-tesavvuf*. Kairo: El-Mektebetul-ezherijetu lit-turas.
- El-Kušejri E.K. (1959) *Er-Risaletul-Kušejrijetu*. Kairo: Šeriketu mektebeti ve matbe'ati Mustafa el-Babi el-Halebi ve evladihi biMisr.
- El-Makdisi I.T. (1416 h.g.) *Safvetut-tesavvufi*. Bejrut: Darul-muntehabil-'arebijj.
- Et-Taberani E.K. (1415. h) *El-Mu'džemu-l-evsetu*. Kairo: Darul-haremejn.
- Et-Tirmizi E.I. (1975) *Sunenut-Tirmizi*. Kairo: Šeriketu mektebeti ve matbe'ati Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Et-Tusi E.N.A.S. (2001) *El-lume'u fi tarihit-tesavvufil-islamijji*. Bejrut: Darul-kutubil-'ilmijje.
- Hadžibajrić F. (1989) *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza – izbor i prijevod s arapskog, perzijskog i turskog*: Tesawwuf – islamska mistika, Zbornik radova Prvog simpozija, 1408/1988. Zagreb: Zagrebačka džamija.
- Hadžibajrić F. (2004) Uvodne tesavufske interpretacije Abdulaha Bošnjaka. *Znakovi vremena* – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu. Br. 25. Sarajevo: Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“.
- Hafizović R. (1999) *Temeljni tokovi sufizma*. Sarajevo: Bemust.
- Isa A.K. (1993) *El-Hakaiku anit-tesavvufi*. Halep: Darul-'irfan.
- Isa A.K. (1998) *Istine o tesavvufu*. Tuzla: Odbor Islamske zajednice.
- Meyerovitch E.D.V. (1988) *Antologija sufijskih tekstova*. Zagreb: Naprijed.
- Muftić T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Veljačić Č. (1978) *Razmeđa azijskih filozofija*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

التصوف كمنهج للتربية الروحية

التصوف علم من العلوم الإسلامية الأصيلة مثل الفقه والتفسير والحديث وغيرها. والتصوف في حقيقته لا يتطابق مع ما يسمى في الغرب بالمستيزم كما أنه ليس بالفلسفة وإنما هو عبارة عن كنه الروحانية في الإسلام. العرفان والتربية ميزتان رئيستان للتصوف، الأمر الذي يجعله مطعماً في صلب المفهوم الإسلامي للتربية. ومما يؤكد ذلك أن الغازي خسرويك، وهو مؤسس التعليم الإسلامي العالي في أنحائنا البوسنية، قد بنى في جوار مدرسته بسراییفو خانقاهها وهو المدرسة للتربية الروحية التي عدت دراستها جزءاً مركباً للتعليم في عهده.

ويرى المؤلفان أن المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك ومؤسساتها التعليمية الحالية في حاجة ملحة إلى إعادة إدراج مادة التصوف في مقررات تعليمها كمنهج معاصر للتربية الروحية لطلبها.

Dr. Mensur Valjevac

Mr. Mina Valjevac

Tasawwuf as a Methodology of Spiritual Education

Summary

Tasawwuf is an authentic Islamic discipline, as well as fiqh, tafsir, hadith, and so on. Tasawwuf is not mysticism, nor philosophy, but the essence of Islamic spirituality. Gnosis and upbringing are his two main determinants, so he is rooted in the very core of the Islamic concept of education. The witness to this is Gazi Husrev-bey, the founder of high religious education in our region, who, next to his Madrasa, built Hanikah - a school for spiritual education whose attendance was an integral part of education during that period. The authors point out that the Islamic Community in BiH and its educational institutions today are in a dire need for the reintroduction and revitalization of the subject of Tasawwuf in their curricula, as modern methodology of spiritual education.

Ezan

jedinstveni simbol islama

Mr. Muhamed Okić

stručni savjetnik, vojno muftijstvo
muhamedokic@gmail.com

Sažetak

Tekstualno kratak, ali sadržajno značajan, svaki ezan je poziv na duhovni miradž, u sami zenit pokornosti Uzvišenom Bogu, poziv na sedždu. Otuda je i svaki musliman dužan s pažnjom i razmišljanjem ponavljati ove riječi, prestati sa bilo kakvim govorom, pa i učenjem Kur'ana. Ovaj rad će nam nešto više kazati o tome, ali i podsjetiti nas da o svakom aspektu vjere, u njenoj javnoj manifestaciji i interpretaciji, treba voditi računa.

Ključne riječi: ezan, džamija, namaz, umjerenost, sklad

Ezan u izvorima islama

Dolaskom Muhammeda, a.s., i ashaba u Medinu potekla je rasprava o tome kako i na koji način da se obznani početak određenog namaskog vremena. Potreba za tim bila je od velikog značaja jer se radilo o izvršavanju temeljne obaveze u islamu u njegovo određeno vrijeme. Nisu imali sredstvo koje bi im pomoglo u tome. Neki su predlagali da to bude, kao što kršćani čine, putem zvona, ili da se oglasi rogom, ili pak zapali vatra pred svaki namaz.¹ Ta diskusija je potrajala sve dok Abdullah b. Zejd nije

¹ Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 178.

usnio san u kojem je neko s krova džamije pozivao na namaz. O snu i riječima kojima se pozivalo na namaz Abdullah b. Zejd je obavijestio Poslanika, a.s., a on mu kaza da tim riječima poduči Bilala i da ih Bilal, zbog jačine svog glasa, prouči. Nakon što je to Bilal i učinio, Omer b. el-Hattab je čuo taj poziv i rekao Poslaniku, a.s., da je i on to isto sanjao i da predlaže da se ovaj način pozivanja na namaz i usvoji, što su Muhammed, a.s., i ashabi prihvatili.² To se desilo prve ili, prema nekima, druge godine po Hidžri, što je još jedan u nizu dokaza da su propisi dolazili i uspostavljeni u Medini. Ezan je na ovaj način došao i kao potvrda kompaktnosti zajednice i jasan znak slobode, što je muslimanima u Mekki bilo uskraćivano. Ibn Abbas tvrdi³ da je tekst ezana utvrđen u Medini prilikom objave 9. ajeta sure El-Džumu'a: *O vjernici! Kada se na namaz petkom pozove, vi požurite da Allaha spominjete, i kupoprodaju ostavite! To vam je bolje, da znate.*⁴ Od tada, skoro 1440 godina, muslimani se na autentičan način pozivaju da u određeno vrijeme, zajednički, obave određeni namaz i ispune ovu važnu Božiju naredbu. Ezan, ili *nida*, postat će sredstvo oglašavanja i pozivanja na pet dnevnih namaza i džumu.

Jezički, ezan znači oglas, obavijest, objava o nastupanju namaskog vremena određenim riječima, „poziv na službu Božiju“.⁵ To je javni poziv i javno manifestiranje islama i njegovog učenja. U mezhebima se učenje ezana i njegova važnost različito tretiraju. Za većinu učenjaka je to, kako navodi Nevevi⁶, pritrđeni sunnet (sunneti-muekkede), što je stav i hanefijskog mezheba, dok ima i onih koji učenje ezana smatraju vadžibom, poput Malika.

Vrijednost učenja ezana i napomena učačima

Lijepo je i motivirajuće znati da se mnogi povode nagradom, najavljenom predajama, za učenje ezana. Kaže se da je Sa'd b. Ebi Vekkas boravio s vojskom 15. godine po Hidžri na Kadisiji i da su se ashabi jagmili za službu mujezina, pa je ona konačno dodijeljena izvlačenjem strelica. U

2 Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *Hanefijski fikh*, Knjiga 1, Sarajevo, 2002, str. 236.

3 *Sahihu-l-Buhari*, 1. tom, poglavlje "Ezan", str. 425.

4 U tekstu smo koristili prijevod Kur'ana Enesa Karića.

5 Nerkez Smailagić, *isto*.

6 *Sahihu-l-Buhari*, 1. tom, poglavlje „Ezan“, str. 426.

merfu'-hadisu stoji da je Muhammed, a.s., rekao: "Ko redovno uči ezan godinu dana, sigurno će ući u Džennet."⁷ Za 33. ajet sure Fussilet - *A ko ljepše zbori od onoga koji Allahu poziva* - u *Tefsiru* Ibn Kesira stoji da se on odnosi i na mujezine.⁸ Ipak, treba znati da je Bilal izabran da uči ezan ne samo zato što je imao jak već i najmilozvučniji glas. Aiša prenosi da je Muhammed, a.s., pored Bilala imao još mujezina, ali da je Bilal najviše vršio noćnu mujezinsku službu, odnosno onda kad svi drugi glasovi utihnju i kad ovaj poziv na poseban način dođe do izražaja. Omer b. Abdulaziz je savjetovao mujezina da "uči ezan ugodno (bez grubosti)", inače da to ne čini. Učiti ezan i praviti greške koje mijenjaju značenje riječi, a i to se dešava, jednostavno je nedopustivo. Iako ezan nema utvrđenu melodiju učenja, poželjno je uljepšavati glas pri učenju, ali to ni u kom slučaju ne smije biti na štetu dodavanja "konsonanata, vokala, dužine ili nečega sličnog".⁹

Veoma važno pitanje, na koje ovdje želimo skrenuti pažnju, jeste to ko uči i ko može učiti ezan; ko može javno manifestirati ovaj vid ljepote i sklada islama. Svjedočimo da se, nažalost, o ovom segmentu javne artikulacije islama ne pokazuje dovoljno brige i odgovornosti. Posebno je to izraženo u gradskim sredinama, gdje se iz nekih razloga, ovog posla prihvate i neke osobe čije učenje, uz sve uvažavanje njihovog hizmeta koji čine za potrebe džemata, nije sklad i harmonija ovog aspekta islama. Ponekad i nama samima, u prisustvu drugih koji se ne identificiraju sa ovim pozivom, bude neugodno zbog načina njegove interpretacije. Na taj način i sebi i drugima pokazujemo koliko nam je stalo do naše vjere.

U *Đozinim Fetvama* (I i II), nastalim od sredine 60-ih do kraja 70-ih godina prošlog stoljeća, dakle skoro pola stoljeća prije ovog teksta, muslimane ovih prostora interesiralo je da li je dozvoljeno učiti ezan preko razglasa i da li je ispravno to činiti preko magnetofona. Husein-ef. Đozo tada se pozvao na fetvu šejhu-l-Ezhera Mahmuda Šeltuta (umro 1963. god.), kako on kaže "najvećeg islamskog autoriteta", kojom se objašnjava i dokazuje šerijatska opravdanost i dozvoljenost ovog učenja. On kaže

⁷ Isto, str. 429.

⁸ Rifa'i (Er-) Muhammed, Nesib, *Tefsir Ibn Kesir*, skraćena verzija, grupa prevodilaca, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2002, str. 1195.

⁹ Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *navedeno djelo*, str. 238.

da je jednoglasno (idžma') utvrđeno da je ezan sa ploče i vrpce ispravan, i da se ezan sa ploče može čuti sa svih munara u cijelom svijetu, čak i sa munara najznačajnijih džamija u islamskom svijetu, kao što su one u Mekki, Medini, Kairu, Bagdadu i Istanbulu.¹⁰ Ovo navodimo u namjeri da kažemo da ukoliko nema kvalificiranih mujezina, onih koji na najljepši i najispravniji način mogu pozvati muslimane putem ezana na namaz, onda se to može uraditi i na spomenuti način. Vrijedno je spomenuti i pohvaliti napore nekih medžlisa, naročito Muftijstva zeničkog, koji sada već tradicionalno organiziraju takmičenje mujezina polaznika mektebske nastave. Još vredniji projekat je, vredniji po kontinuitetu, onaj Medžlisa IZ Mostar, koji već sedam godina zaredom organizira kamp za mujezine tokom zimskog raspusta. Ovo su svojevrсна nastojanja da se ovo pitanje rješava na najbolji način, poticanjem mladih da se čvršće vežu za vrijednosti islama, ali i da se u stručnom smislu napravi kvalifikacija i utvrde kriteriji za ovaj posao.

Ezan je pojedinačno i zajedničko potvrđivanje tevhida

Ljepota i snaga ezana su u njegovim riječima, kojima se javno manifestira suština islama - tevhid, svjedočenje da je Bog Jedan, i da je Muhammed, a.s., Njegov poslanik. Ezanom se muslimane podsjeća na izvršavanje temeljne dužnosti, u kojoj je spas, praktična potvrda pripadnosti vjeri, duboka zahvalnost Jedinom Gospodaru. Dova koja se uči nakon ezana je djelo pritvrđeno sunnetom i ima posebnu vrijednost. Učenje ezana, ponavljanje za mujezinom, i učenje dove nakon ezana, predstavljaju veoma vrijedan i dragocjen ibadet. Zato se naspram ovog ibadeta valja imati poseban obzir i odgovornost, prema onome koji uči ezan i prema onome koji ga sluša. Zbog svega ovog, primjenu učenja ezana u životu muslimana naći ćemo i u nekim drugim prilikama, osim pozivanja na namaz i oglašavanja namaskog vakta, a to je učenje na desno uho prilikom rađanja djeteta, kao i u uho ljudi za koje se drži da su opsjednuti zlim duhom.

O ljepoti ezana skoro su se pojavile dvije interesantne priče, u čiju istinitost ne bismo ovom prilikom ulazili, ali ih je u ovom kontekstu

---

¹⁰ *Izabrana djela Huseina Dože*, V, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu i El-Kalem, Sarajevo, 2006, str. 443.

vrijedno spomenuti. Jedna je vezana za poznatog američkog astronauta Neila Armstronga, koji je navodno dok je boravio na Mjesecu čuo riječi čije značenje nije poznao. Međutim, jednog dana, dok je šetao Egip- tom, čuo je ezan i primijetio da su to zapravo one iste riječi koje je čuo na Mjesecu. Za ovo, kao što je kazano, nemamo potvrdu, ali o tome da, poput ezana, Gospodara veličaju *sedmera nebesa, i Zemlja, i ono što je na njima*,¹¹ i *ptice krila raširenih*,¹² muslimani nalaze potvrdu u Božijoj Objavi. I sve spomenuto na sebi svojstven način uči ezan. S obzirom na to da Zemlja ima svoje vremenske zone, i da na gotovo svakom njenom dijelu žive muslimani, učenje ezana, svjedočenje najveće istine na ovaj način, doslovno odzvanja Zemljom. Učenje ezana odvija se skoro u sva- koj sekundi na Zemlji.

Druga priča se odnosi na posljednje, oproštajno pismo Nikole Tesle svojoj majci. I on je *maursku tužbalicu*, kako je Tesla nazvao ezan, duže vrijeme slušao u snu. Svoje pismo majci, koju nije uspio posjetiti prije smrti, završava molbom da majka na onom svijetu moli *maurskom tuž- balicom* za izgubljenu dušu svog sirotog i neukog sina.

Ovdje također želimo skrenuti pažnju na još jednu stvar pri učenju ezana, a to je da se u konzumaciji, korištenju svog prava, ne naruši pravo drugog. U vjeri kao što je islam svaki dio njene manifestacije treba imati potrebnu mjeru, a to znači voditi računa da intenzitet glasa ne prelazi mjeru ukoliko se uči preko zvučnika, niti „previše otvarati magnetofon ako je ezan snimljen“.¹³ Jer, ezan nije prkos, on je potvrda našeg identite- ta. Zamislimo da usred Berlina, kao što se to zna u nekim mjestima, uči ezan koji ni po čemu ne odražava sklad i harmoniju, i uz to bude preglas- san, onda on ni po kojim mjerilima ne može biti ni duhovna priprema za ono što slijedi poslije njega. Ovo, apsolutno, ne znači da treba zazirati od učenja ezana. Muslimanima, ali i svima drugima koji kulturno nasli- jeđe i multikonfesionalnu šarolikost u Bosni i Hercegovini doživljavaju kao svoje bogatstvo, srušeno je i oštećeno više od 600 džamija tokom posljednje agresije, i oni najbolje znaju šta znači živjeti u mjestu gdje se

¹¹ El-Isra, 44.

¹² En-Nur, 41.

¹³ *Izabrana djela Huseina Dože*, V, str. 351.

silom utihne ezan i sruši munara. „Kome smeta ezan i zvono zalutao je na ove prostore“, skoro je rekao jedan naš alim.

Umjesto zaključka

Islam je vjera koja traži mjeru u svemu, pa i u ovom segmentu njene manifestacije, u učenju ezana. Dimenziju vjere kao mjere i vjere kao lijepog valja u nama neprestano oplemenjivati i razvijati. Predstavljati islam na najljepši način, u svakom njegovom aspektu, s obzirom na kontekst u kojem živimo, imperativ je muslimanima. Nije uopće pravilo da će doći do srca ako je nešto glasno, a cilj učenja ezana je upravo u tome da se na poziv odazovemo srcem i da suštinu naše vjere skrasimo na to najodbranije mjesto.

محمد أوكيتش

الأذان - رمز مميز للإسلام

إن الأذان، وهو قليل الكلمات وكثير المحتويات، عبارة عن دعوة إلى المعراج الروحي إلى أعالي الطاعة لله عز وجل والسجود له، ولذا فعلى كل مسلم إذا سمع الأذان أن يكرر هذه الكلمات باهتمام وتفكير وأن يترك كل قول آخر حتى قراءة القرآن. تأتي هذه المقالة بمزيد من القول في ذلك وتذكرنا بأن كل ناحية من نواحي الدين عند ظهورها العلني يجب أن يخصص لها إهتمام مناسب.

Muhamed Okić

Athan - The Unique Symbol of Islam

Summary

Textually very short, but essentially very large and significant, every athan is a call to spiritual journey (Mi'raj), in the very zenith of obedience to the Supreme God, a call to the prostration. Thus every Muslim is obliged to repeat these words with care and reflection, to stop with any kind of talk, even with reading the Qur'an.

This work tells us more about this, but it reminds us that every aspect of faith, in its public manifestation and interpretation, should be given the necessary attention.

Muhamed Ždralović kao istraživač povijesti kulture jugoistočnih evropskih prostora

Mr.sc. Adis Sultanović

imam u miz sarajevo; doktorski studij na fin sarajevo
sultanadis@gmail.com

Sažetak

Naučni rad Muhameda Ždralovića ogleda se prije svega u istraživanju kulture rukopisne knjige u Osmanskom carstvu, sa posebnim osvrtom na Bosnu i njenu okolinu. Neumorno je tragao po pisanim izvorima naoružan znanjem nekoliko jezika, zavirivao je u arhive i biblioteke, studirao i pisao prateći zbivanja u kulturi svoga vremena. Sve je to u konačnici imalo za rezultat istraživanje i izučavanje islamske civilizacije. Posebno ga je zanimala u širem smislu povijest kulture jugoistočnih evropskih prostora: medžmue, mushafi, alhamijado književnost, numizmatička i sfragistička istraživanja kao i natpisi na hladnom oružju, što će biti u fokusu ovog rada. To je rezultiralo vrlo značajnim naučnim rezultatima i radovima koji nam govore o bogatstvu kulture naših krajeva.

Ključne riječi: rukopisne marginalije, alhamijado književnost, kultura, medžmua, adžemijska literatura

Uvod

Radni vijek Muhameda Ždralovića bio je obilježen dugogodišnjim istraživanjima duhovne povijesti Bosne i duhovnog stvaranja Bošnjaka u svim oblastima duhovnog života i umjetničkog stvaranja, odnosno u svim domenima duhovne i umjetničke produkcije vremena u kojem su

ti ljudi živjeli. Desetljećima je kao orijentalni filolog, povjesničar kulture i kodikolog proučavao kulturu koja je neodvojiva od njegovih zavičajnih i porodičnih korijena, od njegova načina života, svjetonazora i senzibilnosti. Muhameda Ždralovića prepoznajemo i kao istraživača islamske civilizacije i povijesti kulture jugoistočnih evropskih prostora.

Istraživanje povijesti kulture jugoistočnih evropskih prostora

U proučavanju o Muhamedu Ždraloviću kao naučniku došli smo do saznanja da je njegov naučni rad bio vezan uz iščitavanje rukopisnih marginalija, zabilježki i kolofona u čemu je pronalazio izvanredno zanimljivu i korisnu građu za rekonstruiranje kulturne povijesti Bosne i Bošnjaka. Posebno ga je zanimala u širem smislu povijest kulture jugoistočnih evropskih prostora. Iz toga su proizašli radovi koji nam govore o bogatstvu kulture naših krajeva. Shodno tome, upoznat ćemo se sa nekoliko Ždralovićevih stručnih radova. Prvi je "Derviški redovi u evropskom dijelu Osmanskog Carstva", objavljen u *Beharu*, (godina X, br. 55-56, 2001, str. 39-42), u kojem potencira ulogu derviških redova (nakšibendije, mevlevije, halvetije, kadirije, rufaije, bektashije i hamzevije)¹ u širenju islama u jugoistočnoj Evropi, izvršivši znatan utjecaj na kulturu i duhovni život muslimana na tim prostorima. U radu je autor napravio kratak ali sadržajan presjek historije sufizma, te objasnio ključne pojmove kao što su *sufizam*, *sufije*, *šejh* itd. Napomenuo je da se već u 15. stoljeću pojavljuje i sufijska literatura: „Već 1463. godine prepisano je djelo *Sufijska terminologija* (*Al-Istilâhat as-sûfiyya*) `Abdurazaqa ibn Ahmeda al-Kašanija.“

Na kraju Ždralović zaključuje da je proučavanje kulturno-historijske uloge derviških redova na ovim prostorima tek u začetima: „Glavni izvor za to je svakako rukopisna građa koja čeka temeljitu i svestranu obradu. U tom korpusu su među značajnijima djela Ibrahima ibn Iskendera, poznatijeg kao Muniri Belgradi (umro oko 1617), *Silsila al-muqarrabin wa manâqib al-muttaqîn*, koje sadrži rodoslovlja i genealogije izvjesnih

¹ O povijesti derviških redova uz detaljno predstavljanje tekija i sljedbenika svakog reda podrobnije je pisao Džemal Čehajić u knjizi *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1986.

derviških redova i biografije i hagiografije njihovih šejhova koji su živjeli u Anadoliji i Rumeliji do kraja vladavine Sultana Ahmeda I (1617), brojni divani, rasprave istaknutih sufija s ovih prostora.²

U radu „Ajvatovica i Prusac, jedno tijelo - jedna duša“ prepoznamo Ždralovićevo bavljenje bogatstvom kulture naših krajeva, koje je rezultat intelektualne hrabrosti i enciklopedijskog znanja, objavljeno u *Monografiji Ajvatovica*.³ U ovom radu Muhamed Ždralović proučavao je ulogu i značaj Ajvatovice i Prusca za Bosnu i Bošnjake, ali i šire. Čitatelje skladno uvodi u raskošnost prusačkih i ajvatovačkih znamenitosti, pojašnjavajući značaj Prusca (Akhisar) kroz historiju, kao duhovnog i intelektualnog centra u kojem su ponikli mnogi intelektualci: Hasan Kafi, Mustafa Pruščak i dr. Ključna figura u razumijevanju prusačko-ajvatovačke kulturne raskošnosti svakako je Ajvaz-dedo, ličnost koja je simbol duboke vjere, tradicije i ustrajnosti.⁴ U nastavku Ždralović nadahnuto i uz komentar opisuje prusačke znamenitosti: Ajvaz-dedin štap, vrelo, livadu, kamen, stijenu, vodovod te turbe.⁵ Za fenomen Ajvatovice usko vezuje hodočašće i hodočasnike opisujući sastavne dijelove njena obilježavanja, te spominjući konje, konjanike, povorku uleme u ahmedijama, dervise, bajrake, bajraktare i drugo, podsjeća nas da je u prošlim vremenima postojala zasebno „ženska“ Ajvatovica.⁶ Na kraju je uslijedio njegov vizionarski poziv na odgovoran i brižan odnos spram Ajvatovice:

„Ajvatovica je prošlost u sadašnjosti i sadašnjost u prošlosti. Ona prepliće niti opstojnosti i pripadnosti mjestu i tlu. Ona ima ravnopravnu važnost povijesno-kulturološke manifestacije i onu nemjerljivu vjersku, iskazanu kroz obred oblikovan izvaninstitucionalno po kriterijima vjerovanja i obraćanja Svevišnjem kako ih je shvaćao obični čovjek. Zato

2 Opširnije u: Ždralović, „Derviški redovi u europskom dijelu Osmanskog Carstva“, *Behar*, god. X, 55-56, 2001, str. 39-42.

3 Ždralović, „Ajvatovica i Prusac, jedno tijelo - jedna duša“, *Monografija Ajvatovica*, Uredili: Nusret Abdibegović, Mubera Maslić-Ždralović i dr. Muftijstvo travničko i Zoro d.o.o., Zagreb, 2010. Idejni začetnik vrijedne monografije o Ajvatovici i Pruscu bio je Muhamed Ždralović, što u svome uvodniku ističe jedan od urednika Nusret-ef. Abdibegović, bivši muftija travnički. Međutim, iznenadna smrt prekinula je njegov angažman u ovom projektu. U monografiji o Ajvatovici otkriva se samo dio istine o prusačko-ajvatovičkom krajoliku, koji ima dugo pamćenje bosanske prošlosti i koja osigurava još duže pamćenje bosanske budućnosti. O projektu monografije i Ajvatovici opširnije u: *Monografija Ajvatovica*.

4 Ždralović, *Ajvatovica i Prusac, jedno tijelo - jedna duša*, str. 24.

5 Ibid., str. 27-30.

6 Ibid., str. 34.

ju treba čuvati i njegovati, ne samo zbog ionako sve izraženijih areligioznih trendova, već i zbog toga što je ona muslimanska manifestacija s najdužom tradicijom u Bosni, a budući da Bošnjaci svoju nacionalnu razlikovnost u odnosu na ostala dva naroda u zajedničkoj domovini mogu temeljiti jedino na islamskim zasadama, onda je Ajvatovica svakako barem etnološki vrijedna čuvanja i njegovanja, a po svojoj autohtonosti zaslužuje hitne korake da se stavi na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine.“⁷

Mushafi i alhamijado književnost

U istraživačkom radu Muhameda Ždralovića primjećuje se akcentiranje činjenice da knjige nisu prenosile samo naučne, vjerske, književne i svakovrsne druge tekstove služeći kao udžbenici, priručnici, pjesničke zbirke, ljekaruše i molitvenici, nego se u njima očitovao osobit odnos muslimana prema arapskom pismu kao pismu Kur'ana. Zahvaljujući njegovom istraživanju mushafa, evidentirano je pedesetak prijepisa iz skoro svih dijelova Bosne koje su prepisivali najčešće hafizi i imami. U nastavku ističe rezultate do kojih je došao: „U dosadašnjem radu sam uspio evidentirati pedesetak prijepisa Mushafa nastalih u Bosni. Najviše je prijepisa nastalo u: Sarajevu, Mostaru, Uskoplju (Gornji Vakuf i Prusac), Stocu, a potom u Visokom, Fojnici, Zenici, Banjaluci, Ostrovici, Ključu i dr. Među prepisivačima su najčešće hafizi i imami.“⁸

Muhamed Ždralović u svojim istraživanjima tretirao je našu književnost pisanu arapskim pismom nazvanu *alhamijado* (*adžemijska*) *književnost*. Ukazujući na djela pisana arapskim pismom na bosanskom jeziku za ovaj vid literature istaknuo je potrebu uvođenja termina *adžemijska* literatura, a ne upotrebu, kako on kaže, pogrešnog i anahronog termina *alhamiado* ili *aljamijado*. Vrijedno naše pažnje je to da je pisao o našem alhamijado piscu i pjesniku Ilhamiji u radu “Abdulvehab ibni Abdulvehab Žepčevi - Bosnevi (Ilhamija)”, objavljenom u *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* (V-VI, 1978, str. 127-144). On je o ovoj literaturi općenito pisao u radu “Adžamijska literatura u rukopisima Orijentalne zbirke

⁷ Ždralović, *Ajvatovica i Prusac, jedno tijelo-jedna duša*, str. 36.

⁸ Ždralović, “Mushafi u Bosni”, *Behar*, god. IX, broj 51, 2000, str. 35.

Arhiva Jugoslavenske akademije" objavljenom u časopisu *Filologija* (br. 11, 1982-83, str. 251-269) i studiji *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima* (knj. 1, str. 206-215).

Istraživanje medžmue

U nastavku ćemo se osvrnuti na vrijednu skupinu izvora za lokalnu povijest koju čine lične bilješke raznovrsnog sadržaja - *medžmue*, koje sadržavaju ljetopisne zapise, nekrologe, izvatke iz pročitanih djela, stihove, recepte i druge sadržaje koje su vlasnici smatrali vrijednim zapisivanja. U njima se znaju naći i prijepisi historijskih dokumenata čiji su originali izgubljeni. Stoga su za istraživače orijentalnih rukopisa posebno inspirativni kodeksi raznovrsnog sadržaja medžmue. Medžmue su pisali njeni autori birajući sadržinu po samo sebi poznatim kriterijima, tako da svaka doslovno predstavlja unikat, jedinstveno djelo rukopisne dokumentarne građe. Neke od njih je predstavio Muhamed Ždralović, npr. „Medžmua Abdulkerima, tešanjskog kadije iz XIX stoljeća“. U njoj je posebno posvećena pažnja vakufnami Ferhad-bega sina Iskenderova. Iz vakufname se donekle mogu uočiti društveno-ekonomske prilike u Tešnju na početku druge polovine 16. stoljeća.⁹

Muhamed Ždralović je u radu „Donjovakufska medžmua“ također predstavio rukopisnu bilježnicu - medžmuu Orijentalne zbirke Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (br. 1470), nastale u prvoj polovini 19. stoljeća u Donjem Vakufu.¹⁰ U pitanju je prva predstavljena medžmua nastala u Donjem Vakufu, gdje se ističe da je vlasnik i prepisivač većeg dijela teksta najvjerojatnije bio Salih Poričanin. U nastavku ćemo o istoj iznijeti nešto više informacija:

„Predstavljena bilježnica pisana je različitim varijantama arapskog pisma s proznim i stihovanim tekstovima na arapskom, osmanskome turskom i bosanskom jeziku. Osim sadržaja teksta, u radu su posebno naglašeni: bilješke o običaju darivanja novorođene djece i bilježenje datuma rođenja u obitelji, identificiran je sadržaj privatne knjižnice,

9 Opširnije: Ždralović, „Medžmua Abdulkerima, tešanjskog kadije iz XIX stoljeća“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, V-VI, 1978, str. 165-180.

10 Ždralović, „Donjovakufska medžmua“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 55, 2006, str. 147-176.

predstavljena je vasiyetnama - oporuka Donjovakufljanke Zejnebe, kćeri Muhameda efendije. Na kraju je donesen prijevod triju turkija: banja-lučke, budimske i zvorničke.¹¹

Ovu međžmuu, kao i druge rukopise koji su se nalazili u privatnoj biblioteci u Donjem Vakufu, Ždralović je spomenuo i u radu „Privatna knjižnica u Donjem Vakufu s početka 19. stoljeća“, (*Behar*, god. XIV, br. 74-75, 2005, str. 54-58).

Numizmatička i sfragistička istraživanja

Sljedeće što nam otvara dodatne vidike u sagledavanju ukupnog Ždralovićevog naučnog rada je činjenica da se kao dokazani naučnik bavio i numizmatikom, tj. sakupljanjem i proučavanjem starog, prvenstveno kovanog novca, ali i ostalih novčanica, kao i proučavanjem ordenja i medalja. Shodno tome, spomenut ćemo istraživanje koje je proveo zajedno sa naučnikom Ivanom Mirnikom. U svojim istraživanjima zajedno obrađuju numizmatičku zbirku, tj. skupni nalaz srebrnog novca 15. st. Osmanskog carstva (akče) sultana Murada II (1421–1444, 1445–1451), do kojeg se došlo 1910. god. kod Županje, na obali Save, 2 km prema Štitaru. Među sačuvanim akčama mogu se pročitati imena kovnica Edirne, Novar i Siruz. Riječ je o jednoj od najranijih ostava turskog novca u ovim krajevima. Novac gotovo da uopće nije bio u opticaju.¹² U drugom numizmatičkom istraživanju prezentiranom u radu „Skupni nalaz zlatnog i srebrnog novca 16. st. iz Svinjarevac“, Ivan Mirnik i Muhamed Ždralović bili su angažirani na obradi jednog od najznačajnijih skupnih nalaza zlatnog i srebrnog novca 16. st. Osmanskog carstva (filuri i akče) i evropskih država (taliri) do kojeg se slučajno došlo 1881. godine u Svinjarevcima. U pitanju je numizmatička zbirka o kojoj je prvi o tome pisao Šime Ljubić 1881. godine, no do danas ostava nije objelodanjena u tančine. Naučno područje ovih istraživanja je povijest i arheologija.¹³

¹¹ Vidi više: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?lang=en&rad=290547>, pristupljeno 25.11.2014.

¹² Ivan Mirnik i Muhamed Ždralović, "Skupni nalazi novca iz Hrvatske. XV. - Skupni nalaz osmanskog srebrnog novca 15. st. iz Županje", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, br. 40, 2007, str. 369-390.

¹³ Ivan Mirnik i Muhamed Ždralović, "Skupni nalazi novca iz Hrvatske. - XIV. Skupni nalaz zlatnog i srebrnog novca 16. st. iz Svinjarevac", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, br. 39, 2006, str. 217-256.

Doprinos Muhameda Ždralovića u izučavanju pečata ili sfragističke problematike¹⁴ je sljedeći njegov važan naučni angažman u kojem je demonstrirao svoju erudiciju. Naime, Povijesni muzej Hrvatske u Zagrebu (danas Hrvatski povijesni muzej) postavio je 1980. godine izložbu zbirke svojih pečatnjaka i štampao popratni katalog *Pečatnjaci* (Katalog muzejskih zbirki XIX, 1980). Izložbu je priredila, obradila pečatnjake (njih 417) i uradila katalog Vlasta Brajković, a prijevod arapskih natpisa načinio je Muhamed Ždralović.¹⁵

Izučavanja natpisa na hladnom oružju

Muhameda Ždralovića su zanimali i natpisi na hladnom oružju, a sudjelovao je i u izradi kataloga jatagana iz fundusa Hrvatskog povijesnog muzeja. Oštrice osmanskih dugih noževa, jatagana¹⁶ često su ukrašene geometrijskim i floralnim motivima, te različitim natpisima – molitvama, izrekama, zazivima i stihovima.¹⁷ Obično je upisano ime majstora i/ili ime osobe za koju je oružje izrađeno, te neka izreka na osmanskome ili arapskom jeziku poput: “Nož u ruci, Svemogući na usnama” ili “Oslanjam se na svoga Stvoritelja”. Kao primjer uspješne saradnje priređivača kataloga i orijentalista mogu se istaknuti katalogi jatagana Hrvatskog povijesnog muzeja za koje je Muhamed Ždralović pročitao i preveo sve natpise koji nisu bili posve oštećeni i nečitki.¹⁸ Time je okončao još jedan naučni zadatak na opće zadovoljstvo priređivača i cijele naučne javnosti.

U fokusu ove tematike cijenimo da će biti interesantno spomenuti Daniela Bučana koji je jedne prilike bio zamoljen da pročita i prevede

¹⁴ Sfragistika ili sigilografija (grč. σφραγίς ili lat. *sigillum*: pečat + grafija) = (pečatoslovlje) pomoćna historijska znanost koja proučava postanak, izradbu, razvoj i uporabu pečatnjaka/pečata od prvih zabilježenih primjeraka iz staroga vijeka do suvremenoga doba, te njihovu historijsko-pravnu vrijednost, likovnoumjetničku izvedbu i dr. Stručno proučava funkciju, vrstu, tip, građu, oblik i boju, pečatni natpis i ikonografiju pečata. Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55633>, pristupljeno 28.11.2014

¹⁵ Vidi više: Vlasta Brajković, *Pečatnjaci*, prijevod arapskih natpisa Muhamed Ždralović, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1980.

¹⁶ Marija Šercer, *Sablje*, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, 1979, str. 29-33.

¹⁷ Većina jatagana, naime, ima barem jedan ukras; u zbirci Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, od 188 primjeraka samo su 23 bez ikakve dekoracije. Ima onih kojima su obje strane sječiva prekrivene zlatnim ili srebrnim ukrasima, no to su uglavnom biljni i geometrijski uzorci, a svega poneki natpis. Vidi više: Bošković, Dora, *Zbirka jatagana u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu*, Zagreb, 2006, str. 60.

¹⁸ Način opisivanja jatagana i odgovarajuće stručne nazive vidjeti u sljedećim studijama: Marija Šercer, *Jatagani u Povijesnom muzeju Hrvatske*, Zagreb, 1975. i Dora Bošković, *Zbirka jatagana u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu*, Zagreb, 2006.

zapis na nekim jataganima. Budući da je uspio samo prepoznati neke riječi – a tekst je, uza sve, bio oblikovan kao ukras – obratio se Muhamedu Ždraloviću za stručnu pomoć, što će potvrditi da je bio stručnjak u toj oblasti.¹⁹

Umjesto zaključka

Na kraju možemo konstatirati da je Muhamed Ždralović bio ekspert za proučavanje arabičkog rukopisnog naslijeđa, bilo da je to na papiru, metalu ili nekom drugom materijalu. Posebnu oblast naučnog interesa Muhameda Ždralovića predstavljale su kulturno-historijske veze balkanskih naroda, posebno Bošnjaka sa narodima Istoka, odnosno Osmanlijama, s kojima su dijelili jedan dugi period u historiji, na temelju čega se iščitava njegova intelektualna misija u odbrani autohtonosti islamske kulture i civilizacije u bosanskohercegovačkim krajevima, ali i šire. To je u konačnici za rezultat imalo vrlo značajne naučne rezultate i radove koji nam govore o bogatstvu kulture naših krajeva.

آدس سلطانوفيتش

محمد شدرالوفيتش بصفته باحثاً في تاريخ الثقافة في مناطق الشرق الجنوبي للقارة الأوروبية

يتضح العمل العلمي لمحمد شدرالوفيتش قبل كل شيء من بحثه في ثقافة الكتاب المخطوط في الإمبراطورية العثمانية بلمحة خاصة إلى البوسنة والبلاد المجاورة لها. وقد بحث هذا العالم الفاضل بحثاً مواظباً في المصادر المكتوبة بخط اليد وهو مزود بمعرفة عدد لا بأس به من اللغات، وقد كان يتردد على الأرشيفات والمكتبات ويدرس ويكتب متابعاً لما يحدث في مجال الثقافة في عصره، الأمر الذي نتج عنه في النهاية بحث جدي في الحضارة الإسلامية. ومما اهتم به محمد شدرالوفيتش اهتماماً خاصاً تاريخ الثقافة في مناطق الشرق الجنوبي للقارة الأوروبية - الدواوين والمصاحف والكتب البوسنية المكتوبة بالحروف العربية واللائحات المنقوشة على الأسلحة البيضاء مما يمثل محور هذه المقالة.

¹⁹ Intervju sa Danielom Bučanom, Zagreb, 21.09.2014.

Mr. Sc. Adis Sultanovic

**Muhamed Zdrlovic as the Researcher of the History
of Culture of Southeast European Region**

Summary

The scientific work of Muhamed Zdrlovic is primarily reflected in the research of the culture of the handwritten book in the Ottoman Empire with a special emphasis on Bosnia and its surroundings. He tirelessly searched through written sources equipped with the knowledge of several languages, consulted archives and libraries, studied and wrote following the events in the culture of his time. All this ultimately resulted in research and study of Islamic civilization. He was particularly interested in the history of the culture of Southeastern European region, in a wider sense: majmu'as, mushafs, alhamiyado literature, as well as inscriptions on cold weapons, which is, in fact, the backbone of this paper.

Osvrt na knjigu **Akaidška učenja Ebu Hanife** autora Adnana Silajdžića i Samira Beglerovića

Prof. Mustafa-ef. Agić

imam; medžlis iz-e kakanj
agicmustafa@gmail.com

Knjiga *Akaidška učenja Ebu Hanife* novo je štivo profesora Fakulteta islamskih nauka - prof. dr. Adnana Silajdžića i prof. dr. Samira Beglerovića. Djelo sadrži šest poglavlja, a svako poglavlje se sastoji od uvoda, teksta poslanice na arapskom jeziku, kao i prijevoda poslanice na bosanski jezik sa komentarom ove dvojice sarajevskih profesora. Dakle, u prvom poglavlju *El-Fikhu-l-ekber 1* (*Prvo razumijevanje 1*) riječ je o temama iz klasične teologije, poput položaja vjernika i grešnika, dobru i zlu, sudbini, Božijem Poslaniku, odnosno razumijevanju religije te stavovima škole džehmija. Zatim slijedi drugo poglavlje: *El-Vasijja* (*Oporuka*). Ono je signifikantno, jer se u njemu govori o 12 poruka ili savjeta, popraćenih sa 27 pitanja koje je Ebu Hanife kazao nedugo prije svoje smrti.

Sadržaj ovog traktata čine učenje o vjerovanju, moralu, Istini, Božijem Govoru i sl. Također, esencijalno je naglasiti da je *Oporuka* nastala kao posljedica susreta muslimana sa kršćanskom i jevrejskom religijskom tradicijom te sukobima sunija i šijija izraženim u tom periodu. Treće poglavlje *El-Fikhu-l-ekber 2 (Prvo razumijevanje 2)* je o Allahovim imenima i svojstvima, Kur'anu, stvaranju, statusu muslimana koji je počinio veliki grijeh, mestvama, klanjanju namaza za muslimanom grešnikom, licemjerstvu, kerametima, susretu sa Uzvišenim na ahiretu, pitanjima Munkira i Nekira, vaganju djela i dr. Također, u njemu su sadržani određeni specifični termini spomenuti u Kur'anu i hadisu, a nisu u naučnom smislu korišteni prije toga.

Zatim slijedi četvrto poglavlje *Pismo Ebu Hanife upućeno Osmānu el-Bettiju*, gdje se razmatraju problemi poput statusa vjernika grešnika, pitanje Božijeg vođenja, fundamentalnih principa murdžijskog vjerovanja, međusobni sukobi prve generacije muslimana i odnos prema sunnetu. Nakon toga dolazi peto poglavlje *El-Fikhu-l-ebzat* (Šire i jednostavnije razumijevanje). Štaviše, poglavlje je poznato kao i *El-Fikhu-l-ekber (Prvo razumijevanje)*, no, razlika je u tome što je ovu verziju prenio Ebu-l-Muti.

Risala je dobila na značajnoj vrijednosti kada su je komentirali pripadnici hanefijskog mezheba, tj. **maturidijske** teološke škole. Teme zastupljene u ovom poglavlju su: odnos prema ashabima poslanika Muhammeda, događaj vezan za hazreti Osmana i Aliju, razumijevanje vjere, preporučivanje dobra a odvracanje od zla, status vjernika grešnika, sudbina, činjenje dobra, Allahova volja itd. Potom slijedi posljednje, odnosno šesto poglavlje *El-Ālim ve-l-mute'allim* (Učenjak i učenik), tj. poslanica koja se pripisuje Ebu Hanifi. Smatra se najzrelijim djelom **maturidijske** teološke škole, a najzastupljeniji teološki problemi su: tri skupine vjernika, odnos znanja i vjerovanja, vrste grijeha, nada, strah, suzdržanost, odricanje, razlikovanje grešnika od onoga ko ne prepozna grijeh i mnoge druge. Bitno je spomenuti da je ovo djelo prevedeno nekoliko puta na naš jezik, a prvi prijevod sačinio je Nevad Kahteran.

Knjigu je publicirao izdavački centar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini El-Kalem iz Sarajeva, a iz štampe je izašla 2016. Ukupno sadrži 282 stranica teksta.

Uvjereni smo da bi ovu knjigu mogli koristiti učenici medresa, kao i teoloških fakulteta, ali i imami, vjeroučitelji, odnosno džematlije.

Naši merhumi Mehmed Kico, 1949-2018

Dr. Jusuf Ramić

prof. emeritus

Životni put Mehmeda Kice

Mehmed Kico je rođen 1949. u Gračanici kod Bugojna. Osnovnu školu završio je u svom rodnom mjestu, a srednju Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu 1968. Dalje školovanje je nastavio na Filološkom fakultetu u Beogradu. Magistrirao je 1980. na istom fakultetu, a doktorirao 2002. na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Tema njegove doktorske disertacije bila je iz oblasti arapske jezikoslovne znanosti.

Na Filozofskom fakultetu u Prištini (1980-1982) radio je u zvanju predavača arapskog jezika. U tom zvanju radio je i na Islamskoj pedagoškoj akademiji (1995-2001) u Zenici te na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Nakon odbrane dokorskog rada izabran je 2002. u zvanje docenta arapskog jezika, 2008. u zvanje vanrednog profesora na Fakultetu

Mehmed Kico

islamskih nauka u Sarajevu, a 2012. u zvanje redovnog profesora. Penzionisan je 2017. na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu.

Naučni radovi Mehmeda Kice

Mehmed Kico je pisao i objavljivao svoje radove u periodici Islamske zajednice i u drugim indeksiranim časopisima i regionalno referentnim glasilima, kao što su *Odjek*, *Znakovi vremena*, *Hercegovina* itd. Unutar toga objavio je i tri odgovarajuće katalogizirane knjige iz oblasti arapskog jezika i prevodilačke djelatnosti:

1. *Ogledi u poetici prevođenja – u svjetlu iskustva o arapskome jeziku*, Fakultet islamskih nauka – El-Kalem, Sarajevo, 2009, str. 349. Ogledi su prevedeni i na arapski jezik u Kairu 2014, pod naslovom *Dirasatun fi nazarijeti-t-terdžeme*.
2. *Arapski jezik u prevođenju između Istoka i Zapada*, El-Kalem, Sarajevo, 2012, str. 235.
3. *Arabistika u Prilozima za orijentalnu filologiju od 1950.-1975.*, El-Kalem, Sarajevo, 2011, str. 150.

Prve dvije knjige su iz oblasti prevođenja. Prva se sastoji iz uvoda, četiri tematske cjeline, zaključka i popisa literature u kojoj Ilija Tanović, jedan od recenzenata, vidi tri vrijedna obilježja: vrlo iscrpnu literaturu o gotovo svim fenomenima prevođenja; uspješno osvjetljavanje različitih vrsta prevođenja i prednost nad drugima u razmatranju teorije prevođenja kod nas.

Ovo djelo se naslanja na naučne radove: „Teorija prevođenja i planiranje prevodilačke djelatnosti“, objavljen svojevremeno u *Zborniku radova*: „Islamska literatura u BiH – trend i perspektiva“, Medžlis Islamske zajednice Tuzla, Tuzla, 2009, str. 11-21.

Druga knjiga se također sastoji iz uvoda, četiri tematske cjeline: Prevođenje u posredovanju između Istoka i Zapada; Prevođenje u djelu Bošnjaka reformista; Prevođenje književnosti naroda bivše Jugoslavije na arapski i Podizanje razine kulture prevođenja, Zaključak i Literatura.

I ova knjiga, kao i ona prethodna, oslanja se na naučne radove Mehmeda Kice, objavljene u našoj periodici kao što je rad: „Arapski jezik u kulturnoj razmjeni među zajednicama u dodiru“, *Zbornik radova*,

br. 14; FIN, Sarajevo, 2010, str. 294, te rad objavljen u *Znakovima vremena*, br. 41-42; Sarajevo, 2009, str. 179-188, pod naslovom „Arapsko prijevodno posredovanje među kulturama“.

Treća knjiga rasvjetljava arabistiku u *Prilozima za orijentalnu filologiju*. To je magistarski rad odbranjen na Filološkom fakultetu u Beogradu, 1980.

Ovdje treba dodati i prijevod disertacije Ahmeda Smajlovića odbranjene na El-Azharu 1974. pod naslovom *Felsefetu-l-istišrak we eseruha fi-l-edebi-l-arebi*, koja se polovinom 2012. pojavila u prijevodu *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj u književnosti* u izdanju FIN-a i El-Kalema, 2012, str. 718.

Inače, i ovaj rad se oslanja na seriju članaka o Ahmedu Smajloviću objavljenih u renomiranim glasilima koji izlaze u BiH, između kojih navodimo:

„Prevođenje u razvoju arabistike“ – prema zapažanjima Ahmeda Smajlovića u gore navedenom djelu, *Znakovi vremena*, 2011.

„Ahmed Smajlović i prevođenje“, *Zbornik radova*, br. 13, FIN, 2009.

„Vodič kroz imena orijentalista“, *Novi muallim*, br. 45, Sarajevo, 2011, o kome autor prijevoda kaže sljedeće:

„Uvažavajući razlike vezane uz pojavljivanje izvornika i prijevoda, vremenske, prostorne i kulturološke naravi, svojom obavezom sam shvatio da što je moguće bolje otklonim nedoumice oko čitanja navođenih imena. Podstaknut tom željom, odlučio sam iz referentnih djela posvećenih orijentalistima, napisanih na raznim jezicima, izvući što je moguće veći broj zanimljivih imena. Sabrao sam to te ih u vidu alfabetskog popisa objavio u radu *Vodič kroz imena orijentalista*. Vodič sam uradio da bi on korisnicima ovoga prijevoda mogao pružiti stanovitu pomoć u prepoznavanju zasluženih imena. (Više o ovome u djelu: *Moje putovanje kroz vrijeme i prostor*, str. 121-129 i 151-153.)“

Susret Mehmeda Kice i Nedžiba Mahfuza

Njihov susret desio se u Kairu u jednoj kafani gdje je Mahfuz često sa svojim prijateljima navraćao na kafu. Susret je urodio plodom. Nakon toga Mehmed Kico je preveo 13 romana Nedžiba Mahfuza: *Kvart Han*

Halili, Novi Kairo, Pansion Miramar, Lopov i psi, Ogledalo, Kao u hiljadu i jednoj noći, Poštovani gospodin, Ljubav na kiši, Početak i kraj, Put, Fata-morgana, Prosjak nasrtljivac i Sinovi naše mahale. Ovaj posljednji roman bio je svojevremeno zabranjen u Egiptu (*Pogled u život i djelo Nedžiba Mahfuz*a, str. 9).

Neki od ovih romana objavljeni su u izdavačkoj kući TKD Šahinpašić (Sarajevo), a neki u BZK Preporod (Travnik) i Svjetlost (Sarajevo) dok se izvjestan broj prijevoda romana još nalazi u rukopisu.

Nedžib Mahfuz je u 77. godini života dobio Nobelovu nagradu za svoju čuvenu trilogiju *Bejne-l-qasrejni, Qasr al-šawq i Sukerijja*, koja je kompletirana davne 1957. Trebalo je, dakle, proći punih trideset godina pa da Švedska akademija ovom djelu dodijeli najveće svjetsko priznanje iz oblasti književnosti.

Mustafa Prljača u svome radu o Nedžibu Mahfuzu u povodu ove do-djele citira Alberta Moravija koji je izjavio da je ovo priznanje došlo ve-oma kasno jednom velikom književniku i jednoj velikoj književnosti. Nedžib Mahfuz je najbolji savremeni arapski pisac i neosporni rodočel-nik romana u sklopu arapske književne tradicije.

Nedžib Mahfuz i arapski jezik

Neosporan je njegov doprinos, ističe Mehmed Kico, u borbi za afirmaciju arapskog jezika, jezika Kur'ana. On je jedan od rijetkih pisaca koji u svo-jim djelima nije koristio narodni, govorni jezik. Njegova uloga u afirmira-nju arapskog književnog jezika jednaka je ulozi najistaknutijih arapskih jezikoslovaca na tom poprištu, zaključuje Mehmed Kico na kraju svoga rada o Nedžibu Mahfuzu i odbrani arapskog književnog jezika.

Mehmed Kico je umro relativno mlad. Ukop je obavljen u Gračanici, rodnom mjestu, kod Bugojna. Dženazi rahmetlije prisustvovali su mnogi koji su ga poznavali pa i oni koji su na bilo koji način bili u kontaktu sa rahmetlijom. Neka mu je lahka zemlja bosanska.

Halal status genetski modificiranih organizama stručno mišljenje

Tuzla, juni 2017.

NAPOMENA

Stručno mišljenje je izradila Agencija za certificiranje halal kvalitete na temelju konsultacija, sugestija i podataka dobijenih od članova stručnog tima. Dokument je namijenjen za potrebe Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, kao podloga za definiranje i potvrđivanje stava o halal statusu genetski modificiranih proizvoda i njihove upotrebe u halal proizvodnji.

Članovi stručnog tima:

1. Dr. Osman Kozlić, šerijatsko pravo,
2. Dr. Midhat Jašić, prehrambena tehnologija,
3. Dr. Mirsad Arnautalić, šerijatsko pravo,
4. Dr. Adaleta Durmić-Pašić, biotehnologija / analitičke metode,
5. Mr. Džemil Hajrić, propisi i regulativa,
6. Mr. Ševal Suljkanović, ekonomski aspekti,
7. Mr. Damir Alihodžić, analitičke metode,
8. Dr. Orhan Jašić, bioetika,
9. Prof. Amir Sakić, Halal standard.

Uvod

Hrana i način njenog konzumiranja zauzimaju važno mjesto u učenju islama. Ona ljudima ne služi samo za zadovoljenje tjelesnih potreba ili hedonizma, već koristi za očuvanje zdravlja. Dodatno, muslimani pravilnim izborom i načinom konzumiranja hrane ispunjavaju jedan od islamskih propisa u duhu kur'anske naredbe *O ljudi, jedite od onoga što ima na Zemlji, što je dozvoljeno i lijepo...* (El-Bekare, 168).

Iz opće brige za čovjekom i njegovim prosperitetom, kao i održavanjem utvrđenog poretka na Zemlji, islam je učinio dozvoljenim (halal) ono što je korisno, čisto i lijepo, a zabranjenim (haram) ono što je nečisto, štetno, otrovno i opasno. S obzirom na to da ovu dvojnu podjelu nije moguće uvijek dosljedno i jednostavno primijeniti, oni predmeti i pojave čiji sadržaj i status nisu potpuno jasni svrstavaju se u kategoriju sumnjivog (mešbuh).

Definiranje problema

U današnje vrijeme hrana predstavlja veliki izazov s obzirom na sve složenije uvjete njene proizvodnje u svim fazama, od njive do stola. U primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji koriste se različite agrotehničke mjere i sredstva za zaštitu bilja (herbicidi, pesticidi i sl.), na farmama životinja prevladava intenzivni uzgoj uz primjenu koncentrirane hrane i sredstava za liječenje i povećanje produktivnosti (hormoni, veterinarski lijekovi i sl.). Prilikom prerade hrane koriste se različite tehnologije obrade uz primjenu različitih dodataka (aditivi, pomoćna sredstva i sl.).

Novi izazov u proizvodnji hrane predstavlja razvoj biotehnologije i primjena genetski modificiranih organizama (GMO), čija je ekspanzija počela u drugoj polovini 20. stoljeća, a intenzivnija upotreba genetski modificiranih usjeva počinje od 1996. godine. Ovaj trend se pravda potrebom za povećanjem količina proizvedene hrane kako bi se zadovoljile potrebe ubrzanog rasta svjetske populacije. Pri tome, primjena novih prehrambenih tehnologija, biotehnologije i genetske modifikacije predmet je različitih kontradikcija zbog sumnje u dosljednu primjenu zakonskih, etičkih i vjerskih načela, te nepoznanice koje se odnose na moguće posljedice na zdravlje ljudi, ekologiju i biološki diverzitet.

Utjecaj genetski modificiranih organizama nisu poznati i temelje se na pretpostavkama.

U ovakvim uvjetima zadovoljenje potreba i očekivanja konzumenata te zaštita njihovog zdravlja predstavlja veliki izazov i za svako društvo bi trebalo biti prioritet. Zaštita potrošača regulirana je različitim popisima fokusiranim na zaštitu određenih konvencionalnih vrijednosti, ugroženih i ranjivih grupa, dok su potrebe konzumenata definirane vjerskim načelima najčešće marginalizirane.

Imajući u vidu prethodnu elaboraciju, Agencija za certificiranje halal kvalitete kao specijalizirana ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovni za pitanje halala, suočila se s problemom potvrđivanja halal statusa pojedinih proizvoda u čijem sastavu se mogu naći genetski modificirani sastojci. Pošto o ovom pitanju postoje različita mišljenja i stavovi, Agenciji je potreban jasan i konzistentan stav nadležnog šerijatskog autoriteta - Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, koji bi bio osnova za donošenje odluka prilikom halal certificiranja ovih proizvoda.

Metodologija

Analizirajući pitanje genetske modifikacije Agencija je obradila relevantne podatke koji problem genetske modifikacije razmatraju sa više aspekata:

- a. šerijatski,
- b. naučni, zdravstveni, ekološki i bioetički,
- c. kontrola i analitičke metode,
- d. regulatorni i ekonomski.

Na ovaj način osiguran je širi uvid u problematiku genetske modifikacije, koji može doprinijeti donošenju šerijatskog stava o dozvoljenosti upotrebe genetski modificiranih organizama u proizvodnji različitih kategorija halal proizvoda (hrana, lijekovi, kozmetika i dr.).

Pregled osnovnih informacija o GMO

Definicija GMO

U stručnoj literaturi koristi se više definicija koje se sadržajno neznatno razlikuju po tome što naglašavaju pojedine aspekte genetske modifikacije. Radi ilustracije, navodimo sljedeće:

- Genetska modifikacija označava ciljanu izmjenu nasljednog genetskog materijala koja ne nastaje prirodnom rekombinacijom i indukcijom mutacija, odnosno označava unos stranog genetskog materijala u genetski materijal ili uklanjanje dijela genetskog materijala.
- Pod genetički modificiranim organizmima podrazumijevaju se organizmi kojima je genski sastav izmijenjen na način koji se nikada ne bi desio prirodnim putem razmnožavanja, ili prirodnom rekombinacijom postojećih gena neke vrste.
- GMO je organizam kod kojeg je genetska informacija (genetski kod) izmijenjena na neprirodan način.
- Genetska modifikacija označava ciljanu izmjenu nasljednog genetskog materijala koja ne nastaje prirodnom rekombinacijom i indukcijom mutacija, odnosno označava unos stranog genetskog materijala u genetski materijal ili uklanjanje dijela genetskog materijala.

Utvrđivanje normativnih akata i postupanje sa GMO u BiH mora biti u skladu sa Zakonom o genetički modificiranim organizmima (*Službeni glasnik BiH*, broj 23/09) prema sljedećoj definiciji:

„Genetički modificovani organizam ili GMO je organizam, osim ljudskog, u kojem je genetički materijal izmijenjan na način koji se ne može postići prirodnim razmnožavanjem ili prirodnom rekombinacijom.“

Šerijatske odredbe o GMO

Polazeći od činjenice da genetska modifikacija obavezno uključuje vještačku izmjenu genetskog koda koja se ne može desiti prirodnim putem, ovaj postupak se može posmatrati u duhu kur'anskog ajeta:

I sigurno ću ih navoditi u zabludu, i sigurno ih lažnim nadama mamiti, i zapovjedit ću im sigurno da uši stoci režu, i narediti im da Allahovo

stvaranje preinačavaju! A ko šejtana, umjesto Allaha, za zaštitnika prihvati, on će doista propasti (En-Nisa, 119).

Ovim ajetom se upozorava na mogućnost činjenja postupaka od kojih nema koristi, mogućnost dovođenja u zabludu. Pored navedenog, i u drugim kur'anskim ajetima upozorava se na obavezu čuvanja reda i poretka na Zemlji (El-A'raf, 56; El-A'raf, 157; En-Nisa, 29; El-Bekare, 11-12; En-Nisa, 119).

Nepoznanice i nejasne stvari u islamu svrstavaju se u kategoriju mu-tešabihata, a vjernici se pozivaju da se klone sumnjivih (mešbuh) stvari. Na ovo se upozorava u brojnim hadisima (Buhari, broj 50, *Fethul Bari*, 10/247; Muslim, broj 2996; Derdir, *Eš-Šerhus-sagir*, 2/183; Rehibani, *Metalibu ulin-nuha*, 6/309). U jednom od hadisa se navodi:

„Halal je jasan i haram je jasan, između su sumnjive stvari za koje ljudi ne znaju da li su dozvoljene ili zabranjene. Onaj ko se kloni ovih sumnji, sigurno je spašen. Onaj ko se bude držao sumnjivih stvari, može upasti u zabranjeno. On je sličan pastiru koji čuva stado pored zabranjenog polja, lahko može prijeći granicu. Zaista, za svakog pastira postoje granice (zabrane). Zaista su Allahove granice haram stvari.“

U drugoj verziji Nu'man ibn Bešir, r.a., prenosi da je čuo Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kako kaže: „Halal je jasan, a i haram je jasan, a između ovog dvoga su sumnjive stvari koje mnogi ljudi ne poznaju. Ko se bude čuvao sumnjivih stvari, očuvat će čistoću svoje vjere, a ko se u njih upusti, (za)past će u hareme.“

Shodno navedenom, u bosanskohercegovačkom Halal standardu (BAS 1049:2010), kao i u svim halal standardima, vodičima i dokumentima koji se danas primjenjuju u svijetu, koristi se termin mešbuh koji označava proizvode sumnjive po islamskim propisima.

U odnosu na genetsku modifikaciju u Halal standardu definirana je sljedeća odredba: „Genetski modificirani organizmi (GMO) i genetski modificirana hrana (GMF) ili sastojci ili proizvodi koji sadrže GMO ne mogu se koristiti u pripremi halal proizvoda“ (Tačka 5.10.).

Zdravstveni aspekt

Pitanje primarnih i sekundarnih utjecaja GMO proizvoda na zdravlje ljudi predmet je brojnih studija, istraživanja i publikacija. Ključni aspekti

koji se tretiraju u istraživanjima odnose se na konzumiranje hrane proizvedene od genetski modificiranih biljaka i drugih namirnica te mesa životinja hranjenih genetski modificiranom hranom.

Efekti upotrebe GMO hrane i njen utjecaj na ljudsko zdravlje još uvijek nije potpuno poznat. Dugoročni efekti i rizici od upotrebe GMO proizvoda predmet su kontinuiranog proučavanja na osnovu kojih se usvaja odgovarajuća regulativa.

Postoji nekoliko vrsta potencijalnih zdravstvenih efekata koji mogu biti rezultat unošenja novog gena u organizam. Primarna briga u odnosu na zdravstvene rizike i procjenu sigurnosti odnosi se na nastanak, tretman i liječenje novih alergija, smanjenje hranjivosti, povećanje toksičnosti i otpornost na antibiotike.

Ekološki aspekti i biodiverzitet

U raspravama o sigurnosti i štetnosti GMO proizvoda u prvi plan se stavljaju zdravstvene posljedice konzumacije genetski modificirane hrane, a manja pažnja se posvećuje narušavanju hranidbenog lanca u prirodi, ekološka ravnoteža i bioraznolikost. Međutim, važno je napomenuti da u postupku izdavanja dozvola za upotrebu pojedinih GM kultura obavezna je procjena rizika po zdravlje ljudi, životinja i utjecaja na okolinu, a u skladu sa smjernicama koje utvrđuje Agencija EU za sigurnost hrane, EFSA - European Food Safety Authority.

Najvažnije GM kulture su soja i kukuruz i njihova upotrebna vrijednost vezana je za prodaju sjemena. Među argumentima protiv GMO navodi se nemogućnost prirodne reprodukcije sjemena takvih sorti. Na taj način farmer za svaku sjetvu mora kupovati novo sjeme čime se dovodi u zavisn položaj u odnosu na proizvođača sjemena. Ovakve tvrdnje osporavaju se argumentom da proizvodnja sjemena ne bi bila moguća kada bi bila onemogućena reprodukcija. Međutim, postoji patentirana tehnologija genetički indukovane muške sterilnosti u biljaka čija je svrha onemogućavanje distribucije transgena putem polena. Ovo je uvedeno kao sigurnosni mehanizam, a tvrdi se da nije zaživio u većim razmjerama.

U slučaju upotrebe konvencionalnog sjemena, iako je moguće ostavljati sjeme za narednu sezonu, u industrijskoj poljoprivredi je sasvim uobičajeno kupovati novo sjeme svake sezone. Razlog tome je stabilnost

osobina sorte, odnosno hibrida. Iako je teoretski moguće ostaviti sjeme hibrida za narednu sezonu, poljoprivredni proizvođači znaju da u narednoj generaciji (F₂) ne mogu računati na isti prinos i sinhroniziran rast biljaka, a samim tim je otežana i primjena agrotehničkih mjera. Isto je i sa GM biljkama, sjeme se može ostaviti za narednu sezonu ali nije moguće računati na benefite modifikacije u jednakoj mjeri kao kada se kupi novo sjeme. Na primjeru soje: u prvoj generaciji sjeme je heterozigotno te su sve biljke ravnomjerno tolerantne na herbicide. Sjeme druge generacije je u 50% slučajeva heterozigotno i 25% homozigotno za rezistenciju, dok 25% sjemena ne sadrži transgen. Kada se takav usjev tretira herbicidom 25% biljaka ugiba što vodi smanjenom prinosu.

Jedna od dilema odnosi se na mogući utjecaj na biodiverzitet zbog uništavanja određenih vrsta insekata. Svrha modifikacije nekih biljaka jeste rezistencija na insekte, odnosno enterotoksini iz biljaka se aktiviraju u digestivnom traktu ciljanog insekta i ubijaju ga.

U ovom kontekstu potrebno je ukazati i na odredbe koje se odnose na eko ili organsku proizvodnju. Kada je riječ o genetskom inženjeringu u eko ili organskoj proizvodnji, regulativa Evropske komisije dozvoljava da proizvod bude označen kao „organik“ čak i kada sadrži do 0,9% GMO (Commission Regulation (EC) No. 889/2008). S druge strane, u postupku organske certifikacije pojedina certifikacijska tijela ne dopuštaju upotrebu genetski modificiranih organizama (GMO).

U principijelnoj ravni, izražen je visok stepen kompatibilnosti između učenja islama i savremenih ekoloških normi koje promoviraju načelo predostrožnosti (*sadd az-zarā'*). Ono podrazumijeva obavezu da se unaprijed ispituju i da se upoznaju potencijalni rizici i štetne posljedice određenih postupaka prije njihove primjene. U slučaju GMO, to uključuje obavezu pribavljanja nedvosmislenih dokaza da GMO ne narušava ekološku ravnotežu u prirodi i da ne šteti ljudskom zdravlju.

Ekonomski aspekt

Rasprave o upotrebi GMO uključuju i pitanja ekonomske opravdanosti i efekata. Genetski modificirana proizvodnja opravdava se porastom svjetske populacije što nameće potrebu za povećanom proizvodnjom

hrane. Drugi razlozi kojima se opravdava upotreba biotehnologije i genetske modifikacije uključuju sljedeće:

- smanjenje emisije stakleničkih gasova izazvanih poljoprivrednom proizvodnjom,
- usljed smanjene potrebe za okopavanjem – smanjena erozija tla,
- smanjenje upotrebe pesticida,
- smanjenje šteta u poljoprivrednoj proizvodnji uzrokovanih biljnim štetnicima (insektima), virusima, gljivicama, odnosno plijesnima,
- omogućava se više od jedne sjetve godišnje,
- omogućava se povećanje prinosa na istim površinama,
- omogućava se približna efikasnost poljoprivredne proizvodnje u nerazvijenim zemljama, kao i u razvijenim.

Činjenice upućuju na to da je potreba za enormnim povećanjem količina proizvedene hrane preuveličana, jer se velike količine hrane bacaju. Stoga je ovo pitanje više vezano za neadekvatnu raspodjelu i distribuciju hrane između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Drugo važno pitanje koje se u ovom kontekstu zanemaruje odnosi se na proizvodnju sadnog materijala, sjemena i zaštitnih sredstava koje kontrolira nekolicina globalnih kompanija. U ovakvoj konstalaciji odnosa poljoprivredni proizvođači postaju ovisni o kupovini sjemenskog materijala čija su proizvodnja i distribucija monopolizirane.

Regulatorni okvir

Paralelno sa razvojem tehnologije genetske modifikacije i njene primjene u svijetu su se razvila dva regulatorna sistema primjene GMO. Pristup koji su zauzele USA bazira se na procjeni sigurnosti upotrebe finalnog proizvoda i primjenjuju raspoloživa zakonska rješenja koja su postojala prije razvoja GMO. Pri tome se manja važnost pridaje mjerama predostrožnosti i dugoročnim utjecajima na životnu okolinu i biodiverzitet. Drugi pristup primjenjuje se u EU, koja je pak razvila poseban pravni okvir kojim se reguliraju sva pitanja komercijalnog uzgoja i upotrebe GMO, te kratkoročnih i dugoročnih posljedica na okolinu i konzumente.

Oblast GMO u hrani i hrani za životinje u Bosni i Hercegovini propisana je Zakonom o GMO (*Službeni glasnik BiH*, br. 23/09), koji je, na

prijedlog Agencije za sigurnost hrane BiH, u saradnji sa nadležnim organima entiteta i Brčko distrikta BiH, usvojen 2009. godine od oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Zakon o GMO usklađen je sa legislativom EU.

Zakonom o GMO uređuje se postupanje sa genetički modificiranim organizmima (GMO), prekograničnim prijenosom GMO i proizvoda koji sadrže i potiču od GMO, ograničavanje upotrebe, unošenje u okolinu, stavljanje na tržište, rukovanje, prijevoz, pakovanje. Definirani su opći pojmovi koji su u upotrebi u vezi s problematikom genetički modificiranih organizama, a predstavljaju osnovnu terminologiju usklađenu s međunarodnim propisima.

Zakon o GMO u BiH donesen je 2009. godine i usaglašen je sa EU pravnim okvirom. Ovim Zakonom, uz naknadne izmjene i dopune, zabranjena je sjetva i uzgoj genetski modificiranih žitarica i biljnih kultura, a uvoz i upotreba genetski modificiranih proizvoda ograničena je na određeni broj vrste soje koja se može koristiti isključivo za proizvodnju stočne hrane.

Zakonska i druga regulativa o upotrebi GM hrane sadržani su u:

- Zakonu o hrani (*Službeni glasnik BiH*, broj 50/04);
- Zakonu o genetički modificiranim organizmima (*Službeni glasnik BiH*, broj 23/09) i nizom podzakonskih akata (pravilnika), kojima se preciznije uređuje ova oblast;
- Zakonu o organskoj proizvodnji (koji također zabranjuje korištenje genetski modificirane hrane u lancu ishrane životinja),
- Halal standardu BAS 1049:2010, koji propisuje zabranu korištenja GM hrane u lancu ishrane;
- Članstvu BiH u projektu Dunav Soja o proizvodnji GMO-free soje.

Implementacija pravnog okvira, između ostalog, uključuje uspostavu i efikasan rad institucija odgovornih za kontrolu primjene GMO.

Kontrola

U skladu sa odredbama Zakona o genetički modificiranim organizmima (*Službeni glasnik BiH*, broj 23/09) i podzakonskim aktima subjektima u poslovanju sa hranom za životinje u Bosni i Hercegovini omogućen je pravni okvir za izdavanje rješenja o odobrenju za stavljanje na tržište

GM hrane za životinje koji žele plasirati takvu vrstu hrane na tržište BiH. Naravno, cijeli proces izdavanja rješenja o odobrenju za stavljanje na tržište GM hrane i hrane za životinje vodit će se uz stroge mjere kontrole i transparentnosti te stalni stručni nadzor od Vijeća za genetički modificirane organizme.

Također je navedeno obavezno označavanje proizvoda koji sadrže odobreni GMO ili se od njih sastoje ili su od njih proizvedeni i koji prelazi 0,9% za svaku prehrambenu komponentu ili za hranu koja se sastoji od jednog sastojka.

Kako bi se osigurala implementacija Zakona, određuju se ovlaštene laboratorije koje mogu utvrditi prisustvo GMO. Rezultati laboratorijskih analiza trebaju dati odgovor na sljedeća pitanja:

- Da li uzorak sadrži GMO?
- Da li GMO detektiran u uzorku ima validnu dozvolu?
- Kolika je koncentracija dozvoljenog GMO po vrsti u uzorku?

Kako bi odgovorile na ove zahtjeve, laboratorije primjenjuju odgovarajuće metode detekcije, identifikacije i kvantifikacije. Metode se generalno mogu podijeliti u proteinske i DNK bazirane metode. Svaku grupu obilježavaju određene mogućnosti i ograničenja.

Zaključak

Hrana je moć, i onaj ko upravlja hranom može vladati svijetom. Ova spoznaja rezultirala je uspostavljanjem globalnih sistema za kontrolu proizvodnje i distribucije hrane. Dio ovih aktivnosti je i razvoj različitih tehnologija, uključujući biotehnologiju i genetički inženjering. Dok jedni u genetski modificiranoj hrani vide logičan i nužan razvoj nauke i njene primjene u poljoprivredi, drugi je osporavaju tvrdeći da je štetna za zdravlje ljudi i prirodu.

Genetski modificirana hrana rezultat je biotehnologije, tj. apliciranja genetskog inženjerstva (nauka koja proučava sisteme manipulacije DNK) s namjerom mijenjanja određenih karakteristika živežnih namirnica, a s ciljem postizanja "boljeg kvaliteta i kvantiteta". Genetski modificiranu hranu čine namirnice kod kojih su laboratorijski izmijenjene genetske karakteristike, jedan ili više gena uzetih od jednog organizma sa određenim svojstvima biva ubačen u nasljedni genetski materijal

drugog organizma koji se želi modificirati, a sve s ciljem njegovog “poboljšanja”. Naprimjer, novonastale jedinke (biljke i životinje) bivaju otpornije na određene insekte, viruse, gljivice, pesticide, čime se olakšava njihova proizvodnja i povećava prinos.

Treba napomenuti da ovako modificirani materijal ne samo da odražava nova svojstva nego ga i prenosi na buduće potomstvo. Problem genetskog modificiranja je što se on može dogoditi i između jedinki koje ne pripadaju istoj vrsti, što je proces koji praktički nije moguć u prirodi. S druge strane, ovaj proces dovodi do promjena u ekološkom sistemu, eliminirajući neke korisne biljke i insekte kao i stvarajući nove jedinke koje, kao takve, ne postoje u prirodi i za koje se još ne poznaje utjecaj na planetarnu ravnotežu.

Islam podržava društveni progres baziran na nauci, modernim tehničkim, biotehničkim i biomedicinskim istraživanjima. Pri tome je uvjet da takav progres ne narušava prirodu i zdravlje ljudi, ali isto tako da kvalitet života sadašnjih generacija ne bude na štetu budućih. Ljudsko biće je krunsko stvorenje Božije na Zemlji i kao takvo je zaštićeno i istovremeno odgovorno (halifa) za racionalno korištenje resursa i njihovu zaštitu od uništavanja i zloupotrebe.

Dugoročni rezultati i posljedice upotrebe GMO nisu poznati i predmet su kontinuiranih rasprava i često suprotstavljenih hipotetičkih mišljenja. Morat će proći nekoliko generacija da bi se sagledale eventualne posljedice kontinuiranog unosa ovakve GMO hrane. Shodno islamskim načelima, musliman je dužan kloniti se sumnjivih stvari sve dok se ne dokaže da su one kao takve dozvoljene, halal.

Uprkos argumentima kojima se opravdava potreba i koristi od uzgoja i upotrebe GM proizvoda, postoje i opravdani razlozi za opredjeljenje za proizvodnju koja ne sadrži GMO sastojke. Unutar Evropske unije pitanju GM i prometovanja GM proizvodima pristupa se sa velikim mjerama opreza i predostrožnosti. Debata o uzgoju i kontaminaciji GMO početkom 2000-ih dovela je do paralelnog formiranja dviju mreža: mreže NVO/civilnog društva i državne mreže regiona bez GMO (<http://www.gmo-free-regions.org/gmo-free-regions/maps.html>).

Državna mreža regiona formirana je 2003. godine. Njeni principi su sadržani u Firentinskoj povelji (usvojenoj 2005), a cilj ove mreže je

„Zaštita konvencionalnog i organskog uzgoja od kontaminacije GMO i očuvanje poljoprivrednog biodiverziteta“.

NVO mreža regiona bez GMO 2003. godine osnovale su nevladine organizacije, a principi rada su sadržani u „Berlinskom manifestu“ za regione bez GMO i biodiverzitet u Evropi (2005).

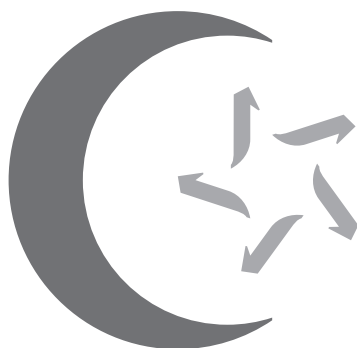
Na kontekstu velikih evropskih inicijativa za poljoprivrednu proizvodnju bez GMO, 2012. godine formirano je udruženje „Dunav soja“ (Danube Soya). Ciljevi ovog udruženja su izgradnja održive evropske proizvodnje, prerade i upotrebe soje u dunavskoj regiji i šire u Evropi. Ova inicijativa ima posebnu važnost za Bosnu i Hercegovinu zbog opredjeljenja naših državnih institucija i privrednih subjekata za aktivnu participaciju u ovoj inicijativi. Ona može omogućiti dugoročno održivo snabdijevanje i proizvodnju genetski nemodificirane soje za potrebe tržišta u Bosni i Hercegovini.

U BiH je uspostavljen primarni zakonski okvir kojim se proizvodnja i konzumenti štite od neželjene upotrebe GM proizvoda. Pored toga, BiH posjeduje prirodne i ljudske potencijale koji predstavljaju osnovu i šansu za proizvodnju kvalitetne halal, organske i genetski nemodificirane hrane u BiH, što je dodatna prednost za razvoj ekonomije.

Na osnovu navedenog može se izvesti zaključak da:

- zbog nepoznanica i dilema o nužnostima i koristi od genetske modifikacije,
- razlika u interpretaciji o posljedicama dugoročne primjene genetski modificiranih organizama,
- nepoznatih posljedica na zdravlje ljudi i njihovu genetiku i
- nejasnoća u vezi sa utjecajima na okoliš i biodiverzitet,

genetski modificirani proizvodi sa islamskog stajališta spadaju u kategoriju sumnjivih proizvoda i kao takvi muslimanima nisu dozvoljeni za upotrebu. Takav stav je već definiran u Halal standardu BAS 1049:2010 i primjenjuje se u postupku halal certificiranja.

Službeni dio

Fetve Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini o vještačkoj oplodnji i abortusu

Na osnovu člana 10. i člana 33. Poslovnika o radu, Vijeće muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je na 15. redovnoj sjednici, održanoj u Sarajevu 3. redžeba 1439. god. po H., odnosno 21. marta 2018. godine, na osnovu prijedloga Komisije za naučavanje islamske pravne doktrine (fihkska pitanja) prihvatilo fetve Drugog zasjedanja Evroazijskog vijeća za fetve i usvojilo ih kao svoje:

FETVE

1. O statusu ljudskog zametka/ploda (dženin) u fikhu

Zametak (dženin), kao biološko biće, u kontekstu njegovog razvoja od začeća do rođenja, u medicinskoj terminologiji imenovan je izrazima *zigot*, *embrio* i *fetus*. Zigot je oplođen ženski gamet, koji nastaje spajanjem muškog i ženskog gameta, odnosno spermatozoida i jajne ćelije u periodu od pet do sedam dana. Organizam star sedam dana naziva se embrio. Prvih osam sedmica trudnoće naziva se *vrijeme embrija*, a nakon osme sedmice embrio se naziva *fetus* (organogeneza) i ovaj period sve do rođenja naziva se *fetalno razdoblje*.

Prema fihkskoj terminologiji, dijete u stomaku majke naziva se plod/fetus (*dženin*). Plod u svome razvoju prolazi dvije osnovne faze: "gayru mustebîni-l-hilka – organski neformiran plod" i "mustebînu-l-hilka – organski djelimično ili potpuno formiran plod".

Većina klasičnih fakiha zastupa stav da pravni status ploda (*dženin*) ima organski formiran zametak (u fazi organogeneze). Razlog tome je njihova želja da budu sigurni da je formirani organizam u maternici žene ljudski zametak, prema ondašnjim njihovim mogućnostima. (V. İbn Nudžeym, Zeynuddîn, *El-Bahru'r-râik şerh u Kenzî'd-dekâik*, Karači ty., VIII, 341; Bilmen, Omer Nasuhi, *Hukuk-i İslâmîyye ve Istîlâhât-ı Fihkiyye Kamusu*, Bilmen Yayinevi, İstanbul 1985, III, 145.)

Moderna medicina, na osnovu preciznih istraživanja, zauzela je stav da je embrio, koji nastaje spajanjem muškog i ženskog gameta, živo biće, čovjek u nastajanju, izdiferencirali se neki njegovi organi ili ne, bez obzira na to da li je

oplodnja izvršena prirodnim putem u majčinoj utrobi ili kroz proces potpomognute oplodnje u laboratoriji, te da ima pravo na život.

2. Pitanje dozvoljenosti (dževaz) zamrzavanja jajnih ćelija

Tehnološka dostignuća današnje medicine pružaju mogućnost očuvanja jajnih ćelija na veoma dug period putem njihovog zamrzavanja. Na taj način se ženi pruža mogućnost rađanja u budućnosti. Ova metoda se posebno koristi u slučaju liječenja raka ili bojazni od prestanka ovulacije kod žene, usljed čega slabi mogućnost budućeg začeća. Također, koristi se u slučaju rane menopauze ili operacije odstranjenja maternice. U ovim slučajevima, koji se tretiraju stanjem nužde, dozvoljeno je zamrzavanje jajne ćelije radi njene buduće upotrebe, odnosno oplodnje sjemenom muškarca, pod uvjetom da reproduktivne ćelije koje se spajaju pripadaju supružnicima, te da su u momentu oplodnje u braku.

Obaveza je pri tome poduzeti sve neophodne medicinske i pravne mjere radi zaštite potomstva (nesl), kako bi se spriječilo da zamrznuta jajna ćelija bude predata nekome drugom.

3. Pitanje dozvoljenosti oplodnje većeg broja ženskih polnih stanica/jajašcadi (radi dobijanja većeg broja embrija) i njihovo zamrzavanje prilikom vještačke/vantjelesne oplodnje

Dozvoljena je vještačka (potpomognuta) oplodnja u slučaju bolesti supruge ili supruge i nemogućnosti začeća prirodnim putem, na uobičajeni način, pod uvjetom da reproduktivne ćelije i organi (maternica) pripadaju supružnicima. U procesu oplodnje jajašcadi neophodno je ograničiti se na potreban broj, odnosno izbjeći oplodnju više od potrebnog broja jajašcadi i njihovo zamrzavanje.

4. Da li je dozvoljeno da se kod vantjelesne oplodnje koriste reproduktivne ćelije i organi nesupružnika?

Nije dozvoljeno da se kod vantjelesne oplodnje koriste reproduktivne ćelije i organi (sperma, jajna ćelija, maternica) nesupružnika kako bi se spriječilo miješanje porijekla i ugrožavanje sigurnosti potomstva, kao i principa bračnih zapreka i zabrana. U skladu s tim, vještačka/vantjelesna oplodnja dozvoljena je samo ako je ograničena na supružnike, bez učešća treće strane. Drugim riječima, u momentu in vitro oplodnje supružnici moraju biti u zakonitom braku.

5. Da li je dozvoljeno donirati ili prodati spermu, jajne ćelije ili oplodeno jajašce (embrio)?

Dozvoljeno je donirati organ, tkivo, ćeliju, uz određene uvjete, ali nije dozvoljeno prenijeti bilo koju ćeliju ili organ koji prenosi genetske osobine. U skladu s tim, nije dozvoljeno unošenje sperme, jajne ćelije, ili oplodjenog jajašca (em-

brio) u stranu ženu. Također, nije dozvoljena prodaja bilo kojeg organa ili ćelije čovjeka, zato što islam tretira čovjeka kao posebno odlikovano, poštovanja dostojno biće. Stoga nije dozvoljeno prodati niti donirati reproduktivne ćelije niti već oplodeno jajašce (embrio).

6. Da li je dozvoljena genetska dijagnoza embrija?

Preimplantaciona genetska dijagnostika (PGD) omogućava testiranje embrija na genetske bolesti prije nego što se počnu razvijati u majčinoj utrobi. Tehnološki razvoj u oblasti genetičkog inženjeringa omogućava dijagnozu uzroka genetskih bolesti i utvrđivanje metoda liječenja na način da se izdvoje neke ćelije iz embrija, začetog vještačkim putem, a zatim podvrgnu testiranju i dijagnozi. Poslije toga slijedi odbacivanje embrija koji nose genetske bolesti, a zdrav embrio se implantira u maternicu majke. Time se omogućava dobijanje zdravog potomstva.

U skladu s tim, dozvoljeno je osobi, koja zna da je nosilac nasljedne bolesti, pribjeći vještačkoj oplodnji, koristeći se pri tome PGD tehnikom embrija prije njegove implantacije u maternicu majke, na osnovu pravnih načela: "Nužda čini dozvoljenim ono što je u osnovi zabranjeno" i "Nužda se ograničava na stanje nužde".

7. Koji je stav o vještačkom pobačaju ploda koji ima određene fizičke anomalije?

Zaštita ljudskog života predstavlja jednu od najvažnijih vjerskih vrijednosti. Pravo na život je dar Uzvišenog Stvoritelja i ono je zaštićeno od momenta kada se jajna ćelija oplodi. Shodno tome, niko nema pravo, ni majka ni otac, ugroziti život podaren od Gospodara.

U skladu s općim vjerskim odredbama (Kur'an i Sunnet), bez opravdanog, legitimnog vjerskog razloga, niko nema pravo prekinuti život u majčinoj utrobi.

Prema tome, bez stvarne i nužne potrebe, kao što je opasnost gubljenja majčinog života, niko nema pravo prekinuti trudnoću, pa i ako se radi o fizički malformiranom plodu.

8. Da li je dozvoljeno koristiti matične ćelije embrija u znanstvene svrhe?

Islam afirmira svaku aktivnost koja doprinosi boljem životu čovjeka. Međutim, ne dopušta bilo koji postupak koji negativno utječe na vjerski, moralni i duhovni život čovjeka. Postupci koji se ne temelje na etičkim principima i vjerskim vrijednostima ne donose čovječanstvu ništa dobro.

Prema tome, islam afirmira genetska istraživanja koja će doprinijeti životu čovjeka, ali ne dopušta istraživanja kojima se ugrožava potomstvo čovjeka i prirodni balans.

Čovjekov život počinje u trenutku oplodnje jajne ćelije i, prema islamskom učenju, kao takav je zaštićen. Stoga nije dozvoljeno koristiti embrije za laboratorijske eksperimente. Dozvoljeno je koristiti matične ćelije, ekstrahirane iz koštane srži i masnih tkiva (tj. zrele matične ćelije) u svrhu liječenja.

9. Da li je dozvoljen abortus prije udahnuća?

Kur'an govori o udahnuću duše (Hidžr, 15/29; Enbija, 21/91; Sedžde, 32/9), ali ne precizira tačno vrijeme animacije. U navedenim ajetima, općenito, govori se o Božijem stvaranju iz ničega. Uz to, u suri El-Isra' se kaže: *Pitaju te o duši. Reci: Šta je duša - samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja* (Kur'an, 17:85). Ovim ajetom se naglašava da ljudi o *prirodi/suštini duše* mogu imati samo djelimično, a nikako potpuno znanje.

U nekim Vjerovjesnikovim, a.s., hadisima (*Sahihu-l-Buhari*, O kaderu, 1; *Sahihu-Muslim*, O kaderu, 1) navode se određene informacije koje govore o animaciji (udahnjivanju duše – nefhu-r-ruh), ali kada se sagledaju u cjelini, teško je precizirati vrijeme udahnjivanja duše u plod. Na osnovu hadisa koji se navode u kontekstu teme Božijeg kadera, ne može se izvući zaključak o bezvrijednosti zametka prije animacije, niti o dozvoljenosti okončavanja njegovog života na bilo koji način.

U skladu s rečenim, opća načela i odredbe Kur'ana i Sunneta zabranjuju prekid trudnoće, osim u krajnjoj nuždi. S obzirom na to da nije moguće precizno odrediti vrijeme animacije (udahnjivanja duše), zametak ima status nepovredivosti (hurmet), jer se radi o čovjeku u nastajanju. Zaštita života čovjeka spada u pet nužnih vrijednosti (ed-darurijjat el-hamse) zaštićenih propisima Šerijata, a on započinje oplodnjom jajne stanice žene. Od tog časa nije dozvoljen prekid trudnoće u bilo kojem slučaju, osim radi zaštite života majke.

10. Da li je dozvoljeno raditi prenatalne dijagnostičke testove u trudnoći?

Poznato je i uobičajeno da se u trudnoći rade redovni testovi, ali i posebni, kada postoji sumnja da fetus ima neku genetsku bolest, anomaliju/nenormalno stanje itd. Ova ispitivanja su poznata kao *prenatalni testovi*, koji pomažu u otkrivanju malformacija u fetusu i poremećaja u njegovim tkivima i njihovim funkcijama. Ovi testovi omogućavaju rano liječenje fetusa u majčinoj utrobi ili odmah poslije poroda.

Prema propisima Šerijata dozvoljeno je da se rade testovi koji neće nanijeti direktnu ili indirektnu štetu majci, fetusu i trudnoći, a uz to će se osigurati bolji uvjeti za zdrav i siguran razvoj djeteta u trudnoći i nakon poroda.

11. Da li je dozvoljeno uništenje viška embrija koji nisu preneseni u maternicu?

Zaštita života čovjeka jedna je od pet nužnih, u Šerijatu zaštićenih, vrijednosti. Život čovjeka počinje oplodnjom jajne ćelije. Od trenutka oplodnje, embrio

je potencijalno ljudsko biće i kao takvo iziskuje poštovanje i čuvanje njegovog života. Uništenje viška oplodjenih jajnih ćelija znači prestanak života embrija, a to islam ne odobrava. Da bi se to preveniralo, treba se ograničiti na oplodnju samo onih jajnih ćelija koje će biti implantirane u maternicu. U slučaju da se oplodi više jajnih stanica nego što je potrebno, bračni par treba spomenute embrije zamrznuti, kako bi ih u budućnosti, u vrijeme trajanja njihovog braka, implantirali u maternicu. Ako to ne bude moguće, prema principu nužde, kao posljednje rješenje, zamrznuti embriji mogu se uništiti kako bi se onemogućila njihova zloupotreba od drugih osoba.

12. Da li je dozvoljeno biranje pola djeteta prilikom vantjelesne oplodnje?

Danas se prilikom vantjelesne oplodnje metodom PGD može utjecati na pol djeteta. Ovakve tehničke metode, uz svoje pozitivne strane, imaju i svoju lošu stranu, a to je narušavanje balansa u polnoj strukturi stanovništva. Također, može uzrokovati i neke druge štetne posljedice koje nam danas nisu poznate.

Kur'an jasno govori: *Allahova je vlast na nebesima i na Zemlji. On stvara šta hoće! On poklanja žensku djecu kome hoće, a kome hoće – mušku* (Kur'an, 42:49).

Odabir pola djeteta metodom selekcije znači nezadovoljstvo Božijim određenjem, koje može rezultirati poremećajem ravnoteže broja muške i ženske djece. Zbog ovih rizika i opasnosti, takav postupak nije dozvoljen, izuzev u slučaju kada ljekarski konzilij predloži odabir pola radi izbjegavanja moguće nasljedne bolesti. Tada se to tretira kao jedna vrsta liječenja i dozvoljeno je izvršiti odgovarajući odabir muških polnih stanica.

13. Da li je dozvoljeno uklanjanje jednog ili više fetusa kod višestrukih trudnoća?

Zaštita života čovjeka je jedna od pet nužnih, u Šerijatu zaštićenih, vrijednosti. Život čovjeka počinje oplodnjom jajne ćelije. Nakon oplodnje nije dozvoljen prekid trudnoće, osim ako ona ugrožava život majke.

Kad je riječ o višestrukim trudnoćama (više zametaka u jednoj trudnoći), ako jedan fetus koji nema nikakvu mogućnost za preživljavanje i direktno ugrožava život drugih zdravih fetusa, a za koje se utvrdi da će sigurno umrijeti ukoliko se fetus koji nema izgleda za preživljavanje ne ukloni, onda je dozvoljeno ukloniti ga, s ciljem osiguravanja života drugih, zdravih fetusa. U slučajevima kada su oba ili više fetusa zdravi i kada ne postoji mogućnost davanja prednosti jednom fetusu nad drugim, u tom slučaju nije dozvoljeno odstraniti jedan fetus radi života drugog.

A Allah najbolje zna.

Husein-ef. Kavazović,
reisu-l-ulema

Nacrt izvještaja

Komisije Vijeća muftija za istraživanje i utvrđivanje relevantnih činjenica te pripreme odgovarajućih dokumenata na osnovu kojih bi se moglo osnovano odlučivati o Inicijativi MIZ Kozarac za donošenje Fetve o genocidu/stradanju muslimana u Prijedoru i okolini

UVOD

Na osnovu odluke reisu-l-uleme Husein-ef. Kavazovića od 12. juna 2017. godine, a u skladu sa zaključkom Vijeća muftija s 12. redovne sjednice, imenovana je komisija Vijeća muftija za istraživanje i utvrđivanje relevantnih činjenica i pripremu odgovarajućih dokumenata na osnovu kojih bi se moglo osnovano odlučivati o Inicijativi MIZ Kozarac za donošenje fetve o genocidu/stradanju muslimana u Prijedoru i okolini. U Komisiju su imenovani: muftija Hasan-ef. Makić, predsjednik, muftija Osman-ef. Kozlić, muftija Vahid-ef. Fazlović, dr. Vedad Gurda i mr. Hikmet Karčić, kao članovi.

Uz konsultacije s ekspertima iz ove oblasti i imamima iz medžlisa Prijedora i doline Sane, Komisija je, radom u podgrupama, pripremila izvještaj, u kojem su analizirane razmjere stravičnih zločina počinjenih u Prijedoru i dolini Sane, dosadašnje presude i procesi protiv počinilaca tih zločina i dosadašnje aktivnosti na obilježavanju stradanja. Na kraju je Komisija sačinila i preporuke za sistematsko i planirano obilježavanje najtežih zločina počinjenih na ovom području.

RAZMJERE ZLOČINA

Hegemonistička politika i teritorijalni ekspanzionizam protiv Republike Bosne i Hercegovine bio je cilj velikodržavnih planova i projekata. Ključni velikosrpski cilj bio je formiranje Velike Srbije – etnički homogene države, u kojoj su “svi Srbi u jednoj državi”, u državi u kojoj će živjeti “ceo srpski narod”. Shodno historijskim prilikama, velikosrpski planovi i projekti prilagođavali su se, nadopunjavali, doradivali i proširivali u operativnom i ideološko-doktrinarnom smislu, od Načertanija do Memoranduma SANU. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu¹ potvrđuje je velikosrpskih težnji koje su se u praksi pokušavale ostvariti najbrutalnijim metodama. Poznate velikodržavne težnje rezultirale su najtežim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid, *zločin nad zločinima*. Do sada su kao neosporne, naučno i sudski potvrđene “dvije početne i osnovne, bitne i fundamentalne postavke i odredbe savremenih događanja i događaja u Republici Bosni i Hercegovini

¹ *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* (dalje: ICTY), Predmet br. IT-94-1, PRED PRE-TRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV DUŠKA TADIĆA, *PRESUDA*, 16. juli 1997, paragraf 569.

na kraju 20. stoljeća: prvo, na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena je klasična oružana agresija, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što je po osnovnom shvatanju i definiciji međunarodni oružani sukob, i drugo, na okupiranim područjima nezavisne i međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine, članice Ujedinjenih nacija, kao i u gradovima u opsadi, nad Bošnjacima je izvršen najteži zločin – zločin genocida”.² Područje doline rijeke Sane (prostor općina Ključ, Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi) predstavljalo je veoma značajan cilj velikosrpske ideologije, politike i prakse.

Oružane snage Srbije i Crne Gore/SR Jugoslavije i njene paradržavne tvorevine Srpske republike (JNA/VJ, “VRS”, jedinice MUP Republike Srbije, MUP RS i druge jedinice) i nad Bošnjacima u dolini rijeke Sane izvršile su brojne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ovi zločini, počinjeni od pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica nad Bošnjacima u dolini rijeke Sane, predstavljaju paradigmu zločina na prostoru Bosanske krajine.³

U realizaciji “strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini” i realizaciji prioriteta državnog razgraničenja od ostala dva naroda, koji će se postići povezivanjem teritorija naseljenih srpskim stanovništvom i preuzimanjem kontrole nad tim područjima, cilj je bio zauzimanje i uništenje Republike Bosne i Hercegovine i konačno rješenje muslimanskog pitanja – uništenje Bošnjaka ili njihovo svodenje na beznačajnu etničku ili vjersku skupinu.⁴ Ovaj cilj se odnosio i na potpuno ili djelimično uništenje Bošnjaka na području doline rijeke Sane.

Srpske oružane formacije su, po dobro osmišljenom planu, postavljale ultimatum za predaju naoružanja, zatim su granatirale pojedina naselja, a onda, uz podršku oklopnih vozila, pješadija je ulazila u nebranjene gradove, naselja i sela. Odmah su počeli ubijanja, bez obzira na pol i godine starosti. Muškarce i malodobne dječake su odvodili i nezakonito zatvarali u unaprijed pripremljene koncentracione logore. Preostalo stanovništvo, uglavnom djecu, žene i starce, protjerivali su iz njihovih kuća. Pljačka i bezobzirno razaranje privatne imovine bilo je uobičajeno, uz uništavanje džamija i druge imovine Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Imovina Bošnjaka nezakonito je oduzimana i

2 Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 17.

3 Mujo Begić, *Genocid u Sanskom Mostu (dalje GENOCID U SANSKOM MOSTU...)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017, str. 7; Mujo Begić, *Genocid u Prijedoru (dalje GENOCID U PRIJEDORU...)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar domovinskog rata, Zagreb, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Zagreb / Sarajevo, 2015, str. 26.

4 Smail Čekić, *Dejtonski mirovni sporazum - Legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini (dalje DEJTOSKI...)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016, str. 227.

dijeljena prema kriterijima koje je propisala srpska vlast na prethodno okupiranom području.

U planiranju, podsticanju i izvršenju genocida nad Bošnjacima u dolini rijeke Sane stvoren je ambijent u kojem su zajedničkim aktivnostima politički, vojni i policijski organi i jedinice, prema zadatim "Strateškim ciljevima", koje je donijela Skupština Republike Srpske, učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu, kako bi se Bošnjaci trajno uklonili s navedenog područja.⁵ Cilj ovog udruženog zločinačkog poduhvata postignut je masovnom kampanjom ubijanja i nanošenja teških tjelesnih i psihičkih povreda, nasilnog progona, nezakonitog zatočenja i drugim aktima koji se mogu okvalificirati kao genocid.

Brojne sudski utvrđene činjenice, prikupljeni podaci i relevantna naučna saznanja u cijelosti i nedvojbeno potvrđuju da su civili i civilno stanovništvo u dolini rijeke Sane bili meta srpskih vojnih i policijskih jedinica kao dio planirane, organizirane i sistematične kampanje potpunog ili djelimičnog uništenja Bošnjaka na navedenom području. Karakteristike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad civilima bošnjačke nacionalnosti su masovnost, bezobzirnost, nehumanost, brutalnost i druga nehumana, degradirajuća i ponižavajuća postupanja pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica.

U periodu maj - august 1992. sva naselja i mjesta na području doline rijeke Sane u kojima su živjeli Bošnjaci su okupirana, u velikoj mjeri razorena, opljačkana, stanovništvo protjerano ili nezakonito zatočeno, a veliki broj civila je ubijen.⁶

U nekoliko mjeseci (maj, juni, juli, august, septembar 1992. godine) srpske vojne i policijske snage ubile su oko 5.000 civila, muškaraca, žena i djece.⁷ Civili su ubijani bez obzira na to što su bili nenaoružani i nisu pružali nikakav otpor. Žrtve genocida bile su bespomoćne i odabrane za uništenje, prije svega zbog toga što su Bošnjaci, pripadnici nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

Ubijene Bošnjake bacali su u pojedinačne, zajedničke i masovne grobnice. Do sada su posmrtni ostaci ubijenih pronađeni u 130 masovnih grobnica (primarnih i sekundarnih) i blizu hiljadu zajedničkih i pojedinačnih grobnica.⁸ Unaprijed pripremljena mjesta za zakopavanje i prikrivanje posmrtnih ostataka žrtava genocida, pažljivi odabir lokaliteta masovnih grobnica, veliki broj

5 Mujo Begić, *Genocid u Ključu (dalje GENOCID U KLJUČU...)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 357.

6 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 20; M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 353; M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 357.

7 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 21; M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 181-421; M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 206-286, Arhiv Instituta za nestale osobe BiH - Područni ured Bihać (dalje: AINOBiHPUB), *Spisak nestalih*, Udruženje logoraša Bosanski Novi.

8 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 218-236; M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 187; M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 206.

angažiranih resursa (materijalnih i ljudskih) nedvojbeno ukazuju da su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga i srpskih vlasti bili uključeni u planiranje, organiziranje, izvršenje i prikrivanja genocida nad Bošnjacima općina u dolini rijeke Sane. Žrtve su ubijane bez obzira na pol i godine starosti – žene i muškarci, djevojčice i dječaci, ubijani su u kućama, na ulicama, u dvorištima, ubijani su u svim mjestima u kojima su živjeli Bošnjaci.

Na području doline rijeke Sane ubijeno je 430 žena⁹ i 170 djece - maloljetnika.¹⁰ Prema dosadašnjim utvrđenim uzrocima smrti, žrtve su ubijane vatrenim oružjem, tupim predmetima, klanjem i na druge načine. U jednom broju grobnica pronađeni su ostaci civilne odjeće i poveza za ruke i noge, što potvrđuje da se radi o civilima, a ne o borcima ubijenim tokom borbenih djelovanja. U velikom broju slučajeva pri ekshumaciji uz žrtve ili u neposrednoj blizini pronađene su čahure i zrna, što ukazuje na likvidacije nad samom grobnicom. Uz punu uključenost političkih predstavnika srpskih vlasti, pripadnici srpskih vojnih i policijskih jedinica premještali su posmrtnu ostatke žrtava. Tokom tog premještanja, ostaci su raskomadani rudničkim mašinama ili eksplozivom, što je dodatni zločin nad žrtvama. Na području općine Prijedor pronađena je najveća primarna masovna grobnica u Bosni i Hercegovini (Tomašica).¹¹ Samo za nekoliko dana, u julu 1992. godine na području nekoliko sela, naseljenih Bošnjacima i Hrvatima, ubijeno je više od hiljadu ljudi. Ubijanje Bošnjaka za vrijeme i poslije nasilnog preuzimanja vlasti rezultiralo je masovnim zajedničkim i pojedinačnim grobnicama. Masovna ubijanja počinjena su u selu Biljani, Prhovo, Velagići, Pudín Han, Krasulje i Sanica u Ključu u brojnim logorima. Samo u Biljanima je 10. jula ubijeno preko 240 Bošnjaka koji su bačeni u nekoliko masovnih grobnica (Lanište I (188 ekshumiranih), Crvena zemlja I i II, Botonjići). U Velagićima pred zgradom osnovne škole ubijeno je 77 Bošnjaka - civila (ekshumirani iz masovne grobnice Lanište II). U zaseoku Botonjići, 8. augusta 1992, u jednoj štali mučili su i spalili 11 Bošnjaka. Na prostoru općine Ključ do sada je ekshumirano 13 masovnih grobnica, više desetina zajedničkih i pojedinačnih. Ubijeni Ključani bacani su u jame duboke desetine metara. Iz 13 masovnih grobnica ekshumirano je 406 posmrtnih ostataka ubijenih Bošnjaka općine Ključ. U općini Sanski Most do sada su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka u 30 masovnih grobnica (ekshumirano 428 žrtava), 16

9 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 237; M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 567; Edin Ramulić, *Stradanje žena u dolini rijeke Sane*, Udruženje Prijedorčanki Izvor, 2013, str.25-27.

10 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 250; M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 607; M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 168; AINOBiHPUB, *Spisak nestalih*, Udruženje logoraša Bosanski Novi.

11 Mujo Begić, Senadin Ramić, Zlatan Ališić, *Tomašica-masovna grobnica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 38.

zajedničkih i više od 200 pojedinačnih.¹² Najveće masovne grobnice na području općine Sanski Most su Sasina (65 ekshumiranih), Greda I (30 ekshumiranih), Vrhpolje (20 ekshumiranih), Jama Bunarevi (23 ekshumiranih) i Tomina-Mar-kovići (25 ekshumiranih).¹³

Ubijeni Bošnjaci sa područja općine Prijedor ekshumirani su u 72 masovne grobnice na području 10 općina (Banja Luka, Bosanski Brod, Beograd, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Hrvatska Kostajnica, Oštra Luka, Sarajevo, Sanski Most i Skender-Vakuf) i tri države (Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Republika Srbija).¹⁴ Do sada su na 485 mjesta pronađeni posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka s područja općine Prijedor. Najveće masovne grobnice su Tomašica, Stari Kevljani, Jakarina Kosa, Korićanske stijene, jama Hrastova glavica, Redak I i II, u kojima su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih.¹⁵ Na području općine Bosanski Novi ubijeni Bošnjaci pronađeni su u 4 masovne grobnice, 7 zajedničkih i više desetina pojedinačnih.¹⁶

Preko 50.000 Bošnjaka je nezakonito zatočeno u 100 koncentracionih logora i drugih mjesta zatočenja na području općina Ključ, Sanski Most, Prijedor, Bosanski Novi, Drvar, Banja Luka, Bijeljina i Stara Gradiška.¹⁷ Nezakonita zatočenja u koncentracionim logorima Stara Gradiška, Manjača, Batković, Kamenica i Kula prošlo je više hiljada zatočenika - civila. U koncentracionim logorima su zatočenici podvrgavani okrutnom ili nečovječnom postupanju, što je uključivalo mučenje, fizičko i psihičko zlostavljanje, silovanje, nehumane uvjete života, prisilni rad, katastrofalne uvjete smještaja, nedostatak i loš kvalitet hrane, vode, medicinske pomoći ili nikakve higijensko-sanitarne uvjete, prisilni rad, izlaganje pogibiji prilikom prisilnog odvođenja na radove na prvim borbenim linijama... Veliki broj zatočenika bio je u logorima i više od godinu dana. Kod većine zatočenika ostale su trajne posljedice po zdravlje. U koncentracionim logorima bili su zatočeni i maloljetni, stari, bolesni, teški duševni bolesnici, ranjeni i povrijeđeni. Masovna i nezakonita zatočenja civila u prijedorskim *logorima smrti* bila su u funkciji ostvarenja onoga što možemo okarakterizirati kao genocidnu namjeru i dio su velikosrpskog plana da se bošnjačko stanovništvo uništi na području doline rijeke Sane. Prema relevantnim podacima, samo kroz koncentracioni logor Trnopolje prošlo je oko 23.000 nezakonito zatočenih

12 M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 187.

13 Isto, str. 188-327.

14 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 21.

15 Isto, str. 215-236; S. Čekić; *DEJTONSKI...*, str. 609.

16 S. Čekić; *DEJTONSKI...*, str. 606-607.

17 AIIZ, inv. br. 24368, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, *Podaci o logorima i mjestima zatočenja u Bosni i Hercegovini (Logori pod srpskom kontrolom)*.

Bošnjaka - civila.¹⁸ Koncentracioni logori uglavnom su osnivani i vođeni ili po direktivama srpskih kriznih štabova ili u saradnji s njima, uz podršku pripadnika vojnih i policijskih snaga. U prijedorskim *logorima smrti* (Trnopolje, Keraterm, Omarska) ubijeno je oko 1.000 nezakonito zatočenih žena, djece i muškaraca.¹⁹

Predstavnici "ARK-a i srpskih općina" su po uputama i u dogovoru s najvišim organima vlasti paradržavne tvorevine Republike Srpske planirali, podsticali, naređivali, pomagali i podržavali progone Bošnjaka na nacionalnoj i vjerskoj osnovi na području općina u dolini rijeke Sane.²⁰ Cilj progona bio je trajno uklanjanje Bošnjaka i Hrvata s tog područja. Izvršioci ovih progona bile su srpske vojne i policijske snage koje su postupale po naređenjima i uputama dobijenim od pretpostavljenih. Poduzimajući vojne i policijske akcije u ljeto 1992. godine skoro 100.000 Bošnjaka nasilno je protjerano s prostora doline rijeke Sane.²¹ Kampanja masovnog progona bila je zasnovana na namjeri diskriminacije Bošnjaka i bila je dio smišljene i planirane kampanje nametanja takvih uvjeta života da su mnogi pristajali na sve zahtjeve srpskih vlasti samo da bi napustili ovaj prostor i spasili svoje i živote svojih porodica. Cilj masovnih, nasilnih protjerivanja bio je fizički nestanak Bošnjaka s ovih prostora. Cilj trajnog protjerivanja s područja općina Ključ, Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi, koji su predstavnici Srba proglasili "srpskom opštinom" i na nju polagali pravo, bio je stvaranje etnički čiste teritorije ili ostanak Bošnjaka u "prihvatljivom" broju. Radoslav Brđanin, predsjednik Kriznog štaba "ARK-a", izjavio je 1992. „da se može prihvatiti prisustvo najviše dva posto svih nesrba na tom području“.²² Skoro svi Bošnjaci su nasilno protjerani, izuzev malog broja njih koji su ostali u Ključu, Sanskom Mostu, Prijedoru i Bosanskom Novom. Nezakoniti progoni praćeni su prisilnim oduzimanjem pokretne i nepokretne imovine, pljačkom, psihofizičkim maltretiranjem i drugim radnjama, suprotnim međunarodnom humanitarnom pravu.

Srpske vlasti, vojne i policijske snage, kao i srpsko stanovništvo, vršili su oduzimanje, pljačku i bezobzirno uništavanje imovine za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti, za vrijeme hapšenja i zatočenja, kao i za vrijeme deportacija ili prisilnih premještanja, ili poslije njih. Oduzimanje imovine vršeno je na

18 ICTY, Predmet: IT-97-24, PRESUDA ŽALBENOG VIJEĆA PROTIV MILOMIRA STAKIĆA, Den Haag, 22. mart 2006; paragraf 326; S. Čekić; DEJTONSKI..., str. 391; M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 157.

19 Jasmin Medić, *Genocid u Prijedoru*, Grafis, Sarajevo, 2013, str. 51-77.

20 M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 358.

21 M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 167-174; M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 751-786; M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 357.

22 ICTY, Predmet br. IT-94-1, PRED PRETRESNIM VIJEĆEM, TUŽILAC PROTIV DUŠKA TADIĆA, *PRESUDA*, Den Haag, 16. juli 1997, paragraf 89.

način da su pod pritiskom i prisilom Bošnjaci primoravani potpisati izjavu o dobrovoljnom i trajnom napuštanju svoje općine i o prijenosu vlasništva na političke i državne vlasti “srpske opštine”, kako bi im bilo dozvoljeno da odu. U velikom broju slučajeva, vlasti “srpskih opština” svojim odlukama nezakonito su dodjeljivali osobama srpske nacionalnosti opljačkanu i nezakonito oduzetu pokretnu i nepokretnu imovinu Bošnjaka. Radi ilustracije, prema grubim procjenama, štete na privatnim i privrednim objektima na području općine Ključ iznose blizu 1 (jedne) milijarde DM (njemačkih maraka).²³

U agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu na području doline rijeke Sane uništeno je i oštećeno 89 džamija, od čega je u Ključu 17,²⁴ u Sanskom Mostu 27,²⁵ u Prijedoru 32²⁶ i u Bosanskom Novom 13.²⁷ Prema procjenama, na ovim džamijama, mektebima i imamskim kućama nanesena je šteta u vrijednosti od više desetina miliona konvertibilnih maraka.

Pljačka, paljenje i razaranje stambenih, kulturnih i vjerskih objekata (džamija i druge imovine Islamske zajednice) dio su smišljene i organizirane kampanje koju su provodile srpske civilne, policijske i vojne vlasti, s namjerom da se trajno onemogući život na ovim prostorima i unište tragovi postojanja Bošnjaka. Razaranjem, odnosno nanošenjem štete vjerskim objektima od srpskih snaga, trebalo je poslati jasnu poruku da nesrpsko stanovništvo ne može i nema mjesta za život na ovom području.

Sve ovo jasno ukazuje na to da razmjere zločina upućuju na to da se radi o sistematski planiranim i provođenim najtežim oblicima zločina protiv čovječnosti i humanitarnog prava, koji se u nekim svojim segmentima mogu podvesti čak i pod definiciju zločina genocida.

---

²³ M. Begić, *GENOCID U KLJUČU...*, str. 294.

²⁴ Isto, str. 189.

²⁵ M. Begić, *GENOCID U SANSKOM MOSTU...*, str. 670; Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 118-120.

²⁶ M. Begić, *GENOCID U PRIJEDORU...*, str. 178; M. Omerdić, *PRILOZI IZUČAVANJU GENOCIDA NAD BOŠNJIACIMA...*, str. 109-114.

²⁷ M. Omerdić, *PRILOZI IZUČAVANJU GENOCIDA NAD BOŠNJIACIMA...*, str. 38-39; Arhiv Medžlisa IZ Bosanski Novi, broj: 44/00, 25. oktobar 2000, *IZVJEŠTAJ O BROJU PORUŠENIH OBJEKATA IZ*.

PROCESUIRANJE GENOCIDA I DRUGIH ZLOČINA U PRIJEDORU I DOLINI SANE PRED MEĐUNARODNIM, DOMAĆIM I INOSTRANIM SUDOVIMA

I. Procesi pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (u daljem tekstu: MKSJ) predstavlja sudsko tijelo Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: UN) uspostavljeno rezolucijom Vijeća sigurnosti UN br. 827 od 25. maja 1993. Sud je nadležan za procesuiranje fizičkih osoba odgovornih za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na prostorima bivše Jugoslavije od 1991. pa nadalje.

Za zločine na području Prijedora, Sanskog Mosta, Ključa i Bosanskog Novog izvršene nad bošnjačkim stanovništvom ovog kraja pred spomenutim sudom je procesuirano više osoba za različite zločine, uključujući *genocid* kao *zločin nad zločinima* te ostale zločine iz nadležnosti MKTJ: a) teške povrede četiri Ženevske konvencije o zaštiti žrtava oružanog sukoba iz 1949, b) kršenje zakona i običaja ratovanja – kršenje tzv. „haškog prava“ i c) zločine protiv čovječnosti. U daljem tekstu dat će se sumarni prikaz osoba optuženih za zločin genocida i druge zločine, kao i onih koji nisu optuženi za zločin genocida, već isključivo za druge zločine koji su u nadležnosti predmetnog suda.

I.A Optuženi za zločin genocida i druge zločine iz nadležnosti MKSJ

1) Slobodan Milošević, predsjednik Srbije, odnosno kasnije Savezne republike Jugoslavije (SRJ), koji je istovremeno bio i predsjednik Vrhovnog savjeta odbrane SRJ, te vrhovni komandant Jugoslavenske vojske, optužen je za zločine na području Kosova, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Optužnica za krivična djela počinjena na području Bosne i Hercegovine teretila je optuženog na osnovu individualne krivične odgovornosti, te na osnovu krivične odgovornosti nadređenog za genocid, kao i za tri preostale vrste zločina iz nadležnosti Suda (*Izmijenjena optužnica u predmetu Milošević - BiH od 22. novembra 2002*). Kada je riječ o optužbama za genocid, Milošević se teretio da je, djelujući sam

ili u dogovoru s drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovao u izvršenju genocida nad bosanskim muslimanima na teritorijama Bosne i Hercegovine, uključujući: Bijeljину, Bosanski Novi, Brčko, Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor, Sanski Most i Srebrenicu. Suđenje optuženom počelo je 12. februara 2002.

Nakon iznošenja dokaza optužbe (Tužilaštva MKSJ) amici curiae su u ime optuženog, u skladu sa pravilom 98 bis Pravila o postupku i dokazima, tražili da Pretresno vijeće donese oslobađajuću presudu po pojedinim tačkama optužnice. Pretresno vijeće je 16. juna 2004. donijelo Odluku po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude (tzv. međupresudu), u kojoj je utvrdilo da na osnovu izvedenih dokaza optužbe postoji dovoljno dokaza da je:

(1) postojao udruženi zločinački poduhvat, koji je uključivao članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se bosanski muslimani djelimično unište kao grupa i da su njegovi učesnici izvršili genocid u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom;

(2) optuženi Milošević bio je učesnik tog udruženog zločinačkog poduhvata (pri čemu je sudija Kwon imao suprotno mišljenje) (par. 323).

Također, Pretresno vijeće je smatralo da nema dokaza da je u Kotor-Varoši počinjen genocid (par. 324).

Slobodan Milošević umro je 11. marta 2006, prije nego što je okončan prvo-stepeni postupak protiv njega.

2) Radovan Karadžić, predsjednik Republike Srpske i vrhovni komandant njenih oružanih snaga, optužen je pred MKSJ za genocid, zločine protiv čovječnosti te kršenje zakona i običaja ratovanja. Kada je riječ o optužbama za genocid, on se teretio za postojanje namjere da se djelimično unište grupe bosanskih muslimana i bosanskih Hrvata u: Bratuncu, Foči, Ključu, Prijedoru, Sanskom Mostu, Vlasenici i Zvorniku (*Treća izmijenjena optužnica u predmetu Karadžić revidirana 27. oktobra 2009*). Suđenje optuženom počelo je 1. marta 2010.

Nakon iznošenja dokaza optužbe (Tužilaštva MKSJ) Karadžić je, u skladu sa pravilom 98 bis Pravila o postupku i dokazima, podnio prijedlog da Pretresno vijeće donese oslobađajuću presudu po pojedinim tačkama optužnice. Pretresno vijeće je 28. juna 2012. donijelo Odluku po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude (tzv. međupresudu) temeljem koje je odbacilo zahtjev optuženog za oslobađanje od optužbi po drugim tačkama optužnice, ali je prihvatilo zahtjev optuženog u odnosu na tačku 1 optužnice po kojoj se teretio za genocid u gore navedenim općinama. Tužilaštvo je podnijelo žalbu na oslobađajuću presudu po tački 1, a 17. aprila 2013. održana je rasprava po žalbi. Dana 11. jula 2013. Žalbeno vijeće je poništilo odluku Pretresnog vijeća i vratilo tačku

1 optužnice kojom se optuženi tereti za genocid u spomenutim općinama. Izvođenje dokaza odbrane počelo je 16. oktobra 2012. i proglašeno je završenim 1. maja 2014.

Dana 24. marta 2016. Pretresno vijeće donijelo je prvostepenu presudu u predmetu Karadžić. Optuženog je oglasilo krivično odgovornim za učešće u: a) sveobuhvatnom udruženom zločinačkom poduhvatu koji je rezultirao vršenjem više vrsta zločina protiv čovječnosti u gore navedenim, ali i drugim općinama u Bosni i Hercegovini (ukupno 19 općina), te više vrsta zločina koji spadaju u kršenje zakona i običaja ratovanja, b) za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu granatiranja i snajperskog djelovanja po civilnom stanovništvu okruženog Sarajeva, čije su se posljedice ogledale u vršenju ubistva kao zločina protiv čovječnosti, ali i više vrsta zločina koja spadaju u kršenje zakona i običaja ratovanja, c) za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu uzimanja pripadnika UNPROFOR-a i UNMO-a u BiH kao zločinu koji spadaju u kršenje zakona i običaja ratovanja, d) za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je doveo do vršenja zločina genocida nad bošnjačkim stanovništvom u Srebrenici.

Međutim, Pretresno vijeće je optuženog oslobodilo krivične odgovornosti za tačke optužnice koje su se odnosile na pretpostavljeno učinjenje zločina genocida u Bratuncu, Foči, Ključu, Prijedoru, Sanskom Mostu, Vlasenici i Zvorniku. Vijeće je konstatairalo da su u tim općinama pripadnici zaštićenih grupa, odnosno bosanski muslimani i bosanski Hrvati, ubijani i podvrgavani teškim tjelesnim ili duševnim povredama i da su prema tome ostvarene dvije od pet alternativnih radnji učinjenja (*actus reus*), kao objektivni elementi zločina genocida. No, Vijeće je optuženog oslobodilo optužbi za ovaj zločin, stoga što se na osnovu sveukupnog korpusa izvedenih dokaza nije izvan svake razumne sumnje moglo uvjeriti da je postojala namjera optuženog ili onih za koje se tvrdilo da su bili pripadnici udruženog zločinačkog poduhvata, kao niti kod fizičkih počinitelaca zločina da se djelimično unište grupe bosanskih muslimana i/ili bosanskih Hrvata u tim općinama kao takve, odnosno Vijeće se nije uvjerilo da je postojala tzv. *specijalna (genocidna) namjera*, kao subjektivni elemenat zločina genocida.

Tužilaštvo MKSJ je u januaru 2017. godine izjavilo žalbu na predmetnu presudu, zahtijevajući, između ostalog, da se Karadžić ogласi krivično odgovornim i za zločin genocida u navedenim općinama.

3) Momčilo Krajišnik, predsjednik Narodne skupštine Republike Srpske nakon Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića predstavlja najveću političku figuru koja je procesuirana pred MKSJ. Optužen je za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je imao za cilj djelimično uništenje bosanskih

muslimana i bosanskih Hrvata na prostorima Bosanskog Novog, Brčkog, Ključa, Kotor-Varoši, Prijedora i Sanskog Mosta, kao oblik genocida. Osim za zločin genocida, Krajišnik je optužen i za pojedine zločine protiv čovječnosti, te ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja (*Izmijenjena i konsolidirana optužnica u predmetu Krajišnik i Plavšić*).

Prvostepenom presudom od 27. septembra 2006. Pretresno vijeće je Momčila Krajišnika oglasilo odgovornim za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je doveo do učinjenja pojedinih zločina protiv čovječnosti: a) progona, b) istrebljenja, c) ubistava, d) deportacija i e) prisilnog premještanja, pri čemu je utvrdilo da se svaki od ovih zločina protiv čovječnosti, osim u drugim općinama u Bosni i Hercegovini, događao i u Bosanskom Novom, Ključu, Prijedoru i Sanskom Mostu (*vidi: par. 718, 727, 784, 810*). Međutim, Pretresno vijeće optuženog je oslobodilo odgovornosti po drugim tačkama optužnice vezanim za kršenje zakona i običaja ratovanja te genocid. Kada je riječ o optužbama za genocid, Pretresno vijeće je utvrdilo da pojedina zlodjela predstavljaju neke od radnji učinjenja (djela) genocida, kao objektivni elemenat ovog zločina, ali da izvan svake razumne sumnje nije utvrđena specifična („genocidna“) namjera optuženog, kao subjektivni elemenat ovog zločina (par. 827).²⁸

Na prvostepenu presudu žalbe su uložili optuženi, *amici curiae* i tužilaštvo, pri čemu niti jedna strana nije osporavala oslobađajući dio prvostepene presude vezano za oslobađanje od optužbi za genocid i kršenje zakona i običaja ratovanja. Postupajući po izjavljenim žalbama, Žalbena vijeće je 17. marta 2009. donijelo drugostepenu presudu temeljem koje je, između ostalog, uvažilo žalbene navode *amici curiae* te optuženog oslobodilo optužbi za druge zločine protiv čovječnosti, izuzev: a) progona, b) deportacije i c) prisilnog premještanja (*par. 797 Presude*).

4) Biljana Plavšić bila je član kolektivnih i proširenih predsjedništava Srpske republike u BiH (kasnije Republike Srpske), te je temeljem toga imala de facto kontrolu nad pripadnicima oružanih snaga bosanskih Srba. Na osnovu *Izmijenjene i konsolidirane optužnice u predmetu Krajišnik i Plavšić* bila je optužena za pojedine zločine protiv čovječnosti, te ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, ali i za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je imao za cilj djelimično uništenje bosanskih muslimana i bosanskih Hrvata na

²⁸ Vidjeti i sažetak presude: „Vijeće konstatuje da, uprkos dokaza o djelima počinjenim u općinama koja čine *actus reus* genocida, Vijeću nisu predloženi dovoljni dokazi na osnovu kojih bi ustanovilo da li su počinioči imali genocidnu namjeru, odnosno namjeru da u cjelini ili djelimično unište etničku grupu bosanskih Muslimana ili bosanskih Hrvata kao takvu.“ *Sažetak presude donesene u predmetu Tužilac Protiv Momčila Krajišnika* od 27. septembra 2006, str. 4.

prostorima Bosanskog Novog, Brčkog, Ključa, Kotor-Varoši, Prijedora i Sanskog Mosta, kao oblik genocida.

Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda, kao svojevrsni oblik skraćenog krivičnog postupka, predviđa mogućnosti provođenja *Postupka za sporazum o izjašnjavanju o krivici (pravilo 62ter)*. Shodno ovom pravilu, Tužilac i optuženi (odbrana) mogu se sporazumjeti da će, nakon što se optuženi potvrdno izjasni o krivici po optužnici ili po jednoj ili više tačaka optužnice, tužilac pred Pretresnim vijećem zatražiti da se optužnica shodno tome izmijeni. Na sjednici pred Pretresnim vijećem, održanoj 2. oktobra 2002, Biljana Plavšić se na osnovu *Sporazuma o potvrdnom izjašnjenju o krivici (koji je zaključila sa Tužilaštvom 30. septembra 2002)* izjasnila krivom po tački 3 optužnice za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, kao zločin protiv čovječnosti. S druge strane, tužilac je pristao da predloži odbacivanje preostalih tačaka optužnice nakon što se optužena potvrdno izjasni o krivici, te su te tačke (uključujući i optužbe za genocid) odbačene odlukom Pretresnog vijeća od 20. decembra 2002.

Dana 27. februara 2003. Pretresno vijeće je donijelo presudu kojom je Biljanu Plavšić proglasilo krivom za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, kao oblik zločina protiv čovječnosti, zato što je kao supredsjednik srpskog rukovodstva, djelujući kao pojedinac i u dogovoru s drugim članovima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovala, planirala, podsticala, kreirala i provodila progon bosanskih muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva u 37 općina u Bosni i Hercegovini, uključujući: Bosanski Novi, Ključ, Prijedor i Sanski Most. U skladu s Pravilnikom o postupku i dokazima Međunarodnog suda na presude koje se temelje na Sporazumu o potvrdnom izjašnjenju o krivici strane ne mogu izjavljivati žalbe, tako da prvostepena presuda Pretresnog vijeća u predmetu Plavšić ujedno predstavlja i pravosnažnu presudu.

5) Ratko Mladić, komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, Bosna i Hercegovina. Optužen je temeljem individualne krivične odgovornosti za učešće u više udruženih zločinačkih poduhvata, koji su doveli do učinjenja više krivičnih djela iz nadležnosti MKSJ: a) genocida, b) više vrsta zločina protiv čovječnosti, c) kršenja zakona i običaja ratovanja. Kada je riječ o optužbama za zločin genocida Mladić se tereti da je, u dogovoru s drugima, počinio, planirao, podsticao, naredio i/ili pomagao i podržavao genocid nad dijelom nacionalnih, etničkih i/ili vjerskih grupa bosanskih muslimana i/ili bosanskih Hrvata, kao takvih. Namjera da se te grupe djelimično unište manifestirana je na najekstremniji način u Foči, Ključu, Kotor-Varoši, Prijedoru, Sanskom Mostu, Vlasenici

(tačka 1 Optužnice) i Srebrenici (tačka 2 Optužnice) (*par. 35-46. Četvrte izmijenjene optužnice od 16. decembra 2011. godine*).

Dana 22. novembra 2017. godine donesena je prvostepena presuda, u kojoj je Mladić proglašen krivim za genocid u Srebrenici (tačka 2 Optužnice). Po pitanju genocida u drugim općinama (tačka 1 Optužnice) Sudsko vijeće je donijelo odluku da su pojedini fizički izvršioci zločina u općinama Sanski Most, Vlasenica, Foča, Kotor-Varoš i Prijedor imali namjeru uništiti dio grupe, ali da njihova namjera nije bila uništiti značajni dio grupe (*par. 3456-3536 Presuda Sudskog vijeća u predmetu Tužilac protiv Ratka Mladića od 22. novembra 2017. godine*).

6) Radoslav Brđanin bio je vodeća politička ličnost u Autonomnoj regiji Krajina (ARK). Između ostalih, vršio je funkcije potpredsjednika Skupštine ARK, te predsjednika Kriznog štaba ARK. Optužen je temeljem individualne krivične odgovornosti i krivične odgovornosti nadređenog za učesće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je doveo do učinjenja više krivičnih djela iz nadležnosti MKSJ: a) genocida, b) više vrsta zločina protiv čovječnosti, c) kršenja zakona i običaja ratovanja, d) teških povreda Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Kada je riječ o optužbama za zločin genocida, Tužilaštvo MKSJ je Radoslava Brđanina teretilo da je približno od 1. aprila 1992. do 31. decembra 1992, djelujući individualno ili u dogovoru sa drugim članovima rukovodstva bosanskih Srba, planirao, podsticao, naređivao, počinio ili pomagao i podržavao, na drugi način, planiranje, pripremu ili izvršenje kampanje čiji je cilj bio da se bosanski muslimani i bosanski Hrvati unište, u cijelosti ili djelimično, kao nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva, u pojedinim općinama na prostoru ARK, a koja je na najekstremniji način došla do izražaja u općinama Bosanski Novi, Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor i Sanski Most, odnosno za vršenje zločina genocida i saučesništvo u genocidu (*par. 36-44. šeste izmijenjene optužnice u predmetu Tužilac protiv Radoslava Brđanina od 9. decembra 2003*).

Suđenje Brđaninu počelo je 23. januara 2002. izvođenjem dokaza optužbe. Prvostepenom presudom od 1. septembra 2004. Pretresno vijeće je optuženog oglasilo krivično odgovornim za pojedine druge zločine koji su mu se optužnicom stavljali na teret, ali ga je oslobodilo odgovornosti za zločin genocida i saučesništvo u genocidu (*par. 1083. presude Pretresnog vijeća u predmetu Tužilac protiv Radoslava Brđanina od 1. septembra 2004*). Iako je Tužilaštvo izjavilo žalbu na ovu presudu, niti jedan od žalbenih osnova nije se odnosio na oslobađajući dio presude vezano za zločin genocida u općinama na prostoru Autonomne regije Krajina (*par. 6. Presude Žalbenog vijeća u predmetu Tužilac protiv Radoslava Brđanina od 3. aprila 2007. godine*).

7) Momir Talić, komandant 5. korpusa JNA/1. Krajinskog korpusa Vojske Republike Srpske (VRS), optužen je (zajedno sa Radoslavom Brđaninom) temeljem individualne krivične odgovornosti i krivične odgovornosti nadređenog za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je doveo do učinjenja više krivičnih djela iz nadležnosti MKSJ: a) genocida, b) više vrsta zločina protiv čovječnosti, c) kršenja zakona i običaja ratovanja te d) teških povreda Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Kada je riječ o optužbama za zločin genocida, Tužilaštvo MKSJ Radoslava Brđanina teretilo je da je približno od 1. aprila 1992. do 31. decembra 1992, djelujući individualno ili u dogovoru s drugim članovima rukovodstva bosanskih Srba, planirao, podsticao, naređivao, počinio ili pomagao i podržavao, na drugi način, planiranje, pripremu ili izvršenje kampanje čiji je cilj bio da se bosanski muslimani i bosanski Hrvati unište, u cijelosti ili djelimično, kao nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, u pojedinim općinama na prostoru Autonomne regije Krajina, a koja je na najekstremniji način došla do izražaja u općinama Bosanski Novi, Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor i Sanski Most, odnosno za vršenje zločina genocida i saučesništvo u genocidu (*par. 36-44. četvrte izmijenjene optužnice u predmetu Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića od 10. decembra 2001. godine*).

Suđenje Momiru Taliću (zajedno sa Radoslavom Brđaninom) počelo je 23. januara 2002. godine. On je 20. septembra 2002. privremeno pušten na slobodu iz zdravstvenih razloga, a njegov predmet je istog dana odvojen od predmeta Radoslava Brđanina. Umro je 28. maja 2003. u Beogradu dok je bio privremeno pušten na slobodu. Dana 12. juna 2003. Pretresno vijeće je okončalo postupak protiv njega.

8) Milomir Stakić tokom 1992. godine bio je predsjednik općinskog kriznog štaba i načelnik Općinskog vijeća za narodnu odbranu u Prijedoru. Optužen je na osnovu individualne krivične odgovornosti i krivične odgovornosti nadređenog za izvršenje sljedećih krivičnih djela na području općine Prijedor: a) genocid, b) više vrsta zločina protiv čovječnosti, c) kršenja zakona i običaja ratovanja (*četvrta izmijenjena optužnica u predmetu Tužilac protiv Milomira Stakića od 10. aprila 2002*). Suđenje mu je počelo 16. aprila 2002. godine, a okončano izricanjem presude Pretresnog vijeća, kojom ga je vijeće oglasilo krivično odgovornim za pojedine zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja. Predmetnom presudom, Stakić je oslobođen odgovornosti za zločin genocida, stoga što, na osnovu izvedenih dokaza, Vijeće nije moglo utvrditi genocidnu namjeru optuženog, kao osnovno obilježje ovog krivičnog djela (*par. 544-561. Presude Pretresnog vijeća u predmetu Tužilac protiv Milomira Stakića od 31. jula 2003*). Na izrečenu prvostepenu presudu i odbrana i tužilaštvo su uložili žalbe. Žalba Tužilaštva se, između ostalog, odnosila i na osporavanje

oslobađanja odgovornosti optuženog od Pretresnog vijeća za zločin genocida. Presudom od 22. marta 2006. Žalbeno vijeće je odbilo kao neosnovan ovaj žalbeni osnov Tužilaštva (*par. 56-57. Presude Žalbenog vijeća u predmetu Tužilac protiv Milomira Stakića od 22. marta 2006*).

9) Milan Kovačević, tokom 1992. bio je član prijedorskog Kriznog štaba, zatim Ratnog predsjedništva koje je naslijedilo Krizni štab, te Općinskog odbora za narodnu odbranu. Optužen je za sve četiri vrste krivičnih djela iz nadležnosti MKSJ: a) genocid, b) više vrsta zločina protiv čovječnosti, c) kršenja zakona i običaja ratovanja, d) teških povreda Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Optužbe za genocid odnosile su se na područje općine Prijedor (*optužnica u predmetu Tužitelj protiv Milana Kovačevića od 19. maja 1998. godine*). Suđenje mu je počelo 6. jula 1998, a imenovani je umro 1. augusta 1998. u Pritvorskoj jedinici MKSJ. Dana 24. augusta 1998. Pretresno vijeće je okončalo postupak protiv njega.

10) Simo Drljača tokom 1992. obavljao je dužnost načelnika Stanice javne bezbjednosti (SJB) u Prijedoru. Optužen je (zajedno sa Milanom Kovačevićem) za zločin genocida na području općine Prijedor (*optužnica u predmetu Tužitelj protiv Sime Drljače i Milana Kovačevića od 30. jula 1997*). Simo Drljača umro je tokom pokušaja hapšenja od SFOR-a u julu 1997.

11) Duško Sikirica tokom 1992. bio je komandant obezbjeđenja u logoru Keraterm, koji su snage bosanskih Srba formirale u krugu fabrike keramičkih proizvoda na istočnom kraju grada Prijedora. Sikirica se teretio na osnovu individualne krivične odgovornosti (član 7(1) Statuta Međunarodnog suda) i krivične odgovornosti nadređenog (član 7(3)) za: a) genocid, b) više vrsta zločina protiv čovječnosti, te c) kršenja zakona i običaja ratovanja na području ove općine (*druga izmijenjena optužnica u predmetu Tužilac protiv Duška Sikirice i drugih od 3. januara 2001*). Duško Sikirica je zaključio sporazum s Tužilaštvom o pozitivnom izjašnjavanju o krivici (priznanju krivice) za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti, dok je s druge strane Tužilaštvo povuklo preostale tačke optužnice, uključujući i optužbe za zločin genocida. Na temelju spomenutog sporazuma, Pretresno vijeće je donijelo presudu o kazni, kao pravosnažnu i konačnu (vidi: *par. 18. presude Pretresnog vijeća o kazni u predmetu Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije od 13. novembra 2001*).

I.B Procesuirani za druge zločine iz nadležnosti MKSJ, ali ne i za zločin genocida

Pred MKSJ za neke druge zločine iz nadležnosti Suda, ali ne i za zločin genocida, koji su se događali na području Prijedora ili drugih općina u dolini Sane, procesuirane su sljedeće osobe:

1. Mićo Stanišić, ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske u Bosni i Hercegovini, pravomoćno je, na osnovu individualne krivične odgovornosti (član 7. stav 1. Statuta MKSJ), proglašen krivim zbog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je doveo do učinjenja pojedinih krivičnih djela koja predstavljaju obilježja zločina protiv čovječnosti, te kršenja zakona i običaja ratovanja, između ostalih općina, i na područjima općina: Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor i Sanski Most.
2. Stojan Župljanin, načelnik regionalnog Centra službi bezbjednosti (CSB) u Banjoj Luci i član Kriznog štaba Autonomne regije Krajina (ARK), pravomoćno je na osnovu individualne krivične odgovornosti (član 7. stav 1. Statuta MKSJ) proglašen krivim zbog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je doveo do učinjenja pojedinih krivičnih djela koja predstavljaju obilježja zločina protiv čovječnosti, te kršenja zakona i običaja ratovanja, između ostalih, i na područjima općina: Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor i Sanski Most.
3. Jovica Stanišić, načelnik Službe državne bezbednosti (DB) Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije, optužen je na osnovu individualne krivične odgovornosti zbog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je doveo do učinjenja pojedinih krivičnih djela koja predstavljaju obilježja zločina protiv čovječnosti, te kršenja zakona i običaja ratovanja u pojedinim općinama na području Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, uključujući i općinu Sanski Most (*treća izmijenjena optužnica u predmetu Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića od 12. septembra 2008*). Presudom Pretresnog vijeća od 30. maja 2013. optuženi je oslobođen odgovornosti po svim tačkama optužnice. Na predmetnu presudu Tužilaštvo MKSJ je uložilo žalbu Žalbenom vijeću, koje je svojom presudom od 15. decembra 2015. utvrdilo kako je Pretresno vijeće u konkretnom postupku načinilo mnoštvo materijalnih i procesnih pogrešaka usred kojih je nužno održati ponovno suđenje optuženom pred Pretresnim vijećem po svim tačkama optužnice. Ponovljeno suđenje će se voditi pred Mehanizmom za međunarodne krivične sudove.
4. Franko Simatović, zaposlen u Drugoj upravi Službe državne bezbednosti (DB) Republike Srbije optužen je na osnovu individualne krivične

odgovornosti zbog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je doveo do učinjenja pojedinih krivičnih djela koja predstavljaju obilježja zločina protiv čovječnosti, te kršenja zakona i običaja ratovanja u pojedinim općinama na području Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, uključujući i općinu Sanski Most (*treća izmijenjena optužnica u predmetu Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića od 12. septembra 2008*). Presudom Pretresnog vijeća od 30. maja 2013. optuženi je oslobođen odgovornosti po svim tačkama optužnice. Na predmetnu presudu Tužilaštvo MKSJ je uložilo žalbu Žalbenom vijeću, koje je svojom presudom od 15. decembra 2015. utvrdilo kako je Pretresno vijeće u konkretnom postupku načinilo mnoštvo materijalnih i procesnih pogrešaka usred kojih je nužno održati ponovno suđenje optuženom pred Pretresnim vijećem po svim tačkama optužnice. Ponovljeno suđenje će se voditi pred Mehanizmom za međunarodne krivične sudove.

5. Željko Ražnatović „Arkan“, vođa paravojne grupe poznate kao „Srpska dobrovoljačka garda“, odnosno kao „Arkanovi tigrovi“, optužen je na osnovu individualne krivične odgovornosti i krivične odgovornosti nadređenog za zločine protiv čovječnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja i teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. na području općine Sanski Most. Optuženi je umro u Beogradu u januaru 2000. prije njegovog lišavanja slobode i otpočinjanja prvostepenog postupka.
6. Damir Došen, vođa smjene straže u logoru Keraterm, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti počinjene na području općine Prijedor.
7. Dragan Kolundžija, vođa smjene straže u logoru Keraterm, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti počinjene na području općine Prijedor.
8. Duško Tadić pravomoćno je osuđen za pojedine: a) zločine protiv čovječnosti, b) kršenje zakona i običaja ratovanja, c) teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. na području općine Prijedor.
9. Predrag Banović, stražar u logoru Keraterm, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti počinjene na području općine Prijedor.
10. Miroslav Kvočka, profesionalni policajac u stanici policije Omarska, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti, te ubistvo i mučenje kao kršenja zakona i običaja ratovanja na području općine Prijedor.
11. Dragoljub Prcać, administrativni pomoćnik komandanta logora Omarska, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi, ubistvo i nehumana djela kao zločine protiv čovječnosti, te ubistvo i

mučenje kao kršenja zakona i običaja ratovanja na području općine Prijedor.

12. Milojica Kos, vođa smjene straže u logoru Omarska, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti, te ubistvo i mučenje kao kršenja zakona i običaja ratovanja na području općine Prijedor.
13. Mlađo Radić, vođa smjene straže u logoru Omarska, pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti, te ubistvo i mučenje kao kršenja zakona i običaja ratovanja na području općine Prijedor.
14. Zoran Žigić kratko je radio kao stražar u logoru Keraterm, a vršio je zločine i u logoru Omarska i Trnopolje. Pravomoćno je osuđen za progone na političkoj i rasnoj osnovi kao zločine protiv čovječnosti, te mučenje i okrutno postupanje kao kršenja zakona i običaja ratovanja na području općine Prijedor.
15. Darko Mrđa, pripadnik "interventnog voda" specijalne policijske jedinice bosanskih Srba u Prijedoru, pravomoćno je osuđen za ubistvo i nehumana djela kao zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja zbog ubistva preko 200 nenaoružanih muškaraca na Korićanskim stijenama, koji su na tu lokaciju dovedeni iz logora Trnopolje s područja općine Prijedor.

II. Procesi pred Sudom Bosne i Hercegovine, drugim domaćim sudovima, te sudovima u Republici Srbiji

Sud Bosne i Hercegovine počeo je sa radom 2005. godine. Pored drugih krivičnih djela, propisanih Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, sud je stvarno nadležan i za procesuiranje grupe *krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom*, uključujući krivična djela: a) *genocida*, b) *zločina protiv čovječnosti*, c) *ratnih zločina protiv civilnog stanovništva*, d) *ratnih zločina protiv ratnih zarobljenika*, e) *ratnih zločina protiv ranjenika i bolesnika*, f) *povrede zakona i običaja ratovanja* itd.

Prijedor

Za neke od ovih zločina (izuzev zločina genocida), vršenih nad bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom na području Prijedora u periodu 1992-1995, pred Sudom Bosne i Hercegovine procesuirane su i *pravomoćno osuđene* sljedeće osobe:

1. Dragomir Soldat,
2. Velimir Đurić,
3. Zoran Babić,
4. Željko Mejakić,
5. Momčilo Gruban,
6. Dušan Fuštar,
7. Duško Knežević,
8. Milorad Škrbić,
9. Dušan Janković,
10. Željko Stojnić,
11. Damir Ivanković,
12. Gordan Đurić,
13. Ljubiša Četić.

Pred Sudom Bosne i Hercegovine za zločine na području Prijedora su *optuženi, s tim da su sudski postupci još u toku*:

1. Drago Mrđa,
2. Radenko Marinović,
3. Zoran Babić (optužen za nove zločine mimo onih koji su utvrđeni u dvije pravomoćne osuđujuće presude Suda Bosne i Hercegovine),
4. Milan Gavrilović,
5. Zmijanjac Dragoja
6. Slobodan Taranjac,
7. Miodrag Glušac,
8. Ranko Babić,
9. Marinko Praštalo,
10. Ranko Došenović,
11. Zdravko Panić,
12. Trivo Vukić,
13. Milan Vukić,
14. Rade Zekanović,
15. Mitar Vlasenko,
16. Rade Vlasenko,
17. Drago Končar,
18. Sretko Pavić,
19. Boro Milojica (optužen za nove zločine mimo onog za koji je pravomoćno osuđen pred Okružnim sudom u Banjoj Luci),
20. Žerislav Rivić.

Pred Okružnim sudom u Banjoj Luci, odnosno Vrhovnim sudom Republike Srpske, za zločine na području Prijedora *pravomoćno su osuđeni*:

1. Dragan Radaković,
2. Draško Krndija,
3. Radoslav Knežević,
4. Željko Bulatović,
5. Siniša Todorović,
6. Radoslav Knežević,
7. Zoran Gajić,
8. Boro Milojica,
9. Pero Đurić,
10. Stojan Bešir,
11. Mladen Popović,
12. Dušan Gagić.

Pred Kantonalnim sudom u Bihaću i Vrhovnim sudom Federacije Bosne i Hercegovine za zločine na području Prijedora *pravomoćno je osuđen*:

1. Ismet Žerić.

Sanski Most

Za neke od zločina protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (izuzev zločina genocida), a koji su vršeni nad bošnjačkim stanovništvom na području Sanskog Mosta u periodu 1992-1995 pred Sudom Bosne i Hercegovine procesuirane su i *pravomoćno osuđene* sljedeće osobe:

1. Predrag Prošić,
2. Nikola Kovačević,
3. Jadranko Palija.

Pred Sudom Bosne i Hercegovine za zločine na području Sanskog Mosta su *optuženi, s tim da su sudski postupci još u toku*:

1. Goran Mrđa (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
2. Milorad Mrđa (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),

3. Ranko Mrđa (oslobođen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
4. Mile Kokot (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
5. Mirko Vručinić,
6. Branko Basara,
7. Nedeljko Aničić.

Pred Kantonalnim sudom u Bihaću i Vrhovnim sudom Federacije Bosne i Hercegovine za zločine na području Sanskog Mosta *pravomoćno su osuđeni*:

1. Slavko Bilbija,
2. Željko Kecman,
3. Petar Arsenić,
4. Lazar Ristić,
5. Predrag Dević,
6. Lazar Stupar.

Pred Kantonalnim sudom u Bihaću za zločine na području Sanskog Mosta *su optuženi, s tim da su sudski postupci još u toku*:

1. Slavko Stričević (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
2. Milenko Karakaš,
3. Slavko Predojević,
4. Radovan Klepić,
5. Drago Predojević,
6. Dragutin Vukša,
7. Simo Ćurguz,
8. Boško Ćurguz,
9. Miroslav Panić,
10. Ranko (Miloša) Došenović,
11. Ranko (Vase) Došenović.

Pred Višim sudom u Beogradu i Apelacionim sudom u Beogradu za zločine na području Sanskog Mosta *pravomoćno su osuđeni*:

1. Mitar Čanković,
2. Miroslav Gvozden.

Ključ

Za neke od zločina protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (izuzev zločina genocida), a koji su vršeni nad bošnjačkim stanovništvom na području Ključa u periodu 1992-1995 pred Sudom Bosne i Hercegovine procesuirane su i *pravomoćno osuđene* sljedeće osobe:

1. Marko Samardžija,
2. Marko Ademović,
3. Boško Lukić.

Pred Sudom Bosne i Hercegovine za zločine na području Ključa su *optuženi*, s tim da su *sudski postupci još u toku*:

1. Vinko Kondić,
2. Drago Samardžija,
3. Boško Dević,
4. Mladen Kovačević,
5. Saša Dunović.

Pred Kantonalnim sudom u Bihaću za zločine na području Ključa *pravomoćno su osuđeni*:

1. Predrag Bajić,
2. Nenad Bajić,
3. Siniša Babić,
4. Slobodan Dragić,
5. Nedeljko Šikman,
6. Željko Despot.

Pred Kantonalnim sudom u Bihaću za zločine na području Ključa su *optuženi*, s tim da su *sudski postupci još u toku*:

1. Milan Lukić (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
2. Goran Sovilj (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
3. Petar Galić (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
4. Marinko Miljević (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),

5. Mladenko Vrtunić (osuđen u prvostepenom postupku, u toku postupak po žalbi),
6. Bogdan Šobot.

Pred Okružnim sudom u Banjoj Luci za zločine na području Ključa su *optuženi, s tim da su sudski postupci još u toku*:

1. Brano Dmičić (osuđen u prvostepenom postupku),
2. Rade Brkić (osuđen u prvostepenom postupku).²⁹

Pred Višim sudom u Beogradu i Apelacionim sudom u Beogradu za zločine na području Ključa *pravomoćno je osuđen*:

1. Milan Škrbić.

Pred Višim sudom u Beogradu za zločine na području Ključa su *optuženi, s tim da su sudski postupci još u toku*:

1. Milanko Dević,
2. Dragan Bajić,
3. Marko Paunović.

Bosanski Novi

Za neke od zločina protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (izuzev zločina genocida), a koji su vršeni nad bošnjačkim stanovništvom na području Bosanskog Novog u periodu 1992-1995 pred Sudom Bosne i Hercegovine procesuirane su i *pravomoćno osuđene* sljedeće osobe:

1. Stojan Kenjalo,
2. Zoran Kenjalo,
3. Dragan Balaban.

Pred Sudom Bosne i Hercegovine za zločine na području Bosanskog Novog su *optuženi, s tim da su sudski postupci još u toku*:

1. Milenko Karlica,
2. Ljuban Babić,
3. Ranko Balaban,

---

²⁹ Brano Dmičić i Rade Brkić su u prvostepenom postupku pred Okružnim sudom u Banjoj Luci za zločine na području Ključa osuđeni 2012, no nema pouzdanih saznanja da li je u međuvremenu i kako ovaj predmet pravomoćno završen.

4. Rajko Karlica,
5. Milenko Brčin,
6. Mirko Odžić,
7. Milenko Babić,
8. Ostoja Balaban,
9. Ratko Goronja,
10. Nikola Reljić,
11. Dragan Baltić,
12. Ranko Baltić,
13. Miroslav Kapetanović,
14. Ranko Grab.

Pred Okružnim sudom u Banjoj Luci i Vrhovnim sudom Republike Srpske za zločine na području Bosanskog Novog pravomoćno su osuđene sljedeće osobe:

1. Vujanović Milenko,
2. Petić Goran,
3. Đukić Zoran,
4. Đukić Mladen,
5. Đukić Goran,
6. Zgonjanin Mile,
7. Zgonjanin Nikica.

Sažetak presuda u procesima procesuiranja ratnih zločina u Prijedoru i dolini Sane

Procesi pred MKSJ

Pred MKSJ za zločine koji su se dogodili u nekoj od općina u dolini Sane (Prijedor, Sanski Most, Ključ, Bosanski Novi) procesuirano je dvadeset i šest osoba. Jedanaest osoba je bilo osumnjičeno, odnosno optuženo za zločin genocida i(li) neke druge zločine u nadležnosti ovog suda, dok ih je petnaest procesuirano za neki drugi zločin, ali ne i za zločin genocida.

Kada je riječ o osobama koje su, između ostalog, bile osumnjičene, odnosno optužene za zločin genocida, četiri su umrle prije početka ili okončanja prvo-stepenog postupka (*Slobodan Milošević, Momir Talić, Milan Kovačević i Simo Drljača*).

Protiv pet optuženih (*Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić, Radoslav Brđanin, Milomir Stakić i Duško Sikirica*) pravomoćno su okončani krivični postupci. Svi

optuženi su pravomoćno osuđeni za neki od zločina iz nadležnosti MKSJ, ali su oslobođeni optužbi za genocid.

U dva predmeta sudski postupci su još u toku. Prvostepenom presudom *Radovan Karadžić* je oslobođen odgovornosti za zločin genocida u općinama izvan Srebrenice, uključujući i općine sa područja doline Sane. Na ovu presudu Tužilaštvo MKSJ je izjavilo žalbu, tražeći, između ostalog, da optuženi bude osuđen i po ovim tačkama optužnice, te se u budućnosti očekuje nastavak suđenja protiv optuženog. Prvostepenom presudom Ratko Mladić je oslobođen odgovornosti za zločin genocida u općinama izvan Srebrenice, uključujući i općine sa područja doline Sane. Očekuje se da će se tokom 2018. godine izjaviti žalba na presudu od strane osuđenog, kao i od Tužilaštva.

Imajući u vidu dosadašnje rezultate sudskih procesa protiv optuženih za genocid pred MKSJ, može se konstatirati kako je *najveći stepen osnovane sumnje* da je na području Prijedora, Sanskog Mosta, Ključa i Bosanskog Novog počinjen genocid nad Bošnjacima utvrđen u *odlukama po prijedlogu za donošenje oslobođajuće presude u skladu sa pravilom 98. bis Pravila o postupku i dokazima u predmetima protiv Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića*.

Ipak, valja naglasiti kako je riječ o osnovanoj sumnji, a ne pravomoćno utvrđenoj sudskoj istini. To stoga što su predmetne odluke donesene isključivo na osnovu prezentiranih dokaza Tužilaštva u prvostepenom postupku, ali ne i na osnovu dokaza odbrane. Dokazi odbrane u prvostepenom postupku protiv Slobodana Miloševića nisu ni izvedeni, jer je optuženi u međuvremenu umro. S druge strane, u nastavku prvostepenog postupka protiv Radovana Karadžića, a na temelju prezentiranih dokaza odbrane, Pretresno vijeće je donijelo prvostepenu presudu, kojom je optuženog oslobodilo odgovornosti za zločin genocida u predmetnim općinama. No, kao što je prethodno istaknuto, ni ova presuda ne predstavlja konačan sudski pravorijek i pravomoćno utvrđenu sudsku istinu, koja se očekuje tek po okončanju žalbenog postupka u datom predmetu.

Također, treba istaći da su u svim prvostepenim (Karadžić) i pravomoćno okončanim sudskim postupcima (Krajišnik, Brđanin, Stakić, Sikirica)³⁰ sudska vijeća utvrdila kako zlodjela vršena u dolini Sane predstavljaju neku radnju učinjenja zločina genocida: a) ubistvo pripadnika grupe, b) nanošenje teških fizičkih i duševnih povreda pripadnicima grupe, c) smišljeno nametanje takvih životnih uvjeta koji mogu dovesti do potpunog ili djelimičnog uništenja grupe, d) sprečavanje rađanja unutar grupe i e) prisilno preseljenje djece iz jedne u drugu grupu, *kao objektivne elemente bića ovog krivičnog djela (zločina)*.

---

³⁰ U predmetu protiv Biljane Plavšić nije ni vođen sudski postupak, jer je optužena sa Tužilaštvom zaključila sporazum o priznanju krivice, na temelju kojeg je priznala optužbe za zločine protiv čovječnosti. Zauzvrat je Tužilaštvo povuklo druge tačke optužnice, uključujući i one za genocid.

Međutim, sudska vijeća su konstatala kako na osnovu prezentiranih dokaza tužilaštva nisu mogli izvan svake razumne sumnje steći uvjerenje da su optuženi posjedovali ili sa drugima dijelili namjeru (cilj) da se u potpunosti ili djelimično uništi predmetna nacionalna, rasna, etnička ili vjerska grupa kao takva (tzv. specijalna/genocidna namjera), što predstavlja subjektivni elemenat ovog zločina i svojevrsnu differentiu specificu, koja genocid razlikuje od drugih krivičnih djela (zločina). Pa i pored mnoštva dragocjenih pravnih nalaza i standarda koji čine pravno naslijeđe MKSJ, jedan od najozbiljnijih prigovora koji se može uputiti radu ovog suda vezan je upravo za činjenicu da su *sudska vijeća MKSJ uspostavila izuzetno visoke standarde dokazivanja tzv. genocidne namjere, te pomalo neprecizno i nekonzistentno cijenila načine njenog dokazivanja.*

Procesi pred domaćim pravosuđem i sudovima Republike Srbije

Pred domaćim sudovima (Sudom Bosne i Hercegovine, Kantonalnim sudom u Bihaću i Vrhovnim sudom Federacije Bosne i Hercegovine, te Okružnim sudom u Banjoj Luci i Vrhovnim sudom Republike Srpske), kao i pred Višim okružnim i Apelacionim sudom u Beogradu (Republika Srbija) procesuirano je na desetine optuženih za zločine u dolini Sane. Niti jedna od optuženih osoba nije bila optužena za zločin genocida, već za neke druge ratne zločine iz nadležnosti spomenutih sudova.

Za zločine na području općine *Prijedor* pravomoćno je osuđeno 25 osoba, a sudski postupci su u toku protiv 20 optuženih.

Za zločine na području općine *Sanski Most* pravomoćno je osuđeno 11 osoba, a sudski postupci su u toku protiv 18 optuženih.

Za zločine na području općine *Ključ* pravomoćno je osuđeno 10 osoba, a sudski postupci su u toku protiv 16 optuženih.

Za zločine na području općine *Bosanski Novi* pravomoćno je osuđeno 10 osoba, a sudski postupci su u toku protiv 14 optuženih.³¹

³¹ Autori Izvještaja izražavaju određenu rezervu u pogledu činjenice da su navedene brojke potpune, te je moguće da su vođeni ili se vode i drugi postupci za koje u trenutku pisanja izvještaja nisu imali podatke.

OBILJEŽAVANJE BITNIH DATUMA I STRATIŠTA IZ PERIODA 1992-1995.

Do sada se na području Prijedora i u dolini rijeke Sane u više manifestacija obilježavalo stradanje Bošnjaka. Ovo je popis tih manifestacija.

Područja medžlisa Islamske zajednice Bosanski Novi, Ključ, Kozarac, Prijedor i Sanski Most:

R/B	Naziv	Datum	Protokol	Organizator	Obim	Područje
	Početak agresije na Kozarac	24. maj	13.00 sati – podne-namaz - kretanje u koloni - učenje na Šehidskom mezarju - obraćanje predstavnika IZ	Medžlis	Nivo medžlisa	Kozarac
	Kolektivna šehidska džezaza	20. juli	9.00 sati – učenje salle i Kur'ana 9.15 sati – obraćanje predstavnika IZ 10.00 sati – klanjanje džezaze - ukop šehida na mezarjima	Medžlisi IZ Kozarac i Prijedor	Šira regija	Prijedor - Kozarac
	Šehidski tevhid -Trnopolje	28. juli	Učenje tevhida nakon akšam-namaza	Džemat	Nivo džemata	Prijedor -Kozarac
	Šehidski tevhid -Sivci	Posljednja subota u julu	Učenje tevhida nakon akšam-namaza	Džemat	Nivo medžlisa	Kozarac
	Šehidski tevhid - Garibi	Nije fiksni	Učenje tevhida nakon akšam-namaza	Džemat	Nivo džemata	Kozarac
	Šehidski tevhid -Hadžići	Nije fiksni	Učenje tevhida nakon podne-namaza	Džemat	Nivo džemata	Kozarac
	Šehidski tevhid -Srednji Jakupovići	23. juli	Učenje tevhida nakon podne-namaza	Džemat	Nivo džemata	Kozarac
	Šehidski tevhid -Kevljani	Nije fiksni	Učenje tevhida nakon podne-namaza	Džemat	Nivo džemata	Kozarac
	Posjeta Koričanskim stijenama	21. august	10.00 sati – dolazak na lokalitet 10.30 sati – obraćanja	Udruženja logoraša	Šira regija	Prijedor -Kozarac
	Posjeta logoru Trnopolje	26. maj	10.00 sati – dolazak na lokalitet 10.30 sati – obraćanja	Udruženja logoraša	Nivo općine Prijedor	Prijedor -Kozarac
	Godišnjica logora Keraterm	24. juli	10.00 sati – dolazak na lokalitet 10.30 sati – obraćanja	Udruženja logoraša	Nivo općine Prijedor	Prijedor -Kozarac
	Godišnjica logora Omarska	6. august	10.00 sati – dolazak na lokalitet - posjeta logoru 10.30 sati – obraćanja	Udruženja logoraša	Šira regija	Prijedor-Kozarac
	Godišnjica logora Manjača	14. no- vembar	11.00 sati – dolazak na lokalitet - posjeta logoru 11.30 sati – obraćanja	Udruženja logoraša	Šira regija	Banja Luka

R/B	Naziv	Datum	Protokol	Organizator	Obim	Područje
	Godišnjica logora Batković	Decembar	12.00 sati – dolazak na lokalitet - posjeta logoru 12.30 sati – obraćanja	Udruženja logoraša	Šira regija	Bijeljina
	Napad na Hambarine	22. maj	13:00 podne-namaz u džamiji na Hambarinama Mimohod do šehidskog mezarja Jasin i dova na šehidskom mezarju	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa	Prijedor
	Dan bijelih traka	31. maj	13:00 okupljanje ispred patrije na velikom trgu u gradu	Udruženje Prijedorčanki IZVOR	Šira regija	Prijedor -Kozarac
	Tevhid za šehide Lijeve obale	19. juli	Poslije akšam-namaza učenje Ja-Sina i tevhida za šehide u nekoj od džamija na Brdu	Medžlis i džemat	Lijeva obala/ Brdo	Prijedor
	Ja-Sin za šehide u Sredicama	22. juli	10 sati okupljanje u Sredicama Bišćani, kod Spomen-česme. Učenje Ja-Sina i dove za 58 šehida Sredica	Džemat Bišćani i MIZ Prijedor	Nivo medžlisa	Prijedor
	Ja-Sin za šehide u Alagićima	23. juli	10 sati okupljanje kod šehidskog turbeta u Alagićima džemat Bišćani, učenje Ja-Sina i dova.	Džemat Bišćani i MIZ Prijedor	Nivo medžlisa	Prijedor
	Ja-Sin za šehide Čarakova	23. juli	Nakon ikindija-namaza učenje Ja-Sina i dova u džamiji u Čarakovu	Džemat Čarakovo i MIZ Prijedor	Nivo Medžlisa	Prijedor
	Naselja Alići i Ekići	23. juni	10:00 okupljanje na Šehidskom mezarju u Blagaj Japri 11:00 učenje Ja-Sina i obraćanje na mjestu masovne grobnice Alići i Ekići	Medžlis	Nivo medžlisa	Bosanski Novi
	Blagaj Japra (Šehidsko turbe)	23. juli	10:00 učenje Ja-Sina (neobavezno) 10:30 obraćanje predstavnika udruženja logoraša	Savez logoraša BiH i Udruženje logoraša Bosanski Novi	Šira regija	Bosanski Novi
	Blagaj Japra	Posljednja subota u oktobru	12:00 učenje Ja-Sina u džamiji 13:00 podne-namaz 13:30 obilazak šehidskog mezarja	Džemat Blagaj Japra (godišnjica prve kolektivne dženaze)	Nivo medžlisa	Bosanski Novi
	Gornji Agići i Blagaj Japra	Dan šehida	09:30 ispred svake džamije učenje Fatihe 10:00 Gornji Agići, šehidsko mezarje 11:00 Blagaj Japra, šehidsko mezarje	Medžlis	Nivo medžlisa	Bosanski Novi
	Dani Galaje	Juli		Medžlis, općina i boračke organizacije	Nivo općine	Sanski Most

R/B	Naziv	Datum	Protokol	Organizator	Obim	Područje
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Velagići Pudin Han	31. maj	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u mjestu Prhovo	3. juni (bude prva subota u mjesecu junu)	Vremenski obično od ikindija-namaza pored šehidskog mezarja	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Biljani	9. i 10. juli	9.07. obilazak masovnih grobnica, a obično između akšama i jacie bude proučen Ja-Sin i kelime-i-tevhid 10.7. protokol obično počinje oko 11:00h	Džemat i Medžlis	Šira regija	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Krasulje	22. juli (bude pretposljednja subota u julu)	Vremenski obično od ikindija-namaza na mjestu pored šehidskog spomen obilježja i pored šehidskog mezarja	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Crljeni	28. juli (bude posljednji petak u mjesecu julu)	Vremenski obično od ikindija-namaza pored šehidskog spomen obilježja	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Donja Sanica	29. juli (bude posljednja subota u mjesecu julu)	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Sanica i mjestu Međeđe brdo - sjećanje na genocid počinjen u II svjetskom ratu	5. i 6. august (prvi vikend u mjesecu augustu)	11:00 h pored šehidskog mezarja u džematu Sanica	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Humići	6. august	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u mjestu Botonjići	7. august	Vremenski obično od ikindija-namaza na mjestu gdje je počinjen genocid	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ

R/B	Naziv	Datum	Protokol	Organizator	Obim	Područje
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Velečevo i Dubočani	18. august	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na genocid počinjen u džematu Gornji Kamičak	26. august (bude posljednja subota u mjesecu augustu)	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na dan kad je klan-jana šehidska dženaza šehidima džemata Velagići Pudin Han	12. oktobar	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ
	Sjećanje na dan kad je klan-jana šehidska dženaza šehidima džemata Biljani	23. novembar	Vremenski obično od ikindija-namaza u džamiji	Džemat i Medžlis	Nivo medžlisa/općine	Ključ

Zaključak Vijeća muftija

Uzimajući u obzir razmjere zločina počinjenog nad bošnjačkim stanovništvom Prijedora i doline Sane, koji svojim karakterom, obimom i sistematičnošću predstavlja najteže oblike zločina protiv čovječnosti i počinjenje djela s genocidnim radnjama, Vijeće muftija smatra da je neophodno pristupiti njihovom institucionalnom obilježavanju. Iako još uvijek ne postoji pravosnažna presuda pred domaćim ili međunarodnim sudovima u kojoj je neko od odgovornih za zločine u tom području presuđen za zločin genocida, treba istaći da su u svim prvostepenim (Karadžić, IT-95-5/18)) i pravomoćno okončanim sudskim postupcima (Krajišnik, IT-00-39; Brđanin, IT-99-36; Stakić, IT-97-24; Sikić, IT-95-8) sudska vijeća Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) utvrdila kako zlodjela vršena u dolini Sane predstavljaju neku od radnji učinjenja zločina genocida.

Zato je neophodno učiniti sve kako bi se sačuvalo sjećanje na istinu o tim dešavanjima i kako bi se žrtvama odalo dužno poštovanje, te spriječilo njihovo minimiziranje ili negiranje. Svi organi Islamske zajednice u BiH dužni su učiniti sve kako bi se očuvalo kolektivno sjećanje na ove zločine i kako bi se iskazao pijetet prema žrtvama. Vijeće muftija poziva i druge državne i društvene institucije i organe da u tom smislu daju svoj doprinos, te poziva sve relevantne

institucije države i društva da žrtve najtežih zločina stave u fokus procesa suočavanja s prošlošću.

Obilježavanje stradanja građana BiH iz Prijedora i doline Sane ne može biti ograničeno samo na institucije Islamske zajednice u BiH i vjerski i obredni dio komemoracije. Zato je obaveza državnih, entitetskih i općinskih organa vlasti da osiguraju dostojno obilježavanje stradanja, podrškom manifestacijama obilježavanja zločina, izgradnje spomen-obilježja, sprečavanje negiranja zločina i veličanja zločinaca, obeštećivanje žrtava i, možda najbitnije, procesuiranje zločinaca i njihovih nalogodavaca te poništenje rezultata zločina. Istina, pravda i pokajanje trebaju biti temelj za suočavanje s prošlošću, pomirenje i izgradnju povjerenja.

Na kraju, Vijeće muftija donosi PROGRAM OBILJEŽAVANJA NAJTEŽIH ZLOČINA POČINJENIH U PRIJEDORU I DRUGIM MJESTIMA U DOLINI RIJEKE SANE U PERIODU OD 1992. DO 1995. U INSTITUCIJAMA IZ U BIH, koji je obavezujući za sve njene organe. Ove komemoracije će se održavati prema predviđenom planu, dok će se nastaviti s podrškom održavanju drugih manifestacija, kojima se čuva sjećanje i odaje počast žrtvama iz Prijedora i doline Sane.

PROGRAM OBILJEŽAVANJA NAJTEŽIH ZLOČINA POČINJENIH U PRIJEDORU I DRUGIM MJESTIMA U DOLINI RIJEKE SANE U PERIODU OD 1992. DO 1995. U INSTITUCIJAMA IZ U BIH predviđa organizaciju sljedećih događaja:

Hatma za šehide Sanske doline, koju će imami ovog područja 9. jula, a dova će se proučiti u džamiji u Biljanima isti dan nakon akšam-namaza uz prigodan program. Organizator manifestacije je MIZ Ključ.

Šehidska dova u Biljanima kod Ključa 10. jula. Manifestacija se održava u haremu džamije u Biljanima. Na početku se prouči sura Feth, potom mevludišerif koji će učenici medrese iz Cazina i na kraju šehidska dova. Dovi prisustvuje izaslanik reisu-l-uleme. O organizaciji brinu Muftijstvo banjalučko i MIZ Ključ.

Kelimei-tevhid 19. jula u Prijedoru, nakon akšam-namaza, u jednom od džematna na Mataruškom brdu. Organizator je MIZ Prijedor.

Kolektivna šehidska dženaza i dova šehidima u Prijedoru ili Kozarcu, 20. jula. Dženaza-namaz i dovu šehidima predvodi reisu-l-ulema, a u slučaju njegove spriječenosti njegov zamjenik. Ovom skupu, zajedno s porodicama šehida, vjernika i većeg broja imama te drugih gostiju obavezno prisustvuju predsjednik Sabora IZ, članovi Vijeća muftija, članovi Rijaseta, dekani i direktori ustanova IZ, glavni imami bihačkog i banjalučkog muftijstva i dr. O organizaciji dženaze brinu Muftijstvo bihačko i medžlisi Prijedor i Kozarac.

Predsjednik komisije
Hasan-ef. Makić, muftija bihački

Broj: 05-08-2-3001-3/18

Datum: 16. ramazan 1439. h.g.
31. maj 2018. godine

Na temelju odredbe člana 17. i člana 34. Pravilnika o organizaciji i radu Rijaset, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini na svojoj 47. redovnoj sjednici, održanoj u Sarajevu dana 16. ramazana 1439. h.g., odnosno 31. maja 2018. godine, na prijedlog Uprave za obrazovanje i nauku, donio je sljedeću:

ODLUKU

I

Daje se saglasnost na Odluku Upravnog odbora Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka, broj: 18-03-2-21/18 od 03. maja 2018. godine, o raspisivanju konkursa za izbor i imenovanje direktora Instituta na mandat od četiri godine.

II

Institut je dužan nakon provedene konkursne procedure, zatražiti saglasnost na imenovanje direktora Instituta.

III

Odluka stupa na snagu danom donošenja.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 03-02-08-2/18

Sarajevo, 12. ša'ban 1439. h.g.

28. april 2018. godine

U skladu sa odredbama člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj desetoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu 12. ša'bana 1439. h.g., odnosno 28. aprila 2018. godine, povodom jučerašnjeg hapšenja komandanta Petog korpusa Armije BiH generala Atifa Dudakovića i njegovih saboraca, Sabor IZ u BiH usvojio je sljedeću:

IZJAVU

Sabor Islamske zajednice u BiH podržava rad pravosuđa i procesuiranje svih ratnih zločina u periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu. Istovremeno, apelujemo na sve, a posebno političke zvaničnike, da poštuju presumpciju nevinosti i da prestanu sa pritiscima na rad pravosuđa.

Sabor Islamske zajednice u BiH izražava svoju zabrinutost zbog činjenice da iza ovog procesa stoje politički centri moći koji svoju ulogu i pritisak na pravosuđe ne skrivaju, već na tome pokušavaju politički profitirati. Ovo bi trebalo zabrinuti svakoga kome je cilj jačanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini. Neprihvatljivo je da političari na ovako grub način mogu utjecati na sudske procese.

Sabor Islamske zajednice u BiH osuđuje nasilne pokušaje mijenjanja karaktera rata i izjednačavanje žrtve i agresora. Peti korpus, na čelu sa generalom Dudakovićem, je iz stanja potpunog okruženja časno branio državu Bosnu i Hercegovinu i narod Bosanske Krajine.

Uvjereni smo da će general Dudaković sa svojim saborcima u pravednom sudskom procesu potvrditi svoju nevinost, a da će Krajišnici kao i sve druge patriote ove zemlje pokazati dostojanstvo i istrajnost u borbi za Bosnu i Hercegovinu kao što su to činili i tokom agresije.

Sabor Islamske zajednice u BiH izražava visoko poštovanje za patriotizam, hrabrost i odlučnost pripadnika Petog korpusa Armije BiH u odbrani od

agresije i cijeni doprinos koji su dali u očuvanju suvereniteta, integriteta i teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-02-18/18

Sarajevo, 12. ša'ban 1439. h.g.

28. april 2018. godine

Na temelju odredbi člana 4. Izbornih pravila – prečišćeni tekst i člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na desetoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 12. ša'bana 1439.h.g., odnosno 28. aprila 2018. godine, na prijedlog Rijaseta IZ u BiH donio je sljedeću:

ODLUKU

o imenovanju članova Glavne izborne komisije

Član 1.

Za provođenje izbora u Islamskoj zajednici na području Bosne i Hercegovine, na mandat od četiri godine, imenuje se Glavna izborna komisija u sastavu:

1. Mensur Karadža – predsjednik;
2. Mehidin Bešić, iz Muftijstva sarajevskog – član;
3. Muamer Zukić, iz Muftijstva tuzlanskog – član;
4. Midhat Bašić, iz Muftijstva goraždanskog – član;
5. Said Mujakić, iz Muftijstva bihaćkog – član;
6. Fikret Čelenka, iz Muftijstva banjalučkog – član;
7. Ilham Puce, iz Muftijstva mostarskog – član;
8. Rešad Lendo, iz Muftijstva travničkog – član;
9. Elvir Mehić, iz Muftijstva zeničkog – član.

Član 2.

Glavna izborna komisija se zadužuje da u skladu sa Izbornim pravilima pozduzme sve neophodne mjere i aktivnosti za provođenje izbora u Islamskoj zajednici na području Bosne i Hercegovine za nivo džemata, medžlisa i Sabora, što uključuje i određivanje termina za provođenje izbora za pojedine nivoe.

Rijaset Islamske zajednice će osigurati materijalna sredstva za rad Komisije i provođenje izbora.

Član 3.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u *Glasniku* Islamske zajednice.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-02-15/18
Sarajevo, 12. ša'ban 1439. h.g.
28. april 2018. godine

Na osnovu člana 52. i člana 61. Ustava Islamske zajednice u BiH – prečišćeni tekst i člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj desetoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 12. ša'bana 1439. h.g., odnosno 28. aprila 2018. godine, na prijedlog reisu-l-uleme, donio je:

ODLUKU o potvrđivanju imenovanja muftije

I

Sabor Islamske zajednice potvrđuje Odluku reisu-l-uleme br. 01-07-01-1959/18 od 05. aprila 2018. godine o imenovanju Jasmin-ef. Bekrića na dužnost muftije za područje muftiluka na kojem djeluje krovna organizacija Islamska zajednica Bošnjaka u Australiji.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i ista će biti objavljena u *Glasniku* Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-02-16/18
Sarajevo, 12. ša'ban 1439. h.g.
28. april 2018. godine

Na osnovu člana 52. i člana 61. Ustava Islamske zajednice u BiH – prečišćeni tekst i člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na svojoj desetoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 12. ša'bana 1439. h.g., odnosno 28. aprila 2018. godine, na prijedlog reisu-l-uleme, donio je:

ODLUKU o potvrđivanju imenovanja muftije

I

Sabor Islamske zajednice potvrđuje Odluku reisu-l-uleme br. 01-07-01-1960/18 od 05. aprila 2018. godine o imenovanju Sabahudin-ef. Čemana na dužnost muftije za područje muftiluka na kojem djeluje krovna organizacija Islamska zajednica Bošnjaka u Sjevernoj Americi.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i ista će biti objavljena u *Glasniku* Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Broj: 03-02-19/18
Sarajevo, 12. ša'ban 1439. h.g.
28. april 2018. godine

Na osnovu člana 2. i člana 6. Izbornih pravila – prečišćeni tekst i člana 14. Poslovnika o radu Sabora IZ u BiH, Sabor Islamske zajednice u BiH na desetoj redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 12. ša'bana 1439.h.g., odnosno 28. aprila 2018. godine, donio je sljedeću:

ODLUKU o raspisivanju izbora u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini

Član 1.

Raspisuju se izbori za sve organe i tijela u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini kojima ističe četverogodišnji mandat na koji su izabrani na izborima provedenim 2014. godine.

Član 2.

Zadužuje se Glavna izborna komisija da, u skladu sa Izbornim pravilima, organizira i provede izbore u Islamskoj zajednici u BiH najkasnije do isteka mandata organa za koje se vrše izbori.

Član 3.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u *Glasniku* Islamske zajednice.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Na osnovu člana 68. Prečišćenog teksta Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sabor Islamske zajednice na svojoj desetoj redovnoj sjednici održanoj dana 12. ša'bana 1439. h.g., odnosno 28. aprila 2018. godine u Sarajevu, donosi:

PRAVILA O IZMJENAMA I DOPUNAMA IZBORNIH PRAVILA

Član 1.

U članu 2. Izbornih pravila – prečišćeni tekst (u daljem tekstu: Izborna pravila) iza stava 2. dodaju se dva nova stava koji glase:

“Odluku o raspisivanju izbora u Islamskoj zajednici donosi Sabor najmanje šest mjeseci prije isteka mandata organima Islamske zajednice.”

“Izbori za džematske odbore, skupštine medžlisa, izvršne odbore medžlisa i članove Sabora trebaju se provesti prije isteka njihovog mandata.”

Član 2.

U članu 3. Izbornih pravila mijenja se stav 4. i glasi:

“Aktivno i pasivno biračko pravo ostvaruje se prema mjestu prebivališta, a prema potrebi prema mjestu boravišta o čemu odlučuju nadležni izborni organi.”

Član 3.

Dodaje se novi član 3a koji glasi:

“Prilikom sastavljanja kandidatskih lista obaveza je voditi računa da kandidati imaju sljedeće karakteristike:

- da se pridržava islamskih normi, štiti islamske vrijednosti i čuva islamske običaje;*
- da poznaje i primjenjuje propise Islamske zajednice;*
- da plaća članarinu i daje redovne doprinose i druge priloge za potrebe Islamske zajednice;*
- da čuva ugled i jedinstvo Islamske zajednice;*
- da je svojim stručnim znanjem i islamskim ponašanjem stekao ugled u džematu u kojem djeluje i sredini u kojoj živi;*
- da svojim djelovanjem i ponašanjem doprinosi da se ispoštuje ustavni princip prema kojem se u tumačenju i izvršavanju ibadetskih islamskih dužnosti u Islamskoj zajednici primjenjuje maturidijski akaid i hanefijski mezheb.”*

Član 4.

Član 4. mijenja se i glasi:

“Izborni organi Islamske zajednice su: izborne komisije i birački odbori.

Izborne komisije, u skladu s odredbama ovih Pravila, obavljaju poslove pripreme i provođenja izbora, uključujući i sastavljanje izbornih listi.

Na nivou Rijaset, odnosno Sabora djeluje Glavna izborna komisija koju imenuje Sabor na prijedlog Rijaset, na mandat od četiri godine.

Glavna izborna komisija sastoji se od devet članova, po jedan član sa područja svakog muftiluka kojeg predlaže nadležno muftijstvo i predsjednika komisije kojeg predlaže Rijaset.

Na nivou muftiluka djeluje okružna izborna komisija, koju imenuje Glavna izborna komisija, na prijedlog muftijstva, na mandat od četiri godine a koja broji pet članova.

Na nivou medžlisa djeluje Izborna komisija medžlisa, koju imenuje okružna izborna komisija na prijedlog izvršnog odbora medžlisa, koja broji tri člana a čiji mandat traje do okončanja izbornog procesa.

Na nivou džemata djeluje Izborna komisija džemata, koju imenuje izborna komisija medžlisa na prijedlog imama i predsjednika džematskog odbora koja broji tri člana a čiji mandat traje do okončanja izbornog procesa.

Birački odbori provode izbore na biračkom mjestu, u skladu s odredbama ovih Pravila.

Biračke odbore za izbor članova Sabora imenuje Glavna izborna komisija, na prijedlog Okružne izborne komisije.

Biračke odbore za izbor članova izvršnog odbora medžlisa imenuje Okružna izborna komisija, na prijedlog Izborne komisije medžlisa.

Biračke odbore za nivo džemata imenuje Izborna komisija medžlisa, na prijedlog Izborne komisije džemata.

U džematima, koji iz objektivnih razloga ne mogu formirati biračke odbore funkciju biračkih odbora obavljat će izborna komisija džemata, o čemu će saglasnost dati Okružna izborna komisija.”

Član 5.

Dodaje se novi član 4a. koji glasi:

“Biračke spiskove utvrđuje Izborna komisija džemata, a verificira Izborna komisija medžlisa, u roku kojeg određuje Glavna izborna komisija.

Birački spisak se utvrđuje, verificira i zatvara prije datuma utvrđivanja kandidatskih listi.

Biračko pravo ne mogu ostvariti osobe koje nisu na biračkom spisku.”

Član 6.

U članu 6. brišu se stav 3. i stav 4.

Član 7.

U članu 8. dodaje se novi stav koji glasi:

“U džematima koji imaju više imama, dekretom o postavljenju odredit će se prvi imam koji će biti član džematskog odbora po položaju.”

Član 8.

U članu 9. iza stava 2. dodaje se novi stav koji glasi:

“U medžlisima koji imaju više od 20 džemata, džemati do 300 članova u skupštinu medžlisa biraju 1 zastupnika, a džemati preko 300 članova biraju 2 zastupnika.”

Član 9.

U članu 11. iza stava 2. dodaju se dva nova stava koji glase:

“Izborna, odnosno biračka mjesta određuje Izborna komisija medžlisa na prijedlog Izborne komisije džemata.

Izborna, odnosno biračka mjesta se određuju u objektima Islamske zajednice.”

Član 10.

Član 13. Izbornih pravila briše se.

Član 11.

Član 15. Izbornih pravila mijenja se i glasi:

“Kandidatske liste iz prethodnog člana, na prijedlog Izborne komisije džemata, sačinjava Izborna komisija medžlisa.

Izborna komisija džemata, prije utvrđivanja prijedloga kandidatske liste, ima obavezu konsultirati nadležnog džematskog imama, te džematlije na odgovarajući način.

Prilikom sačinjavanja kandidatske liste obavezno se vodi računa o teritorijalnoj zastupljenosti.”

Član 12.

U članu 19. stav 3. Izbornih pravila umjesto riječi “okružnoj komisiji” dodaje se riječ “izornoj komisiji medžlisa”.

Član 13.

U članu 20. Izbornih pravila briše se stav 2. i dodaju se tri nova stava koji glase:

Izabrani članovi džematskog odbora između sebe biraju predsjednika džematskog odbora, uz prethodnu pisanu saglasnost Izborne komisije medžlisa.

Najstariji član džematskog odbora saziva prvu konstituirajuću sjednicu.

Izborni organi neće dati saglasnost na izbor predsjednika džematskog odbora, u slučaju:

da je imam, ili zaposlenik Zajednice u toj organizacionoj jedinici, ukoliko obnaša rukovodeću funkciju u političkoj stranci,

Član 14.

Član 22. Izbornih pravila mijenja se i glasi:

“Kandidatsku listu za članove izvršnog odbora medžlisa sastavlja Okružna izborna komisija na prijedlog Izborne komisije medžlisa.

Izborna komisija medžlisa, prije utvrđivanja prijedloga iz prethodnog stava, ima obavezu konsultirati glavnog imama.

Izborna lista sadrži najmanje dvostruki broj kandidata od broja koliko se članova bira u izvršni odbor medžlisa.

Prilikom sastavljanja kandidatske liste za članove izvršnog odbora obavezno se vodi računa o teritorijalnoj zastupljenosti.”

Član 15.

U članu 23. Izbornih pravila mijenja se stav 1. i glasi:

„Brojanje glasačkih listića vrši birački odbor“.

Član 16.

Član 24. Izbornih pravila mijenja se i glasi:

„Za članove izvršnog odbora medžlisa izabrani su kandidati sa izborne liste koji dobiju najveći broj glasova.

Izabrani članovi Izvršnog odbora između sebe biraju predsjednika Izvršnog odbora medžlisa, uz prethodnu pisanu saglasnost Okružne izborne komisije.

Najstariji član izvršnog odbora medžlisa saziva prvu konstituirajuću sjednicu.

Okružna izborna komisija neće dati saglasnost na izbor predsjednika Izvršnog odbora, u slučaju:

da je imam, osim izuzetaka utvrđenih ovim Pravilima, ili da je zaposlenik Zajednice u toj organizacionoj jedinici,

ukoliko obnaša rukovodeću funkciju u političkoj stranci.

Izuzetno, Rijaset može na prijedlog muftijstva, ukoliko interesima Islamske zajednice ocijeni opravdanim, dati saglasnost da imam bude verificiran kao predsjednik medžlisa ukoliko bude prethodno izabran na tu poziciju.”

Član 17.

U članu 30 Izbornih pravila iza stava 1. dodaje se novi stav koji glasi:

„Okružna izborna komisija prije utvrđivanja prijedloga iz prethodnog stava ima obavezu konsultirati muftiju.“

Član 18.

U članu 36. Izbornih pravila iza stava 2. dodaje se novi stav koji glasi:
„Mešihati su dužni u pogledu izbora sabornika sa svog područja pridržavati se rokova koje utvrdi Glavna izborna komisija.“

Član 19.

Dodaje se novi član 38a koji glasi:

„Mandat izabranim članovima predstavničkih i izvršnih organa je ličan i neprenosiv.

Mandat izabranim članovima predstavničkih i izvršnih organa može biti oduzet u slučajevima kada se utvrdi:

- da su njegovo ponašanje i rad u suprotnosti sa islamskim normama;*
- da radi suprotno propisima i odlukama organa Islamske zajednice;*
- da ne izvršava osnovne obaveze na mjestu za koje je izabran, odnosno imenovan;*
- da je svoj položaj zloupotrijebio;*
- da je nesposoban da obavlja svoju dužnost.*

Odluku o oduzimanju mandata izabranim članovima predstavničkih i izvršnih organa donosi izborni organ koji je nadležan za verifikaciju mandata.

Odluku o oduzimanju mandata za članove džematskih odbora i skupštine medžlisa u prvom stepenu donosi okružna izborna komisija.

Odluku o oduzimanju mandata za članove izvršnih odbora i članove Sabora u prvom stepenu donosi Glavna izborna komisija.

Pokretanje i postupak oduzimanja mandata u skladu sa ovim članom provodit će se prema posebnim pravilima koja će donijeti Glavna izborna komisija.“

Član 20.

Ove izmjene i dopune Izbornih pravila stupaju na snagu danom donošenja.

Predsjednik Sabora
Hasan Čengić

Dekreti

Broj: 02-07-1-2090-2/18.

Datum: 26. redžeb 1439. god. po H.

13. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf br. 07-03-110/18. od 04. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama pripravnika u džemat Gornja Mahala, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. god. po H., odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama pripravnika

Hamzić (Jasim) Jasmin, profesor islamske teologije, rođen 12. 03. 1990. godine u Brčkom, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u svojstvu pripravnika u džemat Gornja Mahala, Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf, počevši od 15. 04. 2018. godine do 14. 04. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf i Jasmin Hamzić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama pripravnika u vremenu od 15. 04. 2018. do 14. 04. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan po okončanju pripravničkog staža pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijasetu.

Dekret stupa na snagu 15. 04. 2018. godine i važi do 14. 04. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović

Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2091-2/18.

Datum: 25. redžeb 1439. god. po H.

12. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Zavidovići br. 01-07-180/18. od 10. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.) donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama

Čaušević (Sulejman) hafiz Edin, profesor islamske teologije, rođen 24. 08. 1988. godine u Tuzli, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Borovnica, Medžlis Islamske zajednice Zavidovići, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 04. 2018. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Lijeva obala, Medžlis Islamske zajednice Zavidovići, počevši od 01. 05. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Zavidovići i hafiz Edin Čaušević će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2489-2/18.

Datum: 29. ša'ban 1439. god. po H.

15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Živinice br. 02-07-1-176/18. od 03. 05. 2018. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Agić (Salkan) Muhamed, rođen 25. 11. 1986. godine u mjestu Lukavica G., općina Živinice, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Zelenika, Medžlis Islamske zajednice Živinice, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 30. 04. 2018. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Gornja Lukavica, Medžlis Islamske zajednice Živinice, počevši od 01. 05. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Živinice i Muhamed Agić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-3046-2/18.

Datum: 20. ramazan 1439. god. po H.
04. juni 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Kiseljak br. 01-03-144/18. od 23. 05. 2018. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Čeho (Osman) hafiz Ibrahim, rođen 25. 07. 1971. godine u mjestu Potkraj, općina Kiseljak, do sada raspoređen na dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Kreševo, Medžlis Islamske zajednice Kiseljak, razrješava se navedene dužnosti zaključno sa 31. 12. 2017. godine i raspoređuje na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Duhri, Medžlis Islamske zajednice Kiseljak, počevši od 01. 01. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kiseljak i hafiz Ibrahim Čeho će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti

Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 01. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1953-2/18.

Datum: 18. redžeb 1439. god. po H.

05. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva sarajevskog br. 03-07-1-190/18. od 04. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 42 stav 6 Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, člana 17 tačka f) Pravilnika o organizaciji i radu muftijstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, te člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o razrješenju dužnosti glavnog imama

Dautović (Ramo) dr. Ferid, doktor islamskih nauka (oblast tefsira), rođen 20. 11. 1962. godine u mjestu Maline, općina Travnik, glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo, razrješava se dužnosti glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo, zaključno sa 30. 04. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1672-2/18.

Datum: 26. redžeb 1439. god. po H.

13. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Jajce br. 62/18. od 22. 03. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Hadžić (Muradif) Senad, rođen 20. 01. 1979. godine u Jajcu, imam, hatib i muallim u džematu Pšenik, Medžlis Islamske zajednice Jajce, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Pšenik, Medžlis Islamske zajednice Jajce, zaključno sa 31. 01. 2017. godine, radi prelaska na drugo radno mjesto.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2122-2/18.
Datum: 26. redžeb 1439. god. po H.
13. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bosanska Krupa br. 02-07-11-61-GI/18. od 09. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Ibreljić (Muhamed) Husejn, rođen 09. 09. 1982. godine u Zenici, imam, hatib i muallim u džematu Šabići, Medžlis Islamske zajednice Bosanska Krupa, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Šabići, Medžlis Islamske zajednice Bosanska Krupa, zaključno sa 31. 10. 2017. godine, na osnovu sporazumnog raskida ugovora.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2115-2/18.
Datum: 26. redžeb 1439. god. po H.
13. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva travničkog br. 01-07-2-145/18. od 12. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 42 stav 6 Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, člana 17 tačka f) Pravilnika o organizaciji i radu muftijstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, te člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik*

Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti glavnog imama

Omerović (Omer) Enes, profesor islamske teologije, rođen 02. 02. 1975. godine u Bugojnu, glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf, razrješava se dužnosti glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf, zaključno sa 30. 04. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2286-2/18.

Datum: 04. šaʿban 1439. god. po H.
20. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Travnik br. 03-A-1-269/18. od 13. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Polovina (Sulejman) Hidajet, profesor šerijatskog prava, rođen 25. 07. 1969. godine u mjestu Spahići, općina Zenica, imam, hatib i muallim u džematu Kljaci, Medžlis Islamske zajednice Travnik, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Kljaci, Medžlis Islamske zajednice Travnik, zaključno sa 30. 04. 2018. godine, radi prelaska na drugo radno mjesto.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2414-2/18.

Datum: 29. šaʿban 1439. god. po H.
15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf br. 03-07-118/18. od 17. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima

(*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donešenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Glamočak (Hasan) Ibrahim, rođen 19. 04. 1985. godine u mjestu Grnica, općina Gornji Vakuf, imam, hatib i muallim u džematu Boljkovac - Seferovići, Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Boljkovac - Seferovići, Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf, zaključno sa 10. 04. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2487-2/18.

Datum: 29. ša'ban 1439. god. po H.

15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Konjic br. 219/2018. od 26. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Muhibić (Meho) Redžo, rođen 17. 04. 1952. godine u mjestu Hasanovići, općina Konjic, imam, hatib i muallim u džematu Prkanjske džamije, Medžlis Islamske zajednice Konjic, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Prkanjske džamije, Medžlis Islamske zajednice Konjic, zaključno sa 30. 04. 2018. godine, radi odlaska u penziju.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2562-2/18.

Datum: 29. ša'ban 1439. god. po H.

15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Čelić br. 01-07-1-79-1/18. od 08. 05. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisul-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Ramić (Hidajet) Avdija, rođen 07. 04. 1987. godine u Zenici, imam, hatib i muallim u džematu Brnjik, Medžlis Islamske zajednice Čelić, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Brnjik, Medžlis Islamske zajednice Čelić, zaključno sa 30. 04. 2018. godine, radi odlaska u inostranstvo.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2563-2/18.

Datum: 29. ša'ban 1439. god. po H.

15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bugojno br. 101/18. od 03. 05. 2018. godine, shodno odredbi člana 40 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisul-ulema donosi

DEKRET
o razrješenju dužnosti imama

Hubljar (Muharem) Rašid, rođen 10. 11. 1955. godine u mjestu Prusac, općina Donji Vakuf, imam, hatib i muallim u džematu Poljice, Medžlis Islamske zajednice Bugojno, razrješava se dužnosti imama, hatiba i muallima u džematu Poljice, Medžlis Islamske zajednice Bugojno, zaključno sa 22. 01. 2018. godine, radi odlaska u penziju.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1979-2/18.

Datum: 22. redžeb 1439. god. po H.

09. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Čelić br. 01-07-58-1/18. od 04. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Kovačevići-Koraj, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Halilović (Senahid) Mirza, rođen 03. 02. 1994. godine u mjestu Maoča, općina Brčko, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Kovačevići-Koraj, Medžlis Islamske zajednice Čelić, počevši od 01. 04. 2018. do 31. 03. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Čelić i Mirza Halilović će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 04. 2018. godine do 31. 03. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2018. godine i važi do 31. 03. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2003-2/18.

Datum: 22. redžeb 1439. god. po H.
09. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Tomislavgrad br. 89/2018. od 02. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Mokronoge, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Memić (Safet) Mujo, rođen 29. 05. 1996. godine u Bugojnu, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Mokronoge, Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad, počevši od 01. 04. 2018. do 31. 03. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad i Mujo Memić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 04. 2018. godine do 31. 03. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2018. godine i važi do 31. 03. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2088-2/18.

Datum: 25. redžeb 1439. god. po H.
12. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Zavidovići br. 01-07-183/18. od 10. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Stavci, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Fehrić (Safet) Ahmed, rođen 15. 02. 1990. godine u Zavidovićima, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Stavci, Medžlis Islamske zajednice Zavidovići, počevši od 01. 05. 2018. do 30. 04. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Zavidovići i Ahmed Fehrić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 05. 2018. godine do 30. 04. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2092-2/18.

Datum: 25. redžeb 1439. god. po H.
12. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Zavidovići br. 01-07-184/18. od 10. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat

Ribnica, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Bećirović (Remzo) Ammar, rođen 25. 04. 1989. godine u Zenici, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Ribnica, Medžlis Islamske zajednice Zavidovići, počevši od 01. 05. 2018. do 30. 04. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Zavidovići i Ammar Bećirović će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 05. 2018. godine do 30. 04. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2213-2/18.

Datum: 03. ša'ban 1439. god. po H.
19. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Donji Vakuf br. 02-07-100/18. od 14. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Londža, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Ahmić (Rasim) Samir, rođen 28. 06. 1990. godine u Travniku, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Londža, Medžlis Islamske zajednice Donji Vakuf, počevši od 01. 04. 2018. do 31. 03. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Donji Vakuf i Samir Ahmić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava

i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 04. 2018. godine do 31. 03. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 04. 2018. godine i važi do 31. 03. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2352-2/18.

Datum: 08. ša'ban 1439. god. po H.
24. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Tomislavgrad br. 101/2018. od 19. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Oplećani – Mandino Selo, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Memić (Safet) Ramiz, rođen 25. 02. 1994. godine u mjestu Šćipe, općina Prozor – Rama, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Oplećani – Mandino Selo, Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad, počevši od 01. 05. 2018. do 30. 04. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Tomislavgrad i Ramiz Memić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 05. 2018. godine do 30. 04. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2419-2/18.

Datum: 29. ša'ban 1439. god. po H.
15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf br. 07-03-111/18. od 04. 04. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Boljkovac - Seferovići, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i

dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Hodžić (Ramo) Ibrahim, rođen 30. 10. 1986. godine u Zenici, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Boljkovac - Seferovići, Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf, počevši od 01. 05. 2018. do 30. 04. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf i Ibrahim Hodžić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 05. 2018. godine do 30. 04. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-3096-2/18.

Datum: 20. ramazan 1439. god. po H.

04. juni 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Zavidovići br. 01-07-297/18. od 28. 05. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Desna obala - Gradska džamija, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. god. po H., odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Horozović (Fikret) hafiz Jusuf, profesor islamske teologije, rođen 11. 02. 1985. godine u Zavidovićima, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Desna obala - Gradska džamija, Medžlis Islamske zajednice Zavidovići, počevši od 01. 06. 2018. godine do 31. 05. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Zavidovići i hafiz Jusuf Horozović će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava

i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 06. 2018. do 31. 05. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Imenovani je dužan u vremenu trajanja ovoga dekreta pristupiti polaganju stručnog ispita za imama, hatiba i muallima pred ispitnom komisijom Rijaseta.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2018. godine i važi do 31. 05. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-3119-2/18.

Datum: 20. ramazan 1439. god. po H.

04. juni 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Bijeljina br. 03-07-1-201/18. od 14. 05. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Srednja Trnova, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Pirić (Mehmed) Sedin, rođen 19. 09. 1997. godine u Tuzli, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Srednja Trnova, Medžlis Islamske zajednice Bijeljina, počevši od 15. 05. 2018. do 14. 05. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Bijeljina i Sedin Pirić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 15. 05. 2018. godine do 14. 05. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 15. 05. 2018. godine i važi do 14. 05. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-3043-2/18.

Datum: 20. ramazan 1439. god. po H.

04. juni 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Doboj br. 02-07-124-1/18. od 23. 05. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Čivčije, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Omerović (Hajrudin) Mehmed, rođen 26. 10. 1990. godine u Gračanici, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Čivčije, Medžlis Islamske zajednice Doboj, počevši od 01. 06. 2018. do 31. 05. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Doboj i Mehmed Omerović će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 06. 2018. godine do 31. 05. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2018. godine i važi do 31. 05. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-3199-2/18.

Datum: 21. ramazan 1439. god. po H.

05. juni 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Stolac br. 01-MS-191/18. od 01. 06. 2018. godine, u predmetu postavljenja imama u džemat Crnići - Aladinići, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice, održanoj u Sarajevu dana 26. rebiu-l-ahira 1431. h.g. odnosno 11. aprila 2010. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET o postavljenju imama

Bajrić (Muhamed) Mahir, rođen 21. 10. 1994. godine u Visokom, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Crnići - Aladinići, Medžlis Islamske zajednice Stolac, počevši od 01. 06. 2018. do 31. 05. 2019. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Stolac i Mahir Bajrić će, u skladu sa odredbama člana 16 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor na određeno vrijeme. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i imama u vremenu od 01. 06. 2018. godine do 31. 05. 2019. godine u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 06. 2018. godine i važi do 31. 05. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1673-2/18.

Datum: 26. redžeb 1439. god. po H.

13. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Jajce br. 63/18. od 22. 03. 2018. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 5 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2014.) donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju imama

Ibreljić (Muhamed) Husejn, rođen 09. 09. 1982. godine u Zenici, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Pšenik, Medžlis Islamske zajednice Jajce, počevši od 26. 11. 2017. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 26. 11. 2017. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2978-2/18.

Datum: 13. ramazan 1439. god. po H.

28. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Medžlisa Islamske zajednice Novi Travnik br. 340-01-07/18. od 17. 05. 2018. godine, shodno odredbi člana 8 i člana 12 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijasetu IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), donesenom na petoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u

Sarajevu dana 28. rebiu-l-evvela 1429. h.g. odnosno 05. aprila 2008. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju imama

Gačić (Fehim) Fehim, profesor islamske teologije, rođen 24. 07. 1982. godine u mjestu Varalići, općina Kakanj, postavlja se na dužnost imama, hatiba i muallima u džemat Pečuj, Medžlis Islamske zajednice Novi Travnik, na određeno vrijeme u trajanju od šest mjeseci, počevši od 15. 05. 2018. godine.

Stupanjem u službu imenovani je dužan poslove imama, hatiba i muallima obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 15. 05. 2018. godine i važi do 14. 11. 2018. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-1954-2/18.

Datum: 18. redžeb 1439. god. po H.

05. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva sarajevskog br. 03-07-1-190-1/18. od 04. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 42 stav 6 Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, člana 17 tačka f) Pravilnika o organizaciji i radu muftijstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, te člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju glavnog imama

Musić (Šemsudin) hafiz doc. dr. Kenan, doktor islamskih nauka (oblast hadisa), rođen 21. 04. 1979. godine u Sarajevu, postavlja se na dužnost glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo na mandatni period od četiri (4) godine, počevši od 01. 05. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Sarajevo i hafiz doc. dr. Kenan Musić će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2022. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2116-2/18.

Datum: 26. redžeb 1439. god. po H.
13. april 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva travničkog br. 01-07-2-145/18. od 12. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 42 stav 6 Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, člana 17 tačka f) Pravilnika o organizaciji i radu muftijstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, te člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 5-6/2008.), donesenom na devetoj redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj u Sarajevu 26. džumade-l-uhra 1435. h.g., odnosno 26. aprila 2014. godine, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET

o postavljenju glavnog imama

Polovina (Sulejman) Hidajet, profesor šerijatskog prava, rođen 25. 07. 1969. godine u mjestu Spahići, općina Zenica, postavlja se na dužnost glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf na mandatni period od četiri (4) godine, počevši od 01. 05. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Gornji Vakuf i Hidajet Polovina će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Gornji Vakuf u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2022. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Broj: 02-07-1-2443-2/18.

Datum: 29. ša'ban 1439. god. po H.
15. maj 2018. godine

Rješavajući po zahtjevu Muftijstva sarajevskog br. 03-07-1-241/18. od 27. 04. 2018. godine, shodno odredbi člana 12 i člana 47 Pravilnika o imamima (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, br. 5-6/2008.), te člana 8 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o imamima, donesenom na IX redovnoj sjednici Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, održanoj 11. 04. 2010. godine u Sarajevu, Reisu-l-ulema donosi

DEKRET
o postavljenju v. d. glavnog imama

Drinjak (Suljo) Sead, rođen 19. 03. 1982. godine u mjestu Sokolac, općina Sokolac, postavlja se na dužnost v. d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Kaljina na period od jedne godine, počevši od 01. 05. 2018. godine.

Na temelju ovoga dekreta Medžlis Islamske zajednice Kaljina i Sead Drinjak će, u skladu sa odredbama člana 11 Pravilnika o imamima, zaključiti Ugovor. Tim ugovorom će se regulisati međusobna prava i obaveze između Medžlisa i v. d. glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Kaljina u skladu sa Pravilnikom o imamima.

Imenovani je dužan poslove v. d. glavnog imama obavljati u skladu sa odredbama Pravilnika o imamima.

Dekret stupa na snagu 01. 05. 2018. godine i važi do 30. 04. 2019. godine.

Husein-ef. Kavazović
Reisu-l-ulema

Napomene saradnicima

Glasnik je zvanično glasilo Rijaset Islamske zajednice BiH. Izlazi dvomjesečno. Objavljuje akademske članke, istraživačke i stručne radove, prevedene tekstove, prikaze knjiga iz oblasti vjerskih disciplina i islamske/bošnjačke kulturne baštine kao i službena akta organa Rijaset Islamske zajednice u BiH. Objavljuje i radove iz drugih oblasti po odluci urednika. Glasnik nastoji popularizirati naučna istraživanja iz oblasti islamskih nauka i kulturne baštine Bošnjaka te informirati čitaoce o radu službi i institucija Rijaset IZ-e.

Svi objavljeni radovi odobreni su od strane urednika. Akademska, pravna i jezička odgovornost je na autorima radova. Osnovni jezik Glasnika je bosanski. Prilikom pisanja radova primjenjuje se norma Pravopisa bosanskog jezika sa fonetskom transkripcijom dok se naučna tran-

skripcija primjenjuje u uskostručnim tekstovima. Vrstu naučne transkripcije bira autor. Radovi mogu sadržavati arapski, turski, perzijski kao i druge jezike u transkripciji. Dostavljeni radovi su predmet provjere urednika u smislu akademskih i tehničkih kriterija. Autori prihvataju redakcijske intervencije u tekstu.

Radovi se mogu poslati putem maila glasnik_riz@yahoo.com ili na adresu: Gazi Husrev-begova 56a, 71000 Sarajevo. Rad mora biti u Microsoft Wordu ne veći od 10 stranica formata A4, font Times New Roman. Slike i svi drugi prilozi moraju biti priloženi odvojeno.

Sva prava zadržana. Nijedan dio Glasnika ne može biti umnožavan, pohranjivan u sisteme za umnožavanje bez prethodnog dopuštenja Uredništva i autora tekstova, izuzev kratkih navoda u naučne svrhe.

ISSN 1512-6609, ISSN 2233-095X (Online)

Izdavač: RIJASET ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI. Urednik: MUSTAFA PRLJAČA; tehnički urednik: SUAD PAŠIĆ lektura: AMINA UZUNALIĆ; dizajn korice: TARIK JESENKOVIĆ; prijevod na arapski jezik: NURKO KARAMAN; prijevod na engleski jezik: IFET MUSTAFIĆ. DTP: El-Kalem. Štampa: Štamparija BLICDRUK, d.o.o. - Sarajevo; Uredništvo i administracija: 71000 Sarajevo, Gazi Husrev-begova br. 56A, telefon: 033/532-255, fax: 033/441-800, e-mail: glasnik_riz@yahoo.com. Glasnik izlazi dvomjesečno. Rukopise slati na adresu Uredništva. Rukopisi se ne vraćaju. Štampani tiraž 2000 primjeraka. Cijena Glasnika iznosi 10 KM. Uplata u KM na žiro-račun 1602005500015065 kod VAKUFSKE BANKE DD Sarajevo - uz naznaku za Glasnik. Glasnik je upisan u registar javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta pod brojem 446 od 27. 08. 1994. godine.